

***De vendelen des viants* - een materiële cultuuranalyse van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in Nederland**

Naam: Iris Krol
Studentnummer: 4211073
Scriptiebegeleider: Dr. Britta Schilling
Studiejaar: 2023-2024
Datum: 14 augustus 2024

Opleiding: Cultuurgeschiedenis en erfgoed (MA)
Opdracht: Masterscriptie
Universiteit: Universiteit Utrecht

Woordenaantal: 17.891

Samenvatting

Dit onderzoek omvat een materiële cultuurstudie naar vaandels, standaarden en vlaggen als een vorm van Nederlandse oorlogsbuit. Deze objecten blijken een archetype te zijn als het gaat om oorlogsbuit door de eeuwen heen. De onderzoeksvraag betreft welke ontwikkeling het Nederlandse gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit heeft doorgemaakt sinds 1588. Om deze vraag te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van de theorie van Appadurai en Kopytoff wie objecten zien als individuen met eigen sociale relaties. Zo kan oorlogsbuit bestudeerd worden als een object met diverse sociale en symbolische betekenissen. Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit wordt daarom geanalyseerd door middel van divers bronmateriaal waaruit de functionaliteit blijkt. Het doel van dit onderzoek is om aan te tonen dat het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit kan ontwikkelen van militair gebruiksobject naar cultureel erfgoed. Uit verschillende wetten en definities blijkt dat oorlogsbuit enkel militaire objecten betreft, met een militair doel, buitgemaakt tijdens militaire conflicten. Dit doet vermoeden dat het objecten zonder culturele waarde betreft, maar dat betekent niet dat ze deze waarde alsnog kunnen verkrijgen. Uit literatuuronderzoek en archiefonderzoek blijkt dat vaandels, standaarden en vlaggen een hoge symbolische waarde hebben, zowel op het slagveld als daarbuiten. Deze symbolische waarde van de objecten bleef ook bestaan in de moderne tijd, waar ze een nieuwe museale context krijgen in het narratief van een tentoonstelling. In deze context hebben de objecten niet meer de hoge militaire en symbolische waarde maar voornamelijk een hoge cultuurhistorische waarde. Ten slotte heeft deze materiële cultuuranalyse aangetoond dat het bestuderen van het gebruik van oorlogsbuit vernieuwende inzichten kan geven in de bestaande historiografie betreffende dit onderwerp.

Inhoudsopgave

1.0	Inleiding	2
1.1	Status quaestionis	3
1.2	Theoretisch kader	5
1.3	Probleemstelling	8
1.4	Methode	9
2.0	Een definitie van oorlogsbuit.....	14
2.1	Wetgeving.....	15
2.2	De definitie van oorlogsbuit door het oorlogsrecht.....	23
2.3	De invloed van taal	24
2.4	Oorlogsbuit en waarde	25
2.5	Conclusie	27
3.0	Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795).....	29
3.1	Vaandels en standaarden op het slagveld.....	29
3.2	De symbolische waarde	30
3.3	Tentoonstelling	31
3.4	Uitbetaling.....	32
3.5	Oorlogsbuit in visuele bronnen	35
3.6	Conclusie	41
4.0	Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in modern Nederland (1795-heden).....	43
4.1	De Bataafs-Franse tijd	43
4.2	Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit na 1815	45
4.3	De oorlogen en expedities in voormalig Nederlands-Indië	49
4.4	Oorlogsbuit in het museum na 1945.....	56
4.5	Conclusie	61
5.0	Conclusie	63
6.0	Bibliografie	68
6.1	Literatuur.....	68
6.2	Bronnen.....	71
6.3	Figurenlijst.....	83
7.0	Bijlagen	87
7.1	Bijlage I.....	87
7.2	Bijlage II.....	94

1.0 Inleiding

‘Een vaandel op den vijand te veroveren, was van oudsher eene roemvolle overwinning, maar hetzelfde te verliezen eene groote nederlaag. En geen wonder! want het vaandel verkondigt de eer en den roem, de dapperheid en den heldenmoed van de geheele afdeeling welke onder hetzelfde behoort.’¹ Met deze poëtische verwoording geeft schrijver J. de Lange in 1831 het belang van het vaandel aan. Behoud van de eigen vaandels was ontzettend belangrijk, maar het veroveren van vaandels als oorlogsbuit wellicht nog wel belangrijker. Bijzonder is dat dit citaat uit een prentenboekje voor de jeugd komt. Door het lezen van dit boekje zouden kinderen volgens de auteur ‘worden aangespoord, tot getrouwe pligtsbetrachting, ware heldenmoed en opregte liefde voor Vaderland en Koning.’² Gelukkig is in de inhoud van kinderboeken tegenwoordig wel anders. Maar waarom werd het belang van vaandels als oorlogsbuit zelfs al bij kinderen ingeprent in 1831? Waren deze objecten als oorlogsbuit zo belangrijk in die tijd? En hoe was dat in de voorgaande eeuwen? Of speelt dit ook in het heden nog een rol?

Als het gaat om het toe-eigenen van objecten tijdens oorlogen en conflicten is het voornamelijk (koloniale) roofkunst waar recent veel aandacht naartoe gaat. Het beheerst momenteel de agenda van de culturele sector en zowel het maatschappelijk als academisch debat. Restitutie lijkt daarbij vaak een onvermijdelijke consequentie. Zo gaf het Rijksmuseum zes objecten terug aan Sri Lanka³, dook de sabel van de Javaanse prins Diponegoro plots op in de collectie van Paleis Het Loo⁴ en wijdde het Mauritshuis een gehele tentoonstelling aan het onderwerp roofkunst.⁵ Dat het onderwerp hoog op de agenda staat in de museale wereld is duidelijk. De termen roofkunst en oorlogsbuit worden echter regelmatig door elkaar gebruikt. Ik begon mij af te vragen wat nu echt het verschil is – zowel juridisch als historisch gezien – en of het belangrijk is om dat

¹ J. de Lange, *De Nederlandsche schutterij*, (Deventer: 1831), 21-22, https://www.dbnl.org/tekst/_ned025nede01_01/_ned025nede01_01_0010.php.

² J. de Lange, *De Nederlandsche schutterij*, 2-3.

³ “Zes objecten uit Rijksmuseum gaan terug naar Sri Lanka,” Rijksmuseum, geraadpleegd op 1 december 2023 op <https://www.rijksmuseum.nl/nl/pers/persberichten/zes-objecten-uit-rijksmuseum-gaan-terug-naar-sri-lanka>.

⁴ Bart Funnekotter, “Uit de schaduwen van Paleis Het Loo komt de sabel van Diponegoro tevoorschijn,” *NRC*, 28 november 2023, <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/11/28/uit-de-schaduwen-van-het-loo-komt-het-sabel-van-diponegoro-tevoorschijn-a4182648?t=1704459755>.

⁵ “Roofkunst - 10 verhalen,” Mauritshuis, geraadpleegd op 1 december 2023, <https://www.mauritshuis.nl/nu-te-doen/tentoonstellingen/roofkunst/>.

onderscheid te maken. Want hoe kijken Nederlanders nu naar de fenomenen oorlogsbuit en roofkunst? En hoe was dat eigenlijk in het verleden? Dit alles vormde een eerste aanleiding om dit verder te onderzoeken voor deze masterscriptie.

Tijdens de verkenning van dit onderwerp voor deze masterscriptie bleek dat vooral vaandels, standaarden en vlaggen terugkomende objecten als oorlogsbuit zijn in museale collecties. De objecten zijn een archetype als het gaat om oorlogsbuit, en dit maakte het mogelijk structuren te onderzoeken in het gebruik door de eeuwen heen.

1.1 Status quaestionis

Oorlogsbuit en roofkunst delen een geschiedenis van oorlog, veroveringen en roem. Roofkunst betreft voornamelijk kunstobjecten en dus objecten met een grote kunsthistorische, emotionele en financiële waarde voor de oorspronkelijke eigenaren. Bij oorlogsbuit is dat over het algemeen juist niet het geval. Dit zijn objecten ontworpen voor een militair gebruik en niet om te bewonderen als kunst. Deze eigenschap van oorlogsbuit maakt dit onderzoek interessant en kan het maatschappelijk en academisch debat verbreden. Want als oorlogsbuit geen kunsthistorische waarde heeft, waarom is het dan wel te vinden in musea? Wat is dan de culturele waarde? En hoe heeft deze waarde zich ontwikkeld in de afgelopen eeuwen?

Het maatschappelijk en academisch debat rondom roofkunst richt zich vooral op de vraag of het teruggegeven moet worden en aan wie het dan teruggegeven moet worden. Bekende voorbeelden van literatuur over dit onderwerp zijn *Ongemakkelijk Erfgoed: Koloniale Collecties En Teruggave in de Lage Landen* door Jos van Beurden⁶ en *Art as Plunder: The Ancient Origins of Debate About Cultural Property* door Margaret Melanie Miles.⁷ Beide boeken richten zich voornamelijk op kunst en cultureel erfgoed als doelwit van plunderingen tijdens oorlogen en conflicten en de vraag wie hedendaags recht heeft op het bezit van die objecten. In het maatschappelijk debat is dit terug te zien in de tentoonstelling 'Roofkunst – 10 verhalen', die plaatsvond van 14 september 2023 tot en met 7 januari 2024 in het Mauritshuis waarbij museumobjecten met een betwiste achtergrond werden getoond. Of de serie 'Roofkunst' van BNN-VARA waarin de

⁶ Jos van Beurden, *Ongemakkelijk Erfgoed: Koloniale Collecties En Teruggave in de Lage Landen* (Zutphen: Walburg Pers, 2021).

⁷ Miles, Margaret Melanie. *Art as Plunder: The Ancient Origins of Debate About Cultural Property* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

omstreden herkomst van bepaalde kunstobjecten in westerse musea werd getoond. De onderwerpen van deze discussies zijn voornamelijk gericht op roofkunst uit het koloniale verleden en niet op oorlogsbuit. Tijdens het maken van een onderzoeksopzet was de verwachting dan ook dat dit onderzoek zich juist niet op de koloniale overheersing zou richten, omdat het onderzoek focust op Nederlandse oorlogsbuit en niet op koloniale roofkunst. Echter bleek dat vlaggen als oorlogsbuit juist tijdens de koloniale overheersing een belangrijke rol hebben gespeeld (zie hoofdstuk 4.0). Alleen al de grote aantallen buitgemaakte vlaggen in de digitale collecties van Museum Bronbeek, het Rijksmuseum en het Nationaal Militair Museum maakten dit duidelijk. Vermoedelijk zijn er nog meer aangezien niet alles reeds geïnventariseerd is. Alleen in de digitale collectie van Museum Bronbeek bevinden zich al bijna 40 buitgemaakte vlaggen uit voormalig Nederlands-Indië. Dat is interessant, omdat het meer duiding kan geven aan het onderwerp oorlogsbuit en de link met het koloniale verleden van Nederland.

In de erfgoedsector is de urgentie van het onderwerp roofkunst meer dan duidelijk. In het academisch debat ligt eveneens de nadruk op het fenomeen roofkunst. Naar mijn mening zou niet alleen roofkunst het maatschappelijk en academisch debat moeten bepalen. Ook oorlogsbuit zou hierin een rol moeten spelen. Beiden zijn tenslotte een vorm van toe-eigening van goederen tijdens oorlogen en conflicten. Het zijn beide fenomenen van alle tijden, zelfs in het heden. Het is belangrijk om niet enkel meer roofkunst een culturele waarde te geven, maar om ook oorlogsbuit te zien als objecten met sociale en symbolische betekenissen. Het doel van dit onderzoek is daarom om aan te tonen dat het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit kan ontwikkelen van militair gebruiksobject naar cultureel erfgoed.

Dit onderzoek laat in het eerste hoofdstuk zien dat roofkunst en oorlogsbuit verschillende juridische kaders hebben en in welke aspecten oorlogsbuit afwijkt van roofkunst. Het vervolg van het onderzoek laat zien wat het *gebruik* van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit ons kan vertellen over de cultuurhistorische waarde van deze objecten. Het onderzoek focust zich op de functionaliteit van het object om daarmee het fenomeen oorlogsbuit te kunnen duiden.

1.2 Theoretisch kader

De belangrijkste theorie is afkomstig uit het boek van Arjun Appadurai, *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*.⁸ In dit boek staan bijdragen van verschillende auteurs die onderzoeken hoe objecten in het heden en verleden worden gezien als handelswaar binnen verschillende sociale en culturele kaders. De voor dit onderzoek belangrijkste essays in het werk zijn van Arjun Appadurai en Igor Kopytoff. Zij zien objecten als individuen met een eigen sociaal leven. Deze zienswijze maakt het mogelijk om de waarde die door mensen aan het object wordt toegekend, vanuit andere invalshoeken te benaderen. Een van die invalshoeken is dat objecten waarde geven aan sociale relaties.

In het essay van Appadurai stelt hij dat de waarde van objecten niet enkel een kwestie is van vraag en aanbod.⁹ Deze waarde wordt mede bepaald door de sociale relaties en uitwisselingen door de route waarin objecten zich bewegen. Zo krijgt een object niet alleen een waarde in geld, maar kan het ook een symbolische en sociale betekenis krijgen. Volgens Appadurai zijn objecten een spiegel van de onderlinge sociale relaties in een cultuur. Door de weg te bestuderen die objecten afleggen kun je meer inzicht krijgen in de manier waarop mensen waarde aan objecten geven.¹⁰

Deze studie van objecten wordt verder behandeld in het essay van Kopytoff. Hierin bevestigt hij het standpunt van Appadurai dat objecten niet enkel als handelswaar moeten worden gezien, maar ook als een individu met sociale relaties binnen een cultuur.¹¹ Opvallend is dat Kopytoff ook stelt dat bepaalde objecten kunnen worden uitgesloten van uitwisseling, omdat ze een soortement heilige status hebben verkregen binnen een cultuur.¹² Dit is niet alleen van toepassing op godsdienstige objecten, maar ook op andere soorten objecten. Dit zijn bijvoorbeeld objecten die een hoge status hebben verkregen binnen een cultuur omdat ze als bijzonder gekenmerkt worden. Die

⁸ Arjun Appadurai, ed., *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986).

⁹ Arjun Appadurai, "Introduction: Commodities and the Politics of Value," in *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, ed. Arjun Appadurai (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 56-58.

¹⁰ Appadurai, "Introduction: Commodities and the Politics of Value," 56-58.

¹¹ Igor Kopytoff, "The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process," in *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, ed. Arjun Appadurai (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 64-65.

¹² Kopytoff, "The Cultural Biography of Things," 71-75.

bijzondere status kan vaak verkregen worden door het verstrijken van een lange periode; objecten uit een ver verleden krijgen een hogere waarde toegekend.¹³ Kopytoff ziet het als onvermijdelijk dat er ook een prijs in geld wordt gekoppeld aan objecten en dat ze onderdeel worden van commercialisering.¹⁴ Toch hoeft dat volgens hem geen probleem te zijn voor de bestudering van objecten als bron van culturele informatie. Juist door de afgelegde route van objecten te bestuderen kun je de culturele waarde van deze objecten begrijpen.

Het bestuderen van objecten als interpretatie van het verleden wordt door Giorgio Riello *The History of Things* genoemd.¹⁵ Volgens Riello omvat dit de historische analyse van de relatie tussen objecten, mensen en hun representaties. In dit onderzoek wordt gekeken naar de betekenissen van het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen en wat dit kan vertellen over onze relatie met oorlogsbuit door de eeuwen heen. De objecten en het gebruik van deze objecten zijn daarmee het onderwerp van analyse. Bij het bestuderen van het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen wordt gekeken naar historische bronnen die iets kunnen vertellen over het gebruik van deze objecten over een grote periode. Op deze wijze wordt getracht een ontwikkeling bloot te leggen die laat zien of de Nederlandse houding tegenover deze oorlogsbuit is veranderd. Volgens *The History of Things* van Riello wordt daarmee het object niet naast theorie geplaatst als illustratief, maar juist als een bron van informatie. De essentie van materiële cultuur bestaat niet uit het bestaan van de objecten, maar uit de verschillende betekenissen die ze voor mensen hebben.¹⁶ Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw kwam er door de hernieuwde aandacht voor materiële cultuurstudies in de geschiedschrijving steeds meer aandacht voor het dagelijks leven van de gewone mens.¹⁷ Wegens het gebrek aan genoeg geschreven bronnen ging het historisch onderzoek zich steeds meer richten op de materiële zaken die mensen hadden achtergelaten. Deze benadering van objecten is cultuurhistorisch omdat het helpt om de relaties tussen het object, creativiteit en de

¹³ Ibidem, 80.

¹⁴ Ibidem, 87-90.

¹⁵ Giorgio Riello, "Things that shape history: material culture and historical narratives," in *History and material culture: A Student's Guide to Approaching Alternative Sources*, ed. Karen Harvey (Londen: Routledge, 2017), 27-28.

¹⁶ Anne Gerritsen and Giorgio Riello, *Writing Material Culture History* (Londen: Bloomsbury Academic, 2015), 2-4.

¹⁷ Harvey Green, "Cultural history and the material (s) turn," *Cultural History* 1.1 (2012): 77-78.

culturele betekenis te begrijpen. Het onthult aspecten van de mentaliteiten van individuen en culturen die anders verborgen zouden blijven. Door materiële cultuur en dus objecten te bestuderen kun je de waarden, ideeën, gebruiken en het gedachtegoed van een bepaalde gemeenschap of samenleving uit het verleden ontdekken.

Daarbij wordt ook gekeken naar het werk *Beyond Words* van Leora Auslander, waarin ze laat zien hoe objecten niet alleen een product zijn van de geschiedenis, maar ook actieve actoren. Zo stelt Auslander: ‘In their communicative, performative, emotive, and expressive capacities, they act, have effects in the world. Without the crown, orb, and scepter, for example, a monarch is not a monarch.’¹⁸ Volgens Auslander zijn objecten dus waardevolle bronnen in onze geschiedschrijving. Ze ziet materiële cultuur daarbij niet enkel als een andere bron van historische kennis, maar als een aanvulling op geschreven bronnen. Symboliek speelt daarin een grote rol.

Een ander belangrijk werk in dit theoretisch kader is *Interpreting Objects and Collections* uit 1994 door Susan Pearce. Pearce kijkt niet alleen naar de sociale betekenis van individuele objecten, maar ook naar de rol van het museum als culturele instelling, het verloop waardoor objecten in een collectie terechtkomen en ten slotte hoe die collecties van losse objecten een gezamenlijke betekenis krijgen.¹⁹ Alle objecten in een museum worden door Pearce daarom gezien als een vorm van materiële cultuur omdat ze in die hoedanigheid een uiting van cultuur zijn. Want of een object in de collectie van een museum wordt opgenomen wordt bepaald door de cultuurhistorische waarde die door het museum aan het object gegeven wordt. Door een tentoonstelling samen te stellen van objecten krijgen deze gezamenlijk een museale waarde. Zo kan een alledaags voorwerp geen enkele waarde hebben, maar in de collectie van een museum opeens zeer belangrijk zijn als onderdeel van een geheel. Het verrichten van selectie en het weloverwogen opnemen van een object in een museumcollectie maakt het tot een museumstuk, aldus Pearce.²⁰ Zo kan een buitgemaakte *Reichskriegsflagge* (zie hoofdstuk 4.0) verschillende verhalen vertellen, maar in de context van de tentoonstelling over de Tweede Wereldoorlog vertelt deze vlag het verhaal van bevrijding en de moed van Nederlandse commando’s. Ook stelt Pearce dat taal een rol speelt in

¹⁸ Leora Auslander, “Beyond words,” *The American Historical Review* 110, no. 4 (oktober 2005): 1015-1045.

¹⁹ Susan M. Pearce, *Interpreting Objects and Collections* (London: Routledge, 1994), 1.

²⁰ Pearce, *Interpreting Objects and Collections*, 9-10.

het toekennen van waarde aan objecten.²¹ Wanneer een object gemaakt is door een kunstenaar heet het een kunstwerk en wordt er door taal automatisch een hogere waarde aan gehecht dan wanneer het gemaakt is door een ambachtsman. Het toekennen van sociale of culturele eigenschappen kan een bepaalde waarde geven aan een object die ook uit te drukken is in een marktwaarde. Dit kan ook toegepast worden op de termen roofkunst en oorlogsbuit, waarbij roofkunst automatisch een hogere waarde krijgt dan oorlogsbuit door de toevoeging van het woord 'kunst' die het kunsthistorische en dus culturele aspect van het object benadrukt. Echter kan oorlogsbuit ook een hoge cultuurhistorische waarde ontwikkelen wanneer het object wordt toegevoegd aan een museale collectie.

1.3 Probleemstelling

1.3.1 Historiografie

Er is al veel geschreven over de toe-eigening van objecten tijdens oorlogen en conflicten, maar dit onderzoek wijkt af van eerdere publicaties door de keuze van het onderwerp. Dit onderzoek focust zich op het gebruik van objecten als oorlogsbuit, namelijk vaandels, standaarden en vlaggen. Deze objecten worden niet gezien als kunstvoorwerpen. Het zijn niet de Benin-objecten, Lombok-schat of het kanon van Kandy waar Jos van Beurden over schrijft in *Ongemakkelijk erfgoed*.²² Of de analyses van Margaret Miles over de eeuwenoude traditie om kunst te roven tijdens oorlogen.²³ Roofkunst heeft een bijzondere status gekregen, omdat het van oorsprong culturele goederen betreft. Deze objecten krijgen hierdoor een hoge cultuurhistorische waarde toegekend. Vaandels, standaarden en vlaggen worden niet als culturele goederen gedefinieerd en dat is wat dit onderzoek afwijkend en daarom interessant maakt. Want als de objecten geen cultuurhistorische waarde toegekend krijgen wat is dan de waarde? Wanneer er gezocht wordt naar literatuur over de objecten zijn dat enkel militair-historische bronnen. Zoals W.L. Plink wie een standaardwerk over vaandels en

²¹ Pearce, *Interpreting Objects and Collections*, 10-11.

²² Jos van Beurden, *Ongemakkelijk Erfgoed: Koloniale Collecties En Teruggave in de Lage Landen* (Zutphen: Walburg Pers, 2021).

²³ Miles, Margaret Melanie. *Art as Plunder: The Ancient Origins of Debate About Cultural Property* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

standaarden als militaire objecten heeft gepubliceerd.²⁴ Of Louis Ph. Sloos wie een artikel publiceerde over de relatie van vaandels, standaarden en legervlaggen met het Huis Oranje-Nassau.²⁵ Een culturele studie naar het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen ontbreekt nog. Dit onderzoek laat zien dat militaire objecten niet alleen bestudeerd kunnen worden door militaire historici, maar ook door cultuurhistorici. Dit cultuurhistorische perspectief op deze objecten kan het academisch debat over oorlogsbuit verbreden door de studie van deze objecten letterlijk te verbreden. Zo wordt er niet enkel naar het militaire gebruik van het object gekeken, maar voornamelijk naar het sociale en symbolische gebruik. Dit geeft nieuwe inzichten in het culturele verleden en heden van deze objecten en daar ligt de kern van dit onderzoek.

1.3.2 Probleemstelling

- Hoofdvraag:
Welke ontwikkeling heeft het Nederlandse gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit doorgemaakt sinds 1588?
- Deelvragen:
 1. Wat wordt in Nederland verstaan onder de term oorlogsbuit?
 2. Wat kenmerkt het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795)?
 3. Wat kenmerkt het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in modern Nederland (1795-heden)?

De deelvragen worden in volgorde beantwoord in de opeenvolgende hoofdstukken. Het antwoord op de hoofdvraag wordt vervolgens geformuleerd in de conclusie. Een overzicht van alle onderzoeksresultaten is te vinden in de bijlagen.

1.4 Methode

Dit onderzoek richt zich op het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit. Hiervoor wordt er gebruik gemaakt van een materiële cultuuranalyse. Uit

²⁴ W.L. Plink, *'S Konings Vaandel: De Vaandels En Standaarden van de Krijgsmacht van Het Koninkrijk Der Nederlanden* (Uitgegeven in eigen beheer onder auspiciën van de Commissie van Advies Vaandels en Standaarden, 2017).

²⁵ Louis Ph. Sloos, "Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet: Legervlaggen, - Vaandels En -Standaarden in Relatie Tot Het Huis van Oranje-Nassau," *Jaarboek Oranje-Nassau* (2017): 29-57.

vooronderzoek bleek dat dit type objecten een archetype is wanneer het gaat om het fenomeen oorlogsbuit. Het zijn objecten met een enorme symbolische lading. Ze staan namelijk voor eer, roem, dapperheid en moed. De objecten werden bovendien een ultiem teken van overwinning en een gewild object op het slagveld waar zelfs flinke premies voor werden uitgelooft. Het uitbetalen van deze premies voor buitmaking is vaak tot in detail vastgelegd in historische bronnen. Maar ook in uitingen van kunst zijn vaandels, standaarden en vlaggen gewilde objecten die een sociale status weergeven. En zelfs in recentere geschiedenis en het heden spelen ze nog altijd een belangrijke rol. De objecten zijn in menig oorlogsmuseum of militair museum te vinden en zijn daar onderdeel van het narratief van het museum.

Het bestuderen van vaandels, standaarden en vlaggen is interessant, omdat het objecten betreft die niet als kunstobjecten worden gezien. Het zijn objecten met een militaire context, ze zijn niet ontworpen als kunst. Dit maakt ze beduidend anders dan roofkunst objecten. De hypothese is dan ook dat het bestuderen van het gebruik van deze objecten andere inzichten zal geven. Want als ze niet worden gezien als kunstobjecten, wat is dan de waarde? Hoe is dit veranderd in de loop van de tijd? Waarom zijn ze ooit meegenomen? En waarom zijn ze bewaard? Het zal een nieuwe blik geven op de huidige maatschappelijke en academische discussie op het gebied van objecten in musea met een geschiedenis van oorlog en veroveringen. Dit onderzoek zal zich daarom volledig richten op bronnen waarin met zekerheid vast te stellen is dat het gaat om buitgemaakte vaandels, standaarden en vlaggen. Ook is ervoor gekozen om dit onderzoek te focussen op bronnen over Nederlandse oorlogsbuit. Dat kan dus ook objecten betreffen die van oorsprong niet uit Nederland komen, maar zich op dit moment wel in Nederlands eigendom bevinden. Op die wijze kan het Nederlandse gebruik van oorlogsbuit onderzocht worden.

Terminologie is bij de zoektocht naar bronmateriaal belangrijk. Zo worden in veel bronnen de termen roofkunst en oorlogsbuit door elkaar gebruikt, waardoor het niet altijd duidelijk is welke vorm het nu betreft. Daarom wordt ook gekeken naar bronnen waar termen zoals *roofkunst*, *geroofd*, *roof en looted art (EN)* in voorkomen. Ook de term oorlogsbuit heeft verschillende vormen: *trophies of war (EN)*, *spoils of war (EN)*, *oorlogstroofeeën*, *krijgsbuit* en *war booty (EN)*. In musea wordt vaak de term 'buit' of 'buitgemaakt' vermeld in omschrijvingen van objecten. In het eerste hoofdstuk wordt

meer aandacht besteed aan de terminologie en definities omtrent oorlogsbuit. Daarbij speelt de voor Nederland geldende wetgeving een belangrijke rol.

Om een antwoord te kunnen formuleren op de onderzoeksvraag wordt gebruik gemaakt van de eerder genoemde materiële cultuuranalyse. Zoals reeds besproken in het analytisch kader kan een materiële cultuuranalyse de verschillende betekenissen van het gebruik van objecten blootleggen. Hieruit kan vervolgens een conclusie worden getrokken over de Nederlandse relatie met deze vorm van oorlogsbuit door de eeuwen heen. Voor het onderzoek naar de periode van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795) is een verzameling van visuele bronnen en geschreven bronnen samengesteld. Er is voor gekozen om de resoluties van de Staten-Generaal en de Raad van State te onderzoeken. Deze archiefstukken worden bewaard in het Nationaal Archief te Den Haag en in het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch. In deze bronnen zijn de hoogste politieke besluiten vastgelegd, waaronder zaken omtrent oorlogsvoering. Het zijn de besluiten die genomen werden door de afgevaardigden van de Zeven Provinciën in de Staten-Generaal. De resoluties zijn in twee vormen bewaard; de minuutexemplaren en de net-exemplaren. De minuutexemplaren worden bewaard bij het Nationaal Archief. Deze bevatten in sommige gevallen meer informatie dan de net-exemplaren. De net-exemplaren zijn echter beter leesbaar en deze worden bewaard door het BHIC. De serie net-exemplaren komt qua jaartallen niet geheel overeen met de minuutexemplaren. Om deze reden is ervoor gekozen om de beide archieven te onderzoeken en de gevonden informatie waar nodig aan te vullen met elkaar. Voor dit bronnenonderzoek is gekeken naar resolutieboeken uit meerdere jaren rondom belangrijke oorlogen en slagen uit de periode van het Staatse Leger en de Staatse Vloot. Het gaat daarbij om de Slag bij Turnhout (24 januari 1597), de Slag bij Nieuwpoort (2 juli 1600), de slagen uit de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) en de strafexpeditie naar de Oost (1784).²⁶ Hieruit wordt een divers beeld verkregen over de periode van de Republiek. Om het verdere gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen in de vorm van oorlogsbuit in deze periode te onderzoeken is ook gekeken naar de digitale collecties van twee musea, namelijk het Rijksmuseum te Amsterdam en het

²⁶ Tijdens mijn onderzoek werd ik door Mathieu Willemsen, conservator vuurwapens bij het Nationaal Militair Museum, gewezen op vermeldingen van oorlogsbuit in resoluties van de Raad van State tijdens de Spaanse Successieoorlog. Willemsen schrijft momenteel een proefschrift over de bewapening van de landlegers van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden in de periode 1596-1795.

Mauritshuis te Den Haag. Beide musea beschikken namelijk over de grootste collecties met schilderijen en prenten uit de tijd van de Republiek en hebben daarnaast een online collectie die doorzoekbaar is.

Voor de periode van 1795 tot het heden is gekeken of de gewoonte van het Staatse Leger en de Staatse Vloot om vaandels en standaarden buit te maken zich heeft doorgezet in de negentiende eeuw, maar ook of ze nog steeds werden opgehangen in overheidsgebouwen. Of speelt het museum hier al een rol? Het onderzoek van de twintigste eeuw is gericht op de digitale beeldcollecties van zowel musea als archiefinstellingen. Amateurfotografie is voor veel mensen toegankelijk geworden in de eerste helft van de twintigste eeuw, waardoor foto's een interessante bron van informatie zijn voor dit onderdeel van het onderzoek. Op foto's gemaakt door militairen tijdens oorlogen kan namelijk het gebruik van vlaggen als oorlogsbuit worden opgemerkt. Ook de geografie is in dit hoofdstuk belangrijk. De oorlogen waarbij Nederland betrokken was in deze periode werden vooral gevoerd in voormalig Nederlands-Indië. De vele vlaggen die hierbij zijn buitgemaakt bevinden zich grotendeels in de collectie van Museum Bronbeek te Arnhem.

Voor dit onderzoek wordt de methode *History of things*, zoals beschreven door Giorgio Riello, gehanteerd.²⁷ Deze methode waarbij interdisciplinair onderzoek het startpunt is, zorgt ervoor dat een narratief kan worden blootgelegd. Door deze manier van analyse kan uiteindelijk weer terug beland worden bij de objecten waar het onderzoek gestart is: de vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit. In de zoektocht naar bronnen wordt gekeken naar alle beschikbare bronnen die iets kunnen vertellen over het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen. In dit onderzoek worden daarom zowel visuele bronnen als geschreven bronnen verbonden aan de objecten, waardoor de analyses gestuurd worden door deze bronnen. Bij deze vorm van materiële cultuuranalyse wordt veel informatie over een object verkregen via andere bronnen dan het object zelf. Deze informatie komt voort uit de interpretatie van deze bronnen door de historicus. Reflectie op de eigen conclusies is daarom van groot belang, want wat is de juiste betekenis van de informatie die de bron bevat? Bij het maken van de analyses en het vervolgens interpreteren hiervan, is gebruik gemaakt van

²⁷ Giorgio Riello, "Things that shape history," 27-28.

tabellen waarin overzichtelijk de belangrijkste onderzoeksresultaten vastgelegd konden worden (zie bijlagen).

Een punt van kritiek op het verzamelen van bronmateriaal op deze wijze blijft dat het een interpretatie van de historicus is, want de verkregen informatie is niet altijd direct waarneembaar in bronnen maar komt voort uit de analyses die in dit onderzoek gemaakt worden. Een ander punt van kritiek zou kunnen zijn dat er gekozen is voor een lange periode, waardoor het onmogelijk is om alle beschikbare bronnen gedurende ruim vier eeuwen te vinden en te bestuderen. De gekozen bronnen worden daarom ook niet gebruikt voor een detailweergave, maar juist om een momentopname en een daaruit voortvloeiende ontwikkeling te kunnen laten zien over een langere periode. Op deze wijze kan met de onderzochte bronnen het onderzoek uitgevoerd worden.

Ten slotte laten deze bronnen zien dat oorlogsbuit een fenomeen van alle tijden is en dat meer onderzoek naar dergelijke objecten in de toekomst alleen maar aangemoedigd dient te worden om het verleden en heden beter te begrijpen.

2.0 Een definitie van oorlogsbuit

Al sinds de Oudheid worden tijdens oorlogen eigendommen van veroverde vijanden ingenomen om ze vervolgens in paleizen tentoon te stellen als machtsvertoon en ter vernedering van de vijand.²⁸ Margaret Miles beschrijft in *War and Passion: Who keeps the art?* dat de Hellenistische vorsten al zijn begonnen met het toe-eigenen van buit zoals we dat nu nog steeds in de westerse wereld kennen. Zij weken voor het eerst af van de traditie uit de klassieke oud-Griekse cultuur om met buit in tempels goden te eren. Er ontstond een nieuw gebruik waarbij deze vorsten buit gingen verzamelen om macht en militair succes mee te vertonen, en daarmee ook de bevolking enthousiast te maken voor nieuwe oorlogen om het rijk verder uit te breiden.²⁹ Het innemen van eigendommen van landen en burgers tijdens gewapende conflicten is sinds de Oudheid de norm gebleven. Het roven van kunstobjecten zou zo nog eeuwen doorgaan. Napoleon en zijn legers plunderden bijvoorbeeld kunst en antiquiteiten uit veroverde gebieden op een schaal zoals we die van de Romeinen kennen. Napoleon had het doel om een universeel museum in Parijs op te richten waar de beste kunst van de wereld te zien zou zijn. Gedurende de Tweede Wereldoorlog zou ook Adolf Hitler een soortgelijke poging doen met zijn plannen voor een groots Führermuseum in Linz. Miles ziet sinds Napoleon een nieuwe ontwikkeling waarbij niet meer enkel wordt geplunderd voor persoonlijke verheerlijking, maar ook voor het openen van universele musea waarbij het innemen van culturele goederen gerechtvaardigd werd met een nationalistisch en educatief doel.³⁰ Het verzamelen van buit wordt echter niet alleen door vorsten en staten beoefend. In de vijftiende eeuw ontstonden er zogenaamde *Wunderkammers*, de voorlopers van hedendaagse musea. Hierin verzamelden westerse aristocraten en bourgeoisie allerlei bijzondere of kostbare kunst en objecten, om zo hun kennis van de wereld te tonen en een bepaalde sociale status uit te drukken. Door al deze ontwikkelingen ontstond er vanaf het einde van de achttiende eeuw ook een nieuw belang bij buit, namelijk dat van de musea.³¹ Toch bleef persoonlijke verheerlijking tot ver in de twintigste eeuw een grote oorzaak van het innemen van culturele goederen, zoals het roven van kostbare Joodse

²⁸ Margaret M. Miles, "War and Passion: who keeps the art," *Case Western Reserve Journal of International Law* 49, no. 1/2 (Spring 2017): 8.

²⁹ Miles, "War and Passion: who keeps the art," 9.

³⁰ *Ibidem*, 16.

³¹ *Ibidem*, 17.

eigendommen tijdens de Tweede Wereldoorlog door nazi-kopstukken waaronder Hermann Göring.

Dat er al eeuwenlang tijdens oorlogen culturele goederen worden geroofd, wil uiteraard niet zeggen dat het ook is toegestaan.³² Discussie hierover was al gaande vanaf de Middeleeuwen, maar er waren nooit duidelijke en overkoepelende wetten geweest.³³ Een kantelpunt was het werk dat Hugo de Groot in 1625 schreef over oorlogsrecht, waarin hij stelde dat monumenten en kunstschaten tijdens oorlogen beschermd moesten worden.³⁴ Het zou echter nog duren tot de Napoleontische tijd dat het meenemen van cultuurschaten gezien werd als iets onwenselijks. Door de enorme schaal van de plunderingen door Napoleon op Europees grondgebied moesten vorsten en staten de noodzaak hebben ingezien om ook hun culturele bezit te beschermen. Het was dan ook in de negentiende eeuw dat de eerste wetten en verdragen schriftelijk werden opgesteld om deze objecten te beschermen tijdens oorlogen.³⁵

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste ontwikkelingen van de wet- en regelgeving geschetst met betrekking tot het innemen van oorlogsbuit. Er wordt enkel gekeken naar de voor Nederland en Europa geldende wetgeving. Niet alle historische ontwikkelingen met betrekking tot roofkunst en oorlogsbuit worden hier om die reden behandeld. Zo werden de oorlogswetten bijvoorbeeld ontworpen met het oog op conflicten tussen westerse landen, en werd deze wetgeving niet toegepast bij het toe-eigenen van culturele goederen in de koloniale gebieden.

2.1 Wetgeving

2.1.1 De ontwikkeling van oorlogswetten

Na de Napoleontische oorlogen was het voor veel staten duidelijk dat nationaal cultureel erfgoed beter beschermd moest worden tijdens gewapende conflicten. Er zijn sindsdien tal van oorlogsregels en verdragen schriftelijk vastgelegd over het innemen van oorlogsbuit en het beschermen van nationaal cultureel erfgoed. Een chronologische geschiedenis van wetten en verdragen laat zien welke het meeste invloed hebben gehad

³² Evelien Campfens, "Oorlog, roofkunst en restitutie," *Friesch Dagblad*, 26 maart 2016, 15.

³³ Dieter Fleck, ed., *The Handbook of International Humanitarian Law* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 20-25.

³⁴ Campfens, "Oorlog, roofkunst en restitutie," 15.

³⁵ Fleck, *The Handbook of International Humanitarian Law*, 20-25.

op de regulering van oorlogsbuit. Daarnaast laat dit overzicht ook zien hoe de westerse houding tegenover oorlogsbuit en roofkunst is veranderd gedurende de laatste eeuwen.

2.1.2 Buit vanaf de middeleeuwen tot 1815

Oorlogsbuit is een fenomeen van alle tijden. Al in 1625 publiceerde de Nederlandse rechtsgeleerde Hugo de Groot zijn werk *De iure belli ac pacis*, oftewel *Over het Recht van Oorlog en Vrede*. Het is de basis van het huidige internationaal recht, waarin hij ook het recht van de overwinnaar legitimeerde om oorlogsbuit te veroveren.³⁶ De mogelijkheid om te plunderen werd in de zeventiende eeuw als enorm belangrijk gezien, omdat het zorgde voor gemotiveerde soldaten. Iedere soldaat - ongeacht rang - mocht namelijk buit veroveren als een compensatie voor zijn militaire dienst tijdens een oorlog.³⁷

Tot het midden van de zeventiende eeuw bestonden legers vooral uit huurlingen, ze vochten niet voor een nationale zaak. Sterker nog, veel soldaten hadden geen enkel belang voor welke partij ze vochten. Het soldij was daarnaast laag, dus de buit was een grote motivatie om aan veldslagen deel te nemen. Diverse motieven voor een oorlog – zowel politiek, materieel als religieus – werden door oorlogsbuit verenigd. Iedereen met financieel vermogen kon geld investeren in een oorlog, met als doel om de winst van de plundering te kunnen delen wanneer de oorlog gewonnen werd.³⁸ Soldaten deden ook een investering in de oorlog door hun eigen uitrusting te betalen. Wanneer een soldaat veel buit maakte kon hij zijn uitrustig steeds meer verbeteren en in militaire rang stijgen.³⁹ Buit was dus niet alleen een bron van inkomsten voor een soldaat, maar ook een manier om zijn status te verhogen. Doordat er nog geen duidelijke regels waren voor het maken van oorlogsbuit, werd er tot aan het begin van de negentiende eeuw onbeperkt geplunderd. Ook oorlogsbuit in de vorm van mensen was daarbij niet ongebruikelijk.

Waar voor 1500 plundering ongecontroleerd was, werd dit in het begin van de zestiende eeuw meer gereguleerd door zogenaamde krijgsartikelen.⁴⁰ Dit was echter niet

³⁶ Emma Hagström Molin, *Spoils of Knowledge: Seventeenth-Century Plunder in Swedish Archives and Libraries* (Leiden: Brill, 2023) 27-31.

³⁷ Hagström Molin, *Spoils of Knowledge*, 27-31.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

uit humanitaire overwegingen, maar om de belangen van de vorst te beschermen en meer controle te krijgen over de buit die soldaten zelf meenamen. Via krijgsartikelen werden er regels vastgelegd over wat illegale en legale buit betrof. De vorst bepaalde hierin wat oorlogsbuit was en wat niet. Commandanten zorgden dat soldaten hiervan goed op de hoogte waren, want het meenemen van illegale buit had een executie tot gevolg. Zo werd getracht ongeoorloofde plunderingen te voorkomen. Er werden ook gedetailleerde inventarissen gemaakt van de oorlogsbuit voor de vorst. Zo bleef de vorst goed op de hoogte en kon er ook controle worden gehouden over de buit tijdens het vervoer. In de praktijk was het echter lastig om legers onder controle te houden. De krijgsartikelen zorgden er niet voor dat alle regels werden nageleefd of gehandhaafd. Het maken van buit was namelijk een manier om de tegenstander te vernederen, maar vooral een manier om meer inkomen te verkrijgen. Ook werden er per vorst verschillende regels gemaakt, waardoor vijanden er diverse plunderpraktijken op nahielden. Pas na de Napoleontische oorlogen zou er meer internationale wetgeving ontstaan voor het innemen van oorlogsbuit.

2.1.3 Verdrag van Parijs

De Napoleontische oorlogen waren een omslagpunt voor de wetgeving rondom het innemen van culturele goederen.⁴¹ Na Napoleons nederlaag bij Waterloo werd in 1815 het Verdrag van Parijs gevormd. De aanleiding hiervoor waren de ongeremde plunderingen van Napoleons legers waarbij veel kunstschaten verdwenen naar Parijs waar ze werden ondergebracht in het Nationale Museum – tot ongenoegen van veel Europese landen. Het Verdrag van Parijs bepaalde dat de geroofde kunstschaten terug moesten naar het land van herkomst. Dit verdrag betekende niets voor de oorlogswetten, maar het gaf wel aan dat het onbeperkt plunderen van nationale kunstschaten niet meer zomaar geaccepteerd werd.

2.1.4 Lieber Code

Lieber's *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*, ook wel kortweg de *Lieber Code* genoemd, was een van de eerste schriftelijke vastleggingen van het oorlogsrecht. De instructies waren opgesteld en ondertekend in 1863 door president Abraham Lincoln voor de legers van de Unie tijdens de Amerikaanse

⁴¹ Campfens, "Oorlog, roofkunst en restitutie," 15.

Burgeroorlog (1861 tot 1865). Bijzonder aan de Lieber Code is dat hier voor het eerst de burger beschermd werd.⁴² Lieber maakte namelijk een onderscheid tussen de ongewapende burgerbevolking en gewapende personen uit een vijandig land. De burgerbevolking moest zoveel mogelijk gespaard worden, net als hun eigendommen. Alleen vernietiging van eigendommen die onmisbaar waren voor het winnen van de oorlog bleven toegestaan. Artikel 45 van de Lieber Code uit 1863 zegt daarover: ‘All captures and booty belong, according to the modern law of war, primarily to the government of the captor.’⁴³ Naar het Nederlands vertaald: ‘Alle vangsten en buit behoren volgens het moderne oorlogsrecht in de eerste plaats toe aan de regering van de veroveraar.’ Dat betekende dus voor het eerst dat buit niet meer wordt toegekend aan het individu wat het veroverde, maar aan de staat.

De Lieber Code was niet geldig in Europa, maar het Europese continent werd er wel degelijk door beïnvloed. Het feit dat zo’n grote oorlog kon onttaarden binnen een natie en veel steden werden verwoest, moet ook in Europa het bewustzijn teweeggebracht hebben dat er meer regelgeving nodig was voor conflicten. Aan het einde van de negentiende eeuw ontstonden er in Europa de eerste regels die de bescherming van cultuurgoederen tijdens conflictsituaties op orde brachten.⁴⁴ Ook een oorzaak van deze ontwikkelingen rond oorlogswetten waren de Napoleontische oorlogen en de vernieling van het Chinese keizerlijke zomerpaleis door de Anglo-Franse troepen tijdens de Tweede Opiumoorlog van 1860. In 1874 verscheen de *Verklaring van Brussel* en in 1880 de *Oxford Manual*. Hierin werd een verbod op beschadiging of vernieling van cultureel erfgoed tijdens gewapende conflicten vastgelegd.

2.1.5 De Haagse Conventies

De verklaring van Brussel diende als basis voor de Haagse Conventies.⁴⁵ In 1899 en 1907 werden in Den Haag twee internationale vredesconferenties gehouden en daaruit kwamen drie verdragen en drie verklaringen voort. Deze waren erop gericht om oorlogen vreedzaam tot een einde te brengen en regels vast te leggen voor oorlogsvoering. De

⁴² Roger O’Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 18.

⁴³ “Practice relating to Rule 49. War Booty,” International Humanitarian Law Databases, ICRC, geraadpleegd op 5 februari 2024, <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule49>.

⁴⁴ O’Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, 21.

⁴⁵ *Ibidem*, 22-23.

aanleiding voor deze verdragen vormden de toegenomen spanningen in Europa. Als een gevolg hiervan werden enorme bedragen uitgegeven aan Defensie en de wapenwedloop werd voor veel landen onbetaalbaar.⁴⁶ Het besef groeide dat er meer gedaan moest worden om het uitbreken van een oorlog te voorkomen. Tsaar Nicolaas II nam het initiatief voor de eerste conferentie in 1899 waaraan wel 26 landen deelnamen, waaronder Engeland, Frankrijk en Duitsland.

In de verdragen staat opnieuw de bescherming van cultureel erfgoed centraal. Er is in vastgelegd dat gebouwen gewijd aan religie, kunst, wetenschap, historische monumenten en liefdadigheidsinstellingen zoveel mogelijk gespaard moeten worden zolang ze niet voor militaire doeleinden worden gebruikt.⁴⁷ De Haagse Conventies zorgden daarmee voor een bescherming van culturele eigendommen, maar deze was nog niet volledig. Het streven was om cultureel erfgoed zoveel mogelijk te beschermen, maar er was nog geen verbod op vernieling en het militaire voordeel woog nog altijd zwaarder. Over oorlogsbuit en plunderen zegt het *Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land, 's-Gravenhage* (1907) het volgende:

- Artikel 23: 'Behalve de verbodsbepalingen door bijzondere verdragen vastgesteld, is het met name ontzegd:
 - o Sub g: vijandelijke eigendommen te vernielen of in beslag te nemen, behalve in geval dat vernielen of in beslag nemen door oorlogsnoodzaak gebiedend wordt gevorderd.
- Artikel 28: Het is verboden zelfs eene stormenderhand genomen stad of plaats aan plundering over te leveren.
- Artikel 47: Plundering is uitdrukkelijk verboden.'⁴⁸

Hoewel deze regels al tijdens de Eerste Wereldoorlog en de Tweede Wereldoorlog van kracht waren, konden ze niet voorkomen dat er toch op grote schaal geplunderd werd.

⁴⁶ Annemarie van Heerikhuizen, "Van Den Haag naar Straatsburg: achtergronden van de Nederlandse belangstelling voor Europa," in *De veelzijdige burger: opstellen voor prof. mr. P.J.G. Kapteynburger*, ed. Anne van Wageningen (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005), 51.

⁴⁷ O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, 24.

⁴⁸ "Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land, 's-Gravenhage, 18-10-1907," Overheid.nl, geraadpleegd op 10 februari 2024, https://wetten.overheid.nl/BWBV0006273/1910-01-26#Verdrag_2.

Om nog niet te spreken van de vernietiging van cultureel erfgoed tijdens deze totale oorlogen – de verdragen werden niet gerespecteerd. Toch waren ze na de Tweede Wereldoorlog wel belangrijk voor de berechting van oorlogsmisdaden. Na de Tweede Wereldoorlog werd opnieuw duidelijk dat cultureel erfgoed tijdens conflictsituaties niet genoeg beschermd was.

2.1.6 *Wet van 24 april 1947, houdende voorzieningen onder den vijand aangetroffen goederen*

De eerste wetgeving in Nederland op het gebied van oorlogsbuit is de *Wet van 24 april 1947, houdende voorzieningen onder den vijand aangetroffen goederen*.⁴⁹ Deze wet is nog altijd geldig, maar was volledig gericht op de bezetting van Nederland door nazi-Duitsland. De wetgeving was er voornamelijk op gericht dat alle bodemvondsten en het materieel van de vijand eigendom zouden worden van de Nederlandse staat. De bestaande oorlogswetten bleven echter van kracht, dus persoonlijke eigendommen van Duitse soldaten mochten niet afgenomen worden.

2.1.7 *Het Haags Verdrag*

Na de ongekende plunderingen tijdens de Tweede Wereldoorlog was het voor de internationale gemeenschap duidelijk dat nationaal cultureel erfgoed nog beter beschermd moest worden. Dat resulteerde allereerst in de oprichting van Unesco: de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Unesco heeft als motto: ‘Since war begins in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed.’⁵⁰ Unesco wil dus oorlog voorkomen door te beginnen bij de mens zelf. Op 14 mei 1954 werd daarop het *UNESCO Verdrag inzake de bescherming van culturele goederen in geval van een gewapend conflict* aangenomen.⁵¹ Het is het eerste internationale verdrag wat toeziet op de bescherming van cultuurgoederen tijdens een gewapend conflict of in bezet gebied.⁵² Hiermee wil Unesco voorkomen dat nationale cultuurgoederen tijdens conflictsituaties verdwijnen uit het betreffende land.

⁴⁹ “Wet van 24 april 1947, houdende voorzieningen onder den vijand aangetroffen goederen,” Overheid.nl, Geraadpleegd op 20 februari 2024, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002030/1947-06-01/0>.

⁵⁰ “Unesco internationaal,” Unesco Nederlandse Commissie, geraadpleegd op 20 februari 2024, <https://www.unesco.nl/nl/dossier/unesco-internationaal>.

⁵¹ “UNESCO-verdrag 1954,” Wet- en regelgeving, Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, geraadpleegd op 21 februari 2024, <https://www.inspectie-oe.nl/toezichtvelden/cultuurgoederen/wet--en-regelgeving/unesco-verdrag-1954>.

⁵² Dit verdrag wordt ook wel het cultuurgoederenverdrag of Haags Verdrag genoemd, omdat het verdrag in Den Haag werd gesloten – niet te verwarren met de Haagse Conventies.

Ook worden monumenten door dit verdrag beschermd. Het *Werelderfgoedverdrag* van Unesco uit 1972 met de bijbehorende *Werelderfgoedlijst* zorgt ervoor dat het belangrijkste internationale cultureel erfgoed wordt vastgelegd. Dit verdrag heeft als doel om erfgoed met een unieke en universele waarde voor de mensheid beter te bewaren voor de toekomst.⁵³ Maar op welk erfgoed doelt Unesco dan eigenlijk? In artikel 1 van het Haags Verdrag geeft Unesco daar de volgende definitie van:

'Artikel 1. Definitie van culturele goederen

Voor de toepassing van dit Verdrag worden beschouwd als culturele goederen, welke ook hun oorsprong of wie ook hun eigenaar is:

- a) roerende of onroerende goederen, welke van groot belang zijn voor het cultureel erfdeel van ieder volk, zoals monumenten van bouwkunst, kunst of geschiedenis, hetzij van godsdienstige, hetzij van wereldlijke aard; terreinen van oudheidkundig belang; groepen gebouwen, welke, als een geheel, uit een oogpunt van geschiedenis of kunst van belang zijn; kunstwerken; handschriften, boeken en andere voorwerpen, welke uit een oogpunt van kunst, geschiedenis of oudheidkunde van belang zijn, en voorts wetenschappelijke verzamelingen en belangrijke verzamelingen boeken, archiefbescheiden of afbeeldingen van de hierboven omschreven goederen;
- b) gebouwen, waarvan de voornaamste en daadwerkelijke bestemming is de in alinea a) bedoelde roerende culturele goederen te bewaren of ten toon te stellen, zoals musea, grote bibliotheken en archiefbewaarplaatsen, en voorts de schuilplaatsen, bestemd om in geval van een gewapend conflict bescherming te bieden aan de in alinea a) bedoelde roerende culturele goederen;
- c) centra, welke een groot aantal culturele goederen, als bedoeld in de alinea's a) en b), bevatten, welke zullen worden aangeduid met „monumenten-centra.”⁵⁴

⁵³ “Werelderfgoed,” Unesco Nederlandse Commissie, geraadpleegd op 21 februari 2024, <https://www.unesco.nl/nl/dossier/werelderfgoed>.

⁵⁴ “Verdrag inzake de bescherming van culturele goederen in geval van een gewapend conflict, 's-Gravenhage, 14-05-1954,” Overheid.nl, geraadpleegd op 23 februari 2024, Online versie van het verdrag: https://wetten.overheid.nl/BWBV0005596/1959-01-14#Verdrag_2.

Het doel van het Haags Verdrag van Unesco is dat cultuurgoederen, zoals hierboven beschreven, zowel in vreedstijd als tijdens een gewapend conflict gerespecteerd en beschermd worden.⁵⁵ Uitzondering is alleen mogelijk wanneer er sprake is van militaire noodzaak.

2.1.8 De Geneefse Conventies en de oprichting van het Rode Kruis

De Geneefse Conventies spelen een belangrijke rol in het internationaal humanitair recht, ook wel het humanitair oorlogsrecht of kortweg het oorlogsrecht genoemd. De Geneefse Conventies zijn voornamelijk gericht op de bescherming van mensen. De eerder besproken Haagse Conventies zijn vooral gericht op de rechten en plichten van de militair tijdens een gewapend conflict. Het humanitair recht omvat alle regels van het internationale recht, omdat ze gericht zijn op het reguleren van de behandeling van personen.⁵⁶ Dat geldt voor zowel burgers of militairen, gewond of actief in een gewapend conflict. Ook de regels van de Haagse Conventies vallen onder het internationaal humanitair recht, maar door de toevoeging van de Geneefse Conventies van 1949 zijn de regels niet meer enkel toepasbaar tijdens een oorlog maar tijdens elk gewapend conflict. Bijvoorbeeld ook in situaties waar er conflicten zijn met rebellen of terroristengroeperingen.

De eerste Geneefse Conventie stamt al uit 1864. De Geneefse Henry Dunant was getuige van het slagveld van Solferino in 1859 waar hij zag dat legers niet voor hun gewonden zorgden, met als gevolg dat achtergelaten soldaten werden vermoord en beroofd door burgers uit de omgeving.⁵⁷ Hij schreef na deze ervaring in 1862 *Un Souvenir de Solferino* en dit werk zou de basis worden van de eerste Geneefse Conventie van 1864.⁵⁸ Dunant schreef namelijk niet alleen over zijn ervaring met de Slag van Solferino, maar ook over een internationale organisatie die het lijden veroorzaakt door oorlogen zou kunnen verlichten. Op zijn initiatief werd daarom in 1863 het Comité International de Secours aux Militaires Blessés opgericht. In 1876 ontstond hieruit *The International Committee of the Red Cross (ICRC)*. Door het Verdrag van Genève uit 1864 werd de toestand van gewonde soldaten op het slagveld verbeterd en dat gold ook voor de

⁵⁵ Unesco, "UNESCO-verdrag 1954."

⁵⁶ Fleck, *The Handbook of International Humanitarian Law*, 20-25.

⁵⁷ Ibidem, 20-25.

⁵⁸ Sallie Morgenstern, "Henri Dunant and the Red Cross," *Bulletin of the New York Academy of Medicine* 57, no. 4 (mei 1981): 311.

soldaten van de tegenstander. Later werden deze regels weer uitgebreid en verbeterd tot in 1949 vier verdragen werden aangenomen. Verdrag (III) van Genève gaat over de behandeling van krijgsgevangenen, waarbij ook oorlogsbuit wordt beschreven. In dit verdrag wordt opgenomen dat persoonlijke bezittingen van soldaten niet mogen worden afgenomen.⁵⁹ Een uitzondering hierop zijn wapens, paarden, militaire uitrusting en militaire documenten, of andere bezittingen die geen persoonlijke of sentimentele waarde hebben.

Schendingen van Geneefse Conventies kunnen door de landen die de conventies hebben ondertekend worden berecht. Voor Europa waren de Geneefse Conventies een verbetering van de omstandigheden van mensen in conflictsituaties, maar dat gold niet voor iedereen. Vanaf 1870 verplaatsten conflicten zich steeds meer naar Afrika, Oceanië en Azië door het moderne imperialisme. Plunderingen en roof waren opnieuw aan de orde van de dag. De oorzaak van de huidige discussie over roofkunst in Europese musea heeft hier zijn oorsprong.

2.2 De definitie van oorlogsbuit door het oorlogsrecht

De definitie van oorlogsbuit is vastgelegd in het internationaal humanitair recht.⁶⁰ Regel 49 van het internationaal humanitair recht (IHL) stelt over oorlogsbuit: ‘The parties to the conflict may seize military equipment belonging to an adverse party as war booty.’⁶¹ In militaire handleidingen van diverse landen wordt oorlogsbuit gedefinieerd als ‘enemy military objects (or equipment or property) captured or found on the battlefield.’⁶² Er wordt daarbij vaak gesteld dat het om roerende publieke goederen moet gaan. Dat betekent dat privé-eigendommen niet kunnen worden toegeëigend, tenzij het gaat om privé-eigendommen die worden gebruikt voor militaire operaties zoals wapens, munitie, militaire uitrusting of militaire papieren. Voor medische eenheden gelden echter andere regels, omdat deze vallen onder de Eerste Geneefse Conventie. In het handboek voor Nederlandse militairen staat bijvoorbeeld dat medische goederen en goederen bestemd voor de verzorging van gevangenen niet in beslag mogen worden genomen als

⁵⁹ ICRC, “Practice relating to Rule 49. War Booty.”

⁶⁰ “Rule 49. War Booty,” International Humanitarian Law Databases, ICRC, geraadpleegd op 5 februari 2024, <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule49>.

⁶¹ ICRC, “Rule 49. War Booty.”

⁶² Ibidem.

oorlogsbuit.⁶³ De essentie van oorlogsbuit in internationale oorlogswetgeving is dat het goederen zijn die bestemd zijn voor militair gebruik, en deze mogen dus ook in hedendaagse conflicten nog in beslag genomen worden. Hiermee onderscheidt het begrip oorlogsbuit zich dus van roofkunst, omdat het enkel om militair materiaal gaat of om andere goederen welke bestemd zijn voor militair gebruik. Oorlogsbuit behoort daarbij toe aan de buitmakende staat en niet aan individuen.⁶⁴

2.3 De invloed van taal

In dit onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen oorlogsbuit en roofkunst, hoewel de twee aan elkaar verwant zijn. Het woordenboek der Nederlandse taal, de Dikke Van Dale, geeft als definitie van oorlogsbuit: ‘Geheel van de door de winnaar van een oorlog (wederrechtelijk) van de vijand toegeëigende zaken.’⁶⁵ Het Nederlands Woordenboek omschrijft oorlogsbuit als: ‘Buit die men in de oorlog maakt.’⁶⁶ Dat klinkt vrij simpel, maar roept ook de vraag op wat dan roofkunst is. Hierop geeft de Dikke Van Dale twee definities⁶⁷, namelijk: ‘Door een staat geroofde kunst, m.n. in de Tweede Wereldoorlog door de nazi’s van de Joden geroofde kunst’ en ‘In een kolonie gevonden, geroofde of verworven artefacten (bv. kunststukken, sieraden) en soms ook natuurhistorische objecten (bv. fossielen) die door een koloniale mogendheid zijn meegenomen naar het moederland, m.n. om daar bestudeerd, geconserveerd en/of tentoongesteld te worden.’ Het Nederlands Woordenboek beschrijft roofkunst als: ‘door een staat geroofde kunst, m.n. in de Tweede Wereldoorlog door de nazi’s van de Joden geroofde kunst.’⁶⁸ De definities van oorlogsbuit lijken zich vooral te richten op conflictsituaties in het algemeen. De definities van roofkunst zijn specifiek gericht op het toe-eigenen van kunstobjecten tijdens de Tweede Wereldoorlog en de koloniale overheersing. Het innemen van oorlogsbuit is echter niet gebonden aan een conflict of periode. De definitie van oorlogsbuit door de Dikke Van Dale geeft ook aan dat oorlogsbuit wederrechtelijk kan zijn – maar doordat dit tussen haakjes staat – mogelijk ook rechtmatig.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ “Oorlogsbuit,” Dikke Van Dale, Van Dale, geraadpleegd op 25 februari 2024, <https://zoeken.vandale.nl/>

⁶⁶ “Oorlogsbuit,” Nederlands, Van Dale, geraadpleegd op 25 februari 2024, <https://zoeken.vandale.nl/>.

⁶⁷ “Roofkunst,” Dikke Van Dale, Van Dale, geraadpleegd op 25 februari 2024, <https://zoeken.vandale.nl/>.

⁶⁸ “Roofkunst,” Nederlands, Van Dale, geraadpleegd op 25 februari 2024, <https://zoeken.vandale.nl/>.

2.4 Oorlogsbuit en waarde

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat sinds het einde van de negentiende eeuw cultuurgoederen een beschermde status hebben. Hierdoor mogen ze niet worden geroofd of buitgemaakt tijdens conflicten. Dit is ook terug te zien in handleidingen voor militairen, waarin de basiskennis voor iedere militair wordt behandeld. In hoofdstuk 8 van *Het Nederlandse Handboek voor den soldaat* uit 1937 wordt beschreven dat het verboden is om ‘op eigen gezag vijandelijke eigendommen te vernielen of in beslag te nemen (plunderen).’⁶⁹ Enkele jaren later werd er tijdens de Tweede Wereldoorlog echter weer op grote schaal geroofd en geplunderd. En dat gebeurde niet alleen door de nazi’s, want er werden aan het einde van de oorlog ook oorlogstroeën meegenomen door Russische, Engelse en Amerikaanse soldaten. Zo nu en dan duikt er weer eens iets op, bijvoorbeeld Hitlers wandkleed dat is meegenomen door een Amerikaanse militair⁷⁰, Hitlers telefoon die werd meegenomen door een Britse officier⁷¹ en de bronzen paarden van Hitler die waren meegenomen door het Russische leger.⁷² Voor Nederlandse militairen is door het handboek in ieder geval duidelijk gemaakt dat het in beslag nemen van vijandelijke eigendommen ongewenst gedrag is.

In *Spoils of War* laat Christopher Joll de schatten, trofeeën en trivia van het Britse rijk zien. Joll stelt dat dit soort objecten zijn meegenomen vanaf de Oudheid tot het heden door zegevierende legers.⁷³ Deze objecten die toebehoorden aan de verslagen legers werden in beslag genomen en zorgvuldig bewaard. Dit zijn het soort objecten die worden omschreven door Joll als oorlogsbuit. Hij geeft daarbij de volgende definitie uit het woordenboek ‘any profits extracted as the result of winning a war or other military activity, including the enslavement and absorption of entire defeated populations.’⁷⁴ Binnen deze definitie zouden dus zelfs mensen gezien kunnen worden als oorlogsbuit. Joll kiest er vervolgens in zijn werk voor om te kijken naar een selectie van oorlogsbuit en

⁶⁹ Koninklijke Militaire Academie, *Handboek voor den soldaat* (Breda: Koninklijke Militaire Academie, 1937), 77.

⁷⁰ “Hitlers wandkleed terug naar Beieren,” NOS, geraadpleegd op 26 februari 2024, <https://nos.nl/artikel/2148448-hitlers-wandkleed-terug-naar-beieren>.

⁷¹ “Hitlers telefoon levert kwart miljoen dollar op,” NOS, geraadpleegd op 26 februari 2024, <https://nos.nl/artikel/2159134-hitlers-telefoon-levert-kwart-miljoen-dollar-op>.

⁷² “Derde paard van nazi-beeldhouwer gevonden,” NOS, geraadpleegd op 26 februari 2024, <https://nos.nl/artikel/2050941-derde-paard-van-nazi-beeldhouwer-gevonden>.

⁷³ Christopher Joll, *Spoils of War: The Treasures, Trophies, & Trivia of the British Empire* (Londen: Nine Elms Books, 2020), 9-13.

⁷⁴ Joll, *Spoils of War*, 9-13.

andere curiosa die verworven zijn door Britse militairen. Daarbij is het grootste deel van deze objecten nog altijd te bezichtigen in Britse musea. Joll stelt dat het verwerven van objecten tijdens een oorlog voortkwam uit zelfstandig handelen van een soldaat en zich beperkte tot het slagveld.⁷⁵ Hij maakt een onderscheid in vier soorten oorlogsbuit en waarde:

1. Souvenirs van het slagveld: deze objecten hebben een lage intrinsieke waarde;
2. Voorwerpen verworven op prijsveilingen of andere gereguleerde verspreiding van oorlogsbuit: sommige van deze objecten kunnen een aanzienlijke waarde hebben;
3. Trofeeën: deze objecten hebben een lage intrinsieke waarde maar een hoge emotionele waarde;
4. De opbrengsten van formele verdragen: de waarde hiervan kan moeilijk te bepalen zijn, vaak gaat het om geografische plaatsen.

Wat opvalt is dat Joll zich dus niet richt op de objecten die zijn meegenomen door burgers. Hierbij wordt al een eerste onderscheid zichtbaar tussen roofkunst en oorlogsbuit, omdat oorlogsbuit wordt ingenomen door militairen.

Trofeeën stonden symbool voor het moreel van een groep, zoals een staat of een militaire eenheid. Deze symbolen werden vaak met veel geweld veroverd en het was een centraal onderdeel van de oorlogsvoering vanaf de Oudheid tot de Eerste Wereldoorlog.⁷⁶ Het ging dan om objecten die duidelijk afkomstig waren van de tegenstander en moeten dus kenmerken hebben van een staat of militaire eenheid. Vaandels, standaarden en vlaggen zijn dus bij uitstek oorlogstrofeeën. Volgens Joll hebben deze objecten een lage intrinsieke waarde, maar dit onderzoek zal uitwijzen dat ook deze objecten zowel een hoge financiële waarde hadden alsmede in latere perioden een hoge culturele waarde kunnen krijgen.

Voor oorlogsbuit zijn ook andere benamingen gangbaar zoals krijgsbuit, oorlogstroof of zelfs roofkunst. Oorlogsbuit en roofkunst zijn verwant aan elkaar, omdat ze in conflictsituaties verworven zijn. Het onderscheid tussen deze twee definities zit in

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Joll, *Spoils of War*, 9-13.

het feit dat roofkunst – het woord zegt het al – geroofde kunstobjecten betreft. Dit komt ook terug in het besproken artikel 1 van het Haags Verdrag waarin de definitie van culturele goederen wordt beschreven: ze moeten van groot belang zijn voor het cultureel erfdeel van een volk. Oorlogsbuit betreft objecten die niet zijn ontworpen als culturele objecten, maar als militaire objecten. Uit deze definitie blijkt ook een waardeoordeel over de culturele waarde van de objecten. Dat wil echter niet zeggen dat de objecten wel een hoge culturele waarde kunnen krijgen in een andere periode en op een andere plaats dan het slagveld. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een werkdefinitie van oorlogsbuit, zodat er duidelijk is wat in dit onderzoek wordt aangeduid met de term oorlogsbuit: *‘Objecten van een militaire oorsprong buitgemaakt door een militair op een slagveld tijdens een oorlog of gewapend conflict.’* Naar deze definitie wordt verwezen bij verder gebruik van de term oorlogsbuit in het vervolg van dit onderzoek.

2.5 Conclusie

Het veroveren van oorlogsbuit is een eeuwenoud fenomeen in gewapende conflicten. Na de Napoleontische oorlogen ontstond in Europa de opvatting dat onbeheerst plunderen van nationaal cultureel erfgoed niet meer getolereerd werd. In de opvolgende eeuwen werd er daarom steeds meer wet- en regelgeving vastgelegd die ook internationaal erkend werd. Toch bleef oorlogsbuit in een bepaalde mate toegestaan, en ook volgens de hedendaagse wet- en regelgeving kunnen militairen oorlogsbuit maken tijdens gewapende conflicten. Het gaat dan om militaire objecten die relevant zijn voor het voortzetten van de strijd, want zelfverdediging is een fundamenteel recht. Dat geldt dus niet voor objecten die vallen onder cultureel erfgoed. In het internationaal oorlogsrecht en het Haags Verdrag van 1954 is dit verboden en strafbaar gesteld. UNESCO, welke valt onder de Verenigde Naties, houdt zich bezig met het beschermen van cultureel erfgoed tijdens gewapende conflicten. De definities van oorlogsbuit en roofkunst zijn daardoor ook veranderd gedurende de laatste eeuwen. Door de nasleep van de Tweede Wereldoorlog is het begrip roofkunst onlosmakelijk verbonden met deze oorlog. En door de huidige discussie over de vaak dubieuze herkomst van kunstobjecten uit koloniale gebieden, heeft dit begrip nog een extra lading gekregen. Waar het hier gaat om objecten met een hoge culturele en vaak ook geldelijke waarde, onderscheidt oorlogsbuit zich hiervan door de militaire oorsprong van deze objecten die zijn

buitgemaakt door militairen tijdens een oorlog of gewapend conflict. Ze zijn niet ontworpen met een cultureel doel, hoewel ze die culturele waarde later wel kunnen verkrijgen. Door in dit hoofdstuk de historische ontwikkeling van wetgeving hierover weer te geven, is duidelijk geworden hoe de mentaliteit van Europa tegenover buitmaking is veranderd. En hoe de definities van oorlogsbuit en roofkunst zijn gevormd. In de volgende hoofdstukken zal de ontwikkeling van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit worden onderzocht.

3.0 Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795)

Vaandels worden al eeuwen gebruikt door strijdende legers tijdens oorlogen. De eerste exemplaren werden al gebruikt in het oude Egypte van circa 3100 voor Christus.⁷⁷ Ook de Romeinse legioenen maakten gebruik van vaandels. In de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795) werden vaandels en standaarden voor het eerst op grote schaal gebruikt door het Staatse Leger, waarbij elke compagnie zijn eigen vaandel of ruitervaan had. De eenheden te voet maakten gebruik van een vaandel, deze werd gedragen door een vaandrig. Het ruitervaan heet ook wel een standaard en werd gedragen door een kornet. De standaard is een kleinere vlag met een kortere stok, omdat deze eenvoudiger te dragen was voor een ruiter.⁷⁸

3.1 Vaandels en standaarden op het slagveld

Op het slagveld hadden de vaandels en standaarden allereerst een praktische functie als herkenningspunt. Er werd in deze periode veel gebruik gemaakt van kruit wat zorgde voor enorme rookwolken op de slagvelden. Hierdoor konden eenheden van elkaar verwijderd raken en ontstonden er chaotische situaties in het voordeel van de vijand. Door de herkenbare kleuren en symbolen op een vaandel konden de soldaten hun eigen eenheid makkelijker terugvinden in gevechtssituaties.⁷⁹ Vaandels waren daarnaast ook altijd het verzamelpunt voor de eenheden en tevens de plek waar de commandant verbleef.⁸⁰ Wanneer een vaandel werd veroverd, kon er chaos worden gecreëerd op het slagveld omdat eenheden hun herkenningspunt kwijt waren.⁸¹ Ook was het een bewijs dat de vijand ver was doorgedrongen in het regiment en dichtbij de regimentscommandant was gekomen, wat er vaak op duidde dat een eenheid aan de verliezende hand was en dat zorgde vervolgens voor een daling van het moreel van de

⁷⁷ “Betekenis van vaandels en standaarden,” Ministerie van Defensie, geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://www.defensie.nl/onderwerpen/vaandels-en-standaarden/betekenis-van-vaandels-en-standaarden>.

⁷⁸ Ministerie van Defensie, “Betekenis van vaandels en standaarden.”

⁷⁹ “Wat is een vaandel,” Nationaal Militair Museum, geraadpleegd op 6 maart 2024, [https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20\(of%20'staandaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix.](https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20(of%20'staandaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix.)

⁸⁰ Nationaal Militair Museum, “Wat is een vaandel.”

⁸¹ Ibidem.

soldaten.

Louis. Ph. Sloos merkt op dat de meeste historische buitgemaakte vaandels, standaarden en vlaggen vaak niet te vinden zijn in de musea van het land van herkomst.⁸² Ze bevinden zich juist in de musea van de landen die de objecten hadden veroverd en ophingen op een prominente plaats. Volgens Sloos komt dit omdat het een gewoonte was om de buitgemaakte vaandels en standaarden eeuwig te bewaren als nationale trofeeën. Het was de ultieme vernedering wanneer een vijand met de vaandels en standaarden van de tegenstander kon pronken.⁸³ Deze objecten kregen daardoor een enorme symbolische lading, wat ze om die reden erg geliefd maakte op het slagveld.

3.2 De symbolische waarde

Wanneer een oorlog was gewonnen werden de buitgemaakte vaandels en standaarden meegenomen en opgehangen in paleizen, staatsgebouwen en kerken. Het doel hiervan was dat zoveel mogelijk mensen de veroverde objecten zouden zien. Hiermee kon macht tentoongesteld worden. W.L. Plink verwijst in zijn boek naar een citaat van prins Maurits van Oranje, uit het reglement van 1590 aan het Staatse Leger: ‘Van den Vaandrig. Hij moet zorgen dat zijn vaandel wel bewaard wordt, hetzij in het veld of in het garnizoen, ook ten tijde van den slacht of het gevecht. Want hij draagt de eer en het vaandel van zijn land; ja, hij mocht liever alles verliezen dan het vaandel: hij behoort zijn doodskleed daarvan te maken.’⁸⁴ Hieruit blijkt wel dat de vaandrig het vaandel tot het uiterste moest verdedigen, ook als hij dat met de dood moest bekopen. Deze korte zin maakt duidelijk hoe ontzettend belangrijk vaandels voor het leger waren. Niet alleen omdat ze een militaire functie hadden op het slagveld, maar voornamelijk door de symbolische lading. Het was een enorme vernedering wanneer de tegenstander het vaandel veroverde.

De soldaten van het Staatse Leger werden ingehuurd door de Staten, de stadhouder of de provincie en kwamen uit diverse regio's en landen.⁸⁵ Ze werden slechts tijdens een oorlog bij elkaar geplaatst en deze legers hadden dus iets nodig wat

⁸² Louis Ph. Sloos, “Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet: Legervlaggen, - Vaandels En -Standaarden in Relatie Tot Het Huis van Oranje-Nassau,” *Jaarboek Oranje-Nassau* (2017): 31-34.

⁸³ Sloos, “Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet,” 31-34.

⁸⁴ W.L. Plink, *'S Konings Vaandel: De Vaandels En Standaarden van de Krijgsmacht van Het Koninkrijk Der Nederlanden* (Uitgegeven in eigen beheer onder auspiciën van de Commissie van Advies Vaandels en Standaarden, 2017), 4.

⁸⁵ Plink, *'S Konings Vaandel*, 63.

hen zou binden, een symbool van eenheid en korpsgeest. Vaandels werden daarom vaak versierd met symbolen van de eenheid, zoals voorstellingen die herinnerden aan een landstreek of een religie. Aan het begin van de zeventiende eeuw werd het Staatse Leger steeds meer geprofessionaliseerd waardoor er vaste regimenten werden gevormd waarbij elke compagnie een eigen vaandel kreeg. Vaandeldrager was een eervolle functie en alleen weggelegd voor de beste soldaten met de meeste ervaring op het slagveld. Een vaandrig verdedigde zichzelf niet alleen, maar werd bijgestaan door *serianten* in de vorm van een vaandelwacht.⁸⁶ Doordat vaandels onderdeel waren geworden van de vaste regimenten, werden ze steeds meer een symbool dan enkel een veldteken. Een vaandel werd om die reden ook verdedigd tot elke prijs, want het object was een geliefde prooi geworden voor de tegenstander. In zekere zin was het verlies van het vaandel ook het verlies van de slag en mede om die reden werden er flinke premies uitgelooft voor het veroveren van vaandels, standaarden en vlaggen.⁸⁷

3.3 Tentoonstelling

Al sinds 1597 had de Republiek het gebruik om veroverde vlaggen en vaandels in de Ridderzaal te Den Haag op te hangen.⁸⁸ Het was in zekere zin een viering van de militaire successen. Maar ook om het publiek de macht en moed van de jonge Republiek te tonen en daarmee legitimiteit te onderbouwen. Op 24 februari 1597 versloeg prins Maurits de Spanjaarden bij de Slag bij Turnhout. Het was het begin van een reeks succesvolle veldslagen. De buitgemaakte vaandels en standaarden uit de Slag bij Turnhout moeten de eerste geweest zijn die werden opgehangen in de Ridderzaal. De secretaris van prins Maurits bood alle oorlogsbuit in de vorm van vaandels en standaarden aan bij de Staten-Generaal. De Ridderzaal werd nog lang gedecoreerd met de oorlogsbuit van de Republiek. Tussen 1597 en 1784 zijn wel driehonderd stuks vlaggen buitgemaakt tijdens oorlogen en militaire expedities.⁸⁹ Er hingen onder andere vaandels, standaarden en vlaggen uit de Slag bij Turnhout, de Slag bij Nieuwpoort (1600), de zeeslagen tegen de Engelsen (1665-1666), de oorlogen in Brazilië (1625-1654), de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) en aan het einde van de achttiende eeuw de

⁸⁶ Ibidem, 65.

⁸⁷ Ibidem, 66.

⁸⁸ Mariska Pool, "Vergeten vlaggen: de trofeeën van het eskader Van Braam in de Indische Archipel, 1784," *Armamentaria: Jaarboek Legermuseum* 36 (2001): 51.

⁸⁹ Pool, "Vergeten vlaggen," 52.

Van Braam vlaggen (1784).⁹⁰ De collectie in de Ridderzaal bestond hierdoor niet alleen uit enkel vaandels en standaarden uit het Europa van de zeventiende en achttiende eeuw, maar ook uit scheepsvlaggen en legervlaggen uit voormalig Nederlands-Indië. Het was een tentoonstelling van macht en militair succes en moet destijds druk bezocht zijn door het Nederlandse publiek. Daar kwam in de Franse tijd een einde aan toen Lodewijk Napoleon in 1806 besloot dat alle driehonderd vlaggen overgebracht moesten worden naar het Paleis op de Dam waar ze werden opgehangen in de Burgerzaal.⁹¹

3.4 Uitbetaling

Vaandels en vlaggen hadden niet enkel een symbolische waarde. Uit resoluties van de Staten-Generaal en de Raad van State blijkt dat er ook premies werden uitgelooft voor oorlogsbuit. De Staten-Generaal bestond uit afgevaardigden van de zeven provincies en was vanaf 1588 de regering van de Republiek. De Raad van State was het uitvoerend orgaan van de besluiten van de Staten-Generaal. Deze hield zich voornamelijk bezig met het dagelijks beheer van het leger. In de archieven van beide bestuursorganen is vanwege deze verantwoordelijkheden informatie te vinden over de uitbetaling van oorlogsbuit.

Militaire zaken in de vergaderingen werden vastgelegd in de resoluties van de Staten-Generaal en de besluiten die hieruit voortkwamen werden vastgelegd in de resoluties van de Raad van State. Rondom de data van oorlogen en slagen waarbij de Republiek betrokken was werden veel besluiten genomen omtrent de legers. In dit onderzoek zijn daarom de resoluties in de perioden rond de Slag bij Turnhout (24 januari 1597), de Slag bij Nieuwpoort (2 juli 1600), de slagen uit de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) en de strafexpeditie naar de Oost (1784) nader onderzocht. De volledige onderzoeksresultaten zijn te vinden in de bijlagen.

Na analyse van de resultaten blijkt dat er een aantal conclusies getrokken kunnen worden. Een eerste conclusie is dat er vaste premies werden uitbetaald voor het veroveren van oorlogsbuit. De resoluties betreffen verzoeken van hoge militairen die vragen om een uitbetaling van de veroverde vaandels, standaarden en pauken aan individuele militairen of regimenten. De premies die werden uitgekeerd voor oorlogsbuit

⁹⁰ Ibidem, 51.

⁹¹ Ibidem, 52.

waren behoorlijk hoog ten opzichte van de soldij. Via oorlogsbuit kon een soldaat dus een flink extra inkomen verkrijgen. Rond 1600 kreeg een compagnie van 150 man zo'n 2014 gulden soldij per heremaand, een soldijmaand van 42 dagen.⁹² Voor de soldaten bleef een soldij over van gemiddeld tussen de 9,5 gulden en 12 gulden per heremaand, afhankelijk van de rang.⁹³ Tijdens de Slag bij Nieuwpoort (1600) lag de premie voor een vaandel op 30 gulden en de premie voor een kornet (standaard) op 50 gulden. Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) kon de premie oplopen tot 250 gulden per veroverd vaandel of standaard. Soms werden er speciale beloningen toegekend door de gedeputeerden te velde. Een voorbeeld hiervan is de uitbetaling aan soldaat Matthijs van Wassenburg wie volgens de resolutie veel gevaar had gelopen tijdens het veroveren van een standaard en daarvoor 250 gulden kreeg uitbetaald.⁹⁴ Of het uitloven van een medaille ter waarde van 800 gulden aan een zekere kapitein Verhoef, adjudant van generaal van Dedem, wie veroverde vaandels en standaarden overbracht naar de Staten-Generaal.⁹⁵ Daarnaast valt op dat het regelmatig voorkomt dat deze verzoeken niet alleen door Nederlandse militairen worden gedaan, maar ook door bijvoorbeeld een regiment Zwitsers. Dit valt te verklaren door het feit dat de Republiek gebruik maakte van huurlingen voor het Staatse Leger.⁹⁶ Dat er zulke hoge premies werden uitgelooft voor veroverde vaandels en standaarden, geeft wel aan hoe belangrijk ze werden geacht in die tijd. Blijkbaar was het bezitten van deze objecten ontzettend belangrijk voor de Republiek en de stadhouder.

Een tweede conclusie is dat de buit zorgvuldig werd geregistreerd in de resoluties. Uit meerdere bronnen blijkt dat er bij veldslagen gedeputeerden van de Staten-Generaal aanwezig waren die zich onder andere bezighielden met het verzamelen van de oorlogsbuit. Alle aantallen worden in de resoluties genoemd en ook de personen wie de buit hebben veroverd, om zo ook de juiste premie te kunnen

⁹² O. van Nimwegen, "Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd," *BMGN-Low Countries Historical Review* 118, no. 4 (2003): 503.

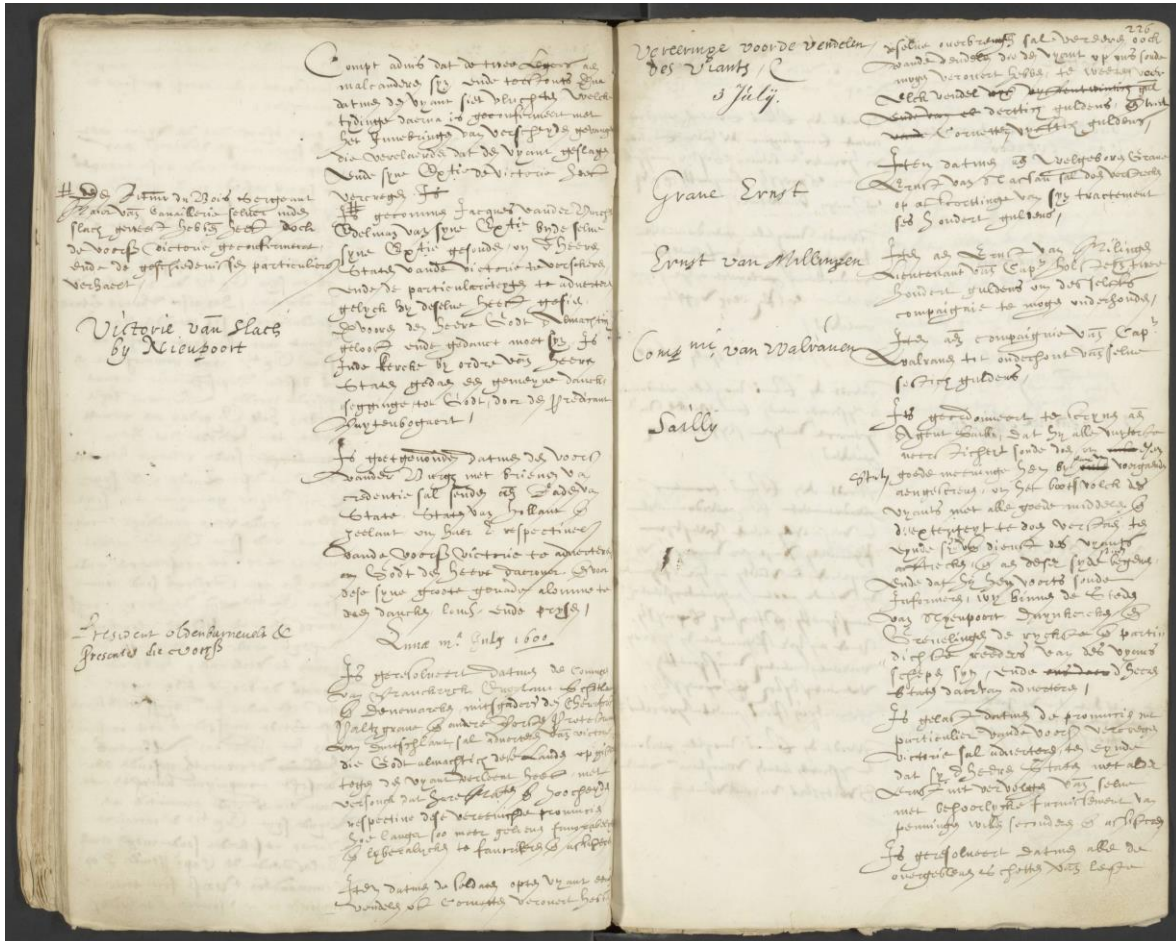
⁹³ Van Nimwegen, "Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd," 503.

⁹⁴ Resoluties Raad van State met index, januari 1711-april 1711, toegang 178, inventarisnummer 273, folio 194, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/F71D8E12ADE044EABB75BD7D68B55202>.

⁹⁵ Resoluties Raad van State met index, januari 1706-juni 1706, toegang 178, inventarisnummer 261, folio 1158v-1160, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/235/40A308DA07974AF9AC3E40F2D4BF1AFD>.

⁹⁶ Marc Van Alphen, et al. *Krijgsmacht en handelsgeest: om het machtsevenwicht in Europa, 1648-1813* (Amsterdam: Boom, 2019), 220-222.

uitbetalen. Het is aannemelijk dat deze gedetailleerde beschrijvingen ervoor moesten zorgen dat alle oorlogsbuit gecontroleerd werd en er niet gesjoemeld kon worden met de premies. Dit zou ervoor zorgen dat de buit daadwerkelijk bij de Staten-Generaal terecht zou komen. In figuur 1 is een dergelijke gedetailleerde omschrijving te zien van uitbetalingen van premies voor veroverde oorlogsbuit uit de Slag bij Nieuwpoort.⁹⁷ In de kantlijn staat vermeld: ‘Vereeringe voor de vendelen des viants.’

Figuur 1: Een gedetailleerde omschrijving van vaandels als oorlogsbuit in de resoluties van de Staten-Generaal uit 1600. Bron: Nationaal Archief, Den Haag.

Ook bijzonder is dat er in resoluties daadwerkelijk gesproken wordt over het etaleren van de vlaggen in de grote zaal van het Hof (de Ridderzaal). Een dergelijke bron beschrijft bijvoorbeeld dat de veroverde vaandels, standaarden en pauken zullen worden overgebracht naar de zogeheten meubelkamer van de Staten van Holland en

⁹⁷ Registers van ordinaris minuut-resoluties, 1600, toegang 1.01.02, inventarisnummer 26.1600, folio 226, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*, Nationaal Archief, Den Haag. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/26/file/NL-HaNA_1.01.02_26_0246.

West-Friesland.⁹⁸ De Gecommitteerde Raden van dit gewest werden daarop verzocht om de oorlogsbuit op te hangen in de grote zaal van het Hof (de Ridderzaal).

3.5 Oorlogsbuit in visuele bronnen

In de paragrafen hiervoor is gebleken dat vaandels, standaarden en vlaggen werden ingeruild voor een premie. Vervolgens werd de oorlogsbuit gebruikt om tentoon te stellen in de Ridderzaal. Hierbij waren de objecten zelf het onderwerp van de tentoonstelling.

Bezoekers konden zich vergapen aan al deze vaandels, standaarden en vlaggen die op vijanden waren veroverd. Het moest bij de bezoeker gevoelens van trots en respect voor de Republiek oproepen. Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen was in deze context voornamelijk machtsvertoon

en oorlogspropaganda. Naast het feit dat deze objecten werden gebruikt om tentoon te stellen, waren ze ook een geliefd onderwerp in de kunst. Wie het zich kon veroorloven liet zichzelf

vastleggen als vaandeldrager om zo bewondering en respect van anderen te oogsten. Dit was dus voornamelijk een aangelegenheid voor de adel en hogere sociale klasse. Vooral prins Maurits

werd vaak afgebeeld met de vele veroverde vaandels en standaarden uit de Slag bij Turnhout en de Slag bij Nieuwpoort (zie figuur 2). Onderzoek in de digitale collecties van het

Mauritshuis en het Rijksmuseum resulteerde uiteindelijk in een overzicht van 26 visuele bronnen waarin met zekerheid vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit voorkomen.⁹⁹

Figuur 2: Portret van stadhouder prins Maurits omringd door vele veroverde vaandels en standaarden. Bron: Rijksmuseum Amsterdam.

Mauritshuis en het Rijksmuseum

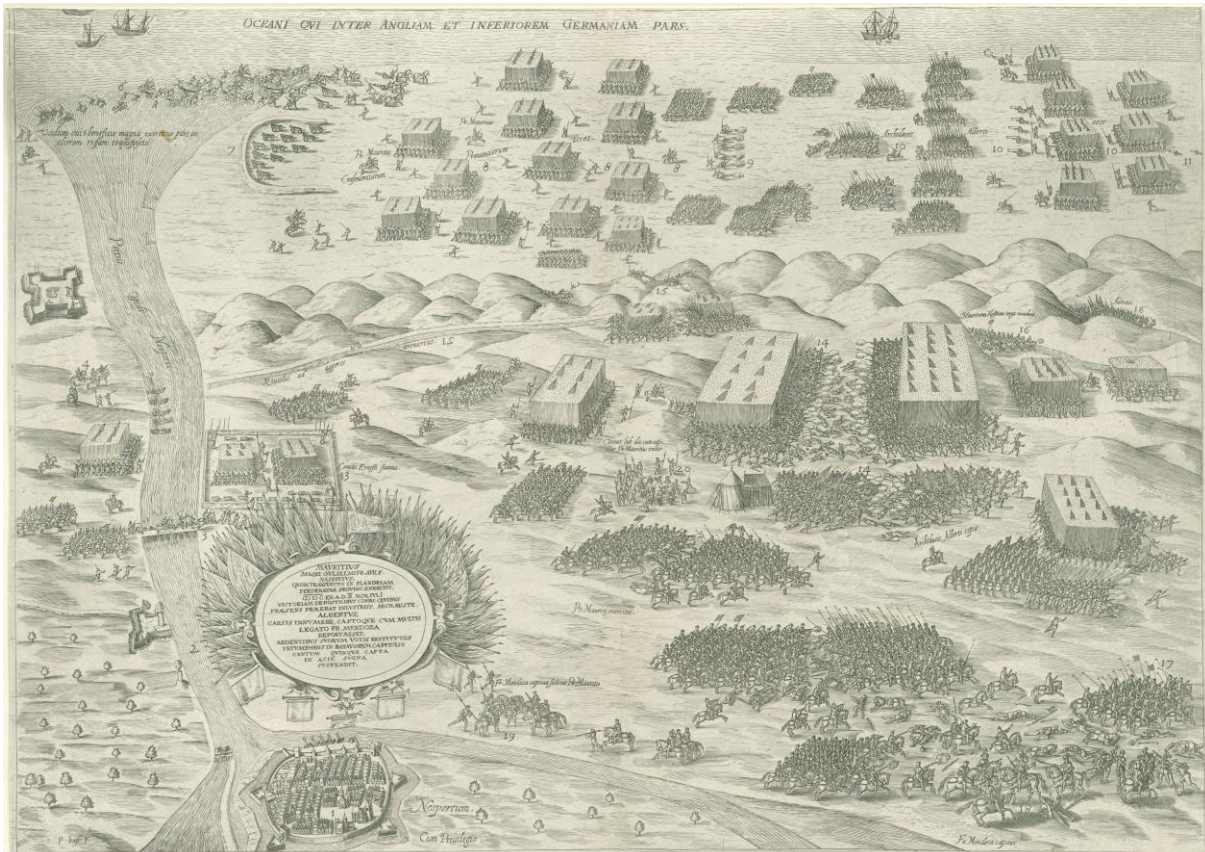
resulteerde uiteindelijk in een overzicht van 26 visuele bronnen waarin met zekerheid vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit voorkomen.⁹⁹

⁹⁸ Resoluties Raad van State met index, januari 1706-juni 1706, toegang 178, inventarisnummer 261, folio 1158v-1160, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/235/40A308DA07974AF9AC3E40F2D4BF1AFD>.

⁹⁹ Zie Bijlage II voor een volledig overzicht.

3.5.1 Prenten

Het was niet voor iedereen weggelegd om de oorlogsbuit in de Ridderzaal te bewonderen, dus werd een manier gezocht om zoveel mogelijk burgers te informeren over militaire successen. Dat werd gedaan in de vorm van prenten. Specifiek nieuwsprenten en propagandaprenten waren anders dan schilderijen een manier om mensen te informeren over de gewonnen oorlogen.

Figuur 3: Prent van de Slag bij Nieuwpoort uit 1600. Bevat een ovale cartouche versierd met de buitgemaakte Spaanse vaandels. Bron: Rijksmuseum Amsterdam.

Uit de gevonden bronnen blijkt voornamelijk dat een aantal slagen of oorlogen ontzettend populair waren in visuele bronnen. Uiteraard gaat het om de meest glorieuze overwinningen waarbij ook veel vaandels en standaarden werden buitgemaakt. Van de Slag bij Nieuwpoort en de Slag bij Turnhout werden veel nieuwsprenten of propagandaprenten gemaakt. Dit waren over het algemeen voorstellingen van de gevoerde slagen met versieringen van buitgemaakte vaandels.

De prent uit figuur 3 moest de burgers van de Republiek een voorstelling geven van de heldhaftige overwinning van stadhouder prins Maurits met zijn Staatse Leger bij

de Slag bij Nieuwpoort in 1600.¹⁰⁰ De cartouche met daaromheen de grote aantallen vaandels en standaarden moest aangeven hoe succesvol het Staatse Leger was. Dergelijke prenten van de Slag bij Turnhout en de Slag bij Nieuwpoort werden nog tot zeker 1615 gemaakt. De vraag naar dit soort prenten was groot onder de Nederlandse bevolking. Nieuwsprenten waren een populair medium die de burger onder andere meer informatie gaven over de oorlogen van de Republiek. De handel in dergelijke prenten was tevens erg lonend, want er was veel belangstelling voor oorlogsverhalen door de vele oorlogen waarbij de Republiek betrokken was.¹⁰¹ De nieuwsprenten werden dan ook vaak verspreid als een propagandamiddel om overwinningen van de Republiek bekend te maken en daarmee meer steun te verkrijgen voor toekomstige militaire operaties. Het waren hierdoor vaak afbeeldingen waarop de voorstelling van de oorlog niet altijd overeen kwam met de waarheid.¹⁰² In de prenten werd de grootte van de legers wat overdreven weergegeven, doordat meerdere scènes uit een slag of oorlog op één prent werden getoond. Er werden teksten toegevoegd aan de prent om de toeschouwer meer informatie te geven, al kon natuurlijk niet iedereen lezen in die tijd dus de afbeelding moest voornamelijk tot de verbeelding spreken.

Het Staatse Leger van de Republiek beleefde tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) zijn hoogtijdagen, zowel in omvang als in succes. Als onderdeel van de Grote Alliantie werden veel overwinningen behaald. Dat werd opnieuw vastgelegd in prenten, die al veel kleurrijker en gedetailleerder waren dan de prenten van een eeuw eerder. Zo laat de prent uit figuur 4 een nauwkeurige en waarheidsgetrouwe weergave van alle veroverde oorlogsbuit tijdens de Spaanse Successieoorlog zien. Er zijn wel 175 objecten te zien waaronder vaandels, standaarden en pauken. Bovenin de prent staat: ‘De Sleutelreeks des Vreedes te same gevoegd van het zeer groot Getal van de Vaandels, Standaarden en Ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangen; in de Legers getekend.’¹⁰³ Ook deze vaandels en

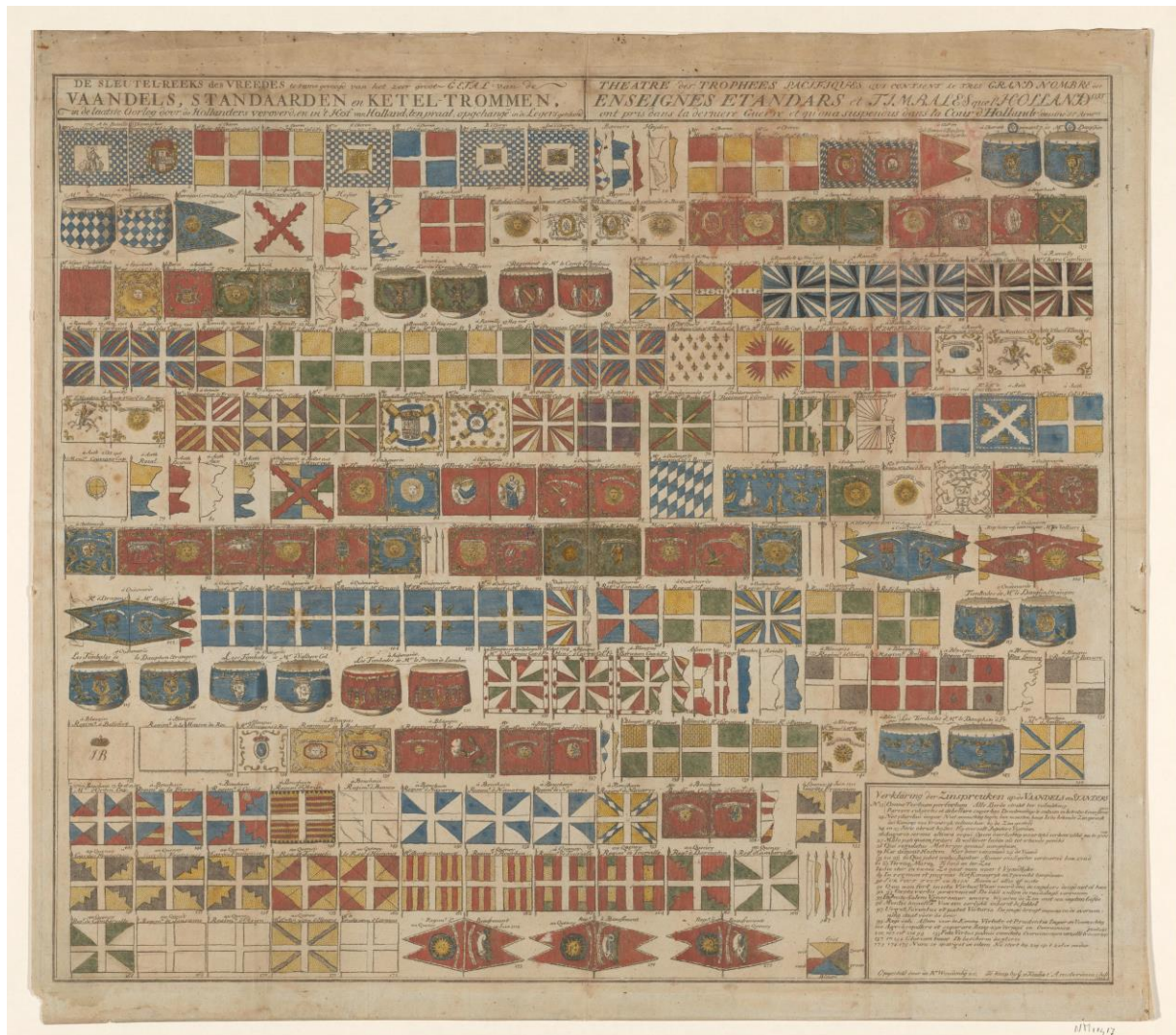
¹⁰⁰ Pieter Bast, *Slag bij Nieuwpoort*, 1600, ets op papier, 348 mm x 492 mm, objectnummer RP-P-OB-77.518, Rijksmuseum Amsterdam, Geraadpleegd op 10 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.425239>.

¹⁰¹ J. W. Koopmans, “Oorlogen in het vroegmoderne nieuws,” 105.

¹⁰² J. W. Koopmans, “Oorlogen in het vroegmoderne nieuws. Nederlandse nieuwsbronnen over militaire confrontaties,” *Leidschrift: Ten Oorlog! Europese Oorlogen 1789-1919*, no. 22 (september 2007): 106.

¹⁰³ Woudenberg, *De Sleutelreeks des Vreedes te same gevoegd van het zeer groot Getal van de Vaandels, Standaarden en Ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangen; in de Legers getekend*, 1713, prent op papier, 54 cm x 60,3 cm, objectnummer

standaarden zijn dus weer opgehangen in de Ridderzaal van het Binnenhof na afloop van de oorlog.

Figuur 4: Vaandels, standaarden en pauken veroverd door de Nederlanders tijdens de Spaanse Successieoorlog. Bron: Rijksmuseum Amsterdam.

Ook de negendelige boekenserie van omstreeks 1713-1720 is erg interessant (zie Bijlage II). Deze boeken laten prenten van alle vaandels en standaarden zien die veroverd waren op de vijand tijdens de Spaanse Successieoorlog. Het feit dat er negen boeken van zijn samengesteld vol met prenten geeft wel aan dat de successen van het Staatse Leger graag uitgebreid werden gedeeld. Waar de prenten een grove weergave geven van veroverde vaandels en standaarden laten deze boeken een detailweergave zien van elk exemplaar. Er is een boek met prenten gemaakt voor de buitgemaakte vaandels en standaarden uit elke slag van de Spaanse Successieoorlog. Uit de digitale database van

het Rijksmuseum blijkt dat niet duidelijk is wie de boeken heeft gemaakt en voor wie ze zijn gemaakt. Het is echter niet ondenkbaar dat deze in het bezit waren van iemand uit hogere militaire of bestuurlijke kringen. Met de boeken was het niet alleen mogelijk om rijkdom te laten zien, maar ook om de macht te tonen van de Republiek.

3.5.2 Schilderkunst

Niet alleen op prenten en schilderijen werd oorlogsbuit vastgelegd, maar ook op de omlijsting. Figuur 5 betreft een portret van Michiel de Ruyter, opperbevelhebber van de Staatse Vloot van de Republiek. In 1666 versloeg hij met zijn vloot de Engelsen tijdens de Vierdaagse Zeeslag. Ter herinnering aan deze glorieuze overwinning liet hij zich portretteren door Ferdinand Bol. Bijzonder aan dit schilderij is dat het nog in de originele vergulde lijst zit met daarop een grote verzameling aan oorlogsbuit. Zo is er niet alleen wapentuig te zien, maar bevat de lijst ook vele veroverde vlaggen.

*Figuur 5: Portret van Michiel de Ruyter door Ferdinand Bol uit 1667.
Bron: Mauritshuis, Den Haag.*

In de schilderkunst was het niet gebruikelijk om tekst te verwerken in een werk. Daarom was het afbeelden van een persoon met oorlogsbuit een symbolisering van diens militaire verdiensten. Het stond voor eer, roem, dapperheid en moed. Het gaf een zekere sociale status en macht weer. Niet enkel personen waren echter het onderwerp in schilderijen met oorlogsbuit. Er zijn ook enkele schilderijen van de Ridderzaal bekend met daarop een weergave van de veroverde vaandels en standaarden. Deze schilderijen geven daarbij niet de macht van een persoon weer, maar de macht van de Staten-Generaal en de Republiek.

Figuur 6: Veroverde vlaggen en vaandels in de Ridderzaal op het Binnenhof in Den Haag. Bron: Mauritshuis, Den Haag.

Zoals op figuur 6 waar het interieur van de Grote Zaal op het Binnenhof te Den Haag te zien is tijdens de Grote Vergadering der Staten-Generaal in 1651.¹⁰⁴ Aan het

¹⁰⁴ Bartholomeus van Bassen, *Interieur van de Grote Zaal op het Binnenhof te Den Haag, tijdens de Grote Vergadering van de Staten-Generaal in 1651*, olieverf op paneel, 52 x 66 cm, inventarisnummer 26, Mauritshuis Den Haag, geraadpleegd op 16 maart 2024, <https://www.mauritshuis.nl/ontdek->

plafond zijn 141 objecten opgehangen die zijn buitgemaakt tijdens oorlogen, voornamelijk vaandels en standaarden afkomstig uit de veldslagen bij Turnhout in 1597 en Nieuwpoort in 1600.¹⁰⁵ Maar ook na 1600 werden er nog buitgemaakte vlaggen opgehangen in de Ridderzaal. Niet alle veroverde vaandels kwamen echter in de Ridderzaal te hangen. De gewesten die de troepen leverden voor het Staatse Leger hielden oorlogsbuit ook wel eens achter als eigen trofee.¹⁰⁶

3.6 Conclusie

Aan de hand van de onderzochte bronnen is vast te stellen dat er gedurende de periode 1588-1795 een aantal veelvoorkomende gebruiken waren van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit. Allereerst hadden ze een symbolische functie op het slagveld, ze stonden symbool voor de legereenheid of natie. Wanneer ze werden veroverd op de tegenstander zorgde dat voor een dalend moreel bij de vijand. Het was de ultieme vernedering wanneer de tegenpartij het vaandel of standaard te pakken kreeg.

Vaandels en standaarden hadden ook een tactisch gebruik op het slagveld. Het waren herkenningspunten voor eenheden tijdens een slag, en door het verlies hiervan konden chaotische situaties ontstaan op het slagveld. De legereenheden deden er daarom alles aan om de vaandels en standaarden van de tegenstander te veroveren, want daarmee kon de uitkomst van de strijd in het eigen voordeel beslecht worden.

Het aanmoedigen van het buitmaken van vaandels en standaarden werd gedaan door er premies voor uit te loven. De objecten werden hierdoor een extra inkomstenbron voor legereenheden. Ze konden ingewisseld worden voor een premie bij de gedeputeerden van de Staten-Generaal te velde. De hoge premies die werden uitgereikt voor vaandels, standaarden en muziekinstrumenten maakten dat hier fel op gejaagd werd tijdens veldslagen. De soldij was niet erg hoog en het risico dat een soldaat niet ongeschonden uit de veldslag zou komen was groot. De premie was een extra motivatie voor de legereenheden die vaak grotendeels bestonden uit huurlingen.

Ten slotte waren vaandels, standaarden en vlaggen in gebruik om tentoon te stellen als propaganda. Het werden de informatiedragers van de boodschap van

[collectie/kunstwerken/26-interieur-van-de-grote-zaal-op-het-binnenhof-te-den-haag-tijdens-de-grote-vergadering-van-de-staten-generaal-in-1651/](#).

¹⁰⁵ Sloos, "Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet," 36-39.

¹⁰⁶ Plink, *'S Konings Vaandel*, 393.

overwinning. Zo werden ze in de Ridderzaal opgehangen om te pronken met de militaire successen van de Republiek. De Ridderzaal was opengesteld voor publiek en er ontstond een soort promenade waar men zich kon vergapen aan de buitgemaakte objecten. De vaandels, standaarden en vlaggen werden verzamelobjecten voor de staat en er werd een grote verzameling nagestreefd als legitimatie van de macht. Met het aantal veroverde vaandels en standaarden kon namelijk militair succes worden verbeeld. Ze werden daarom ook vastgelegd in zogenaamde nieuwsprenten om deze propaganda verder te verspreiden onder de bevolking. De objecten werden tevens gebruikt als onderwerp in de kunst om bijvoorbeeld de stadhouder of commandant mee af te beelden en daarmee het militair succes van het Staatse Leger of de Staatse Vloot te tonen. De vaandels en standaarden symboliseerden in kunst eer, dapperheid, overwinning en macht.

4.0 Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit in modern Nederland (1795-heden)

De Franse Revolutie van 1789 had ook gevolgen voor de Republiek, want de angst ontstond dat er ook hier een grote revolutie zou uitbreken.¹⁰⁷ Om dit te voorkomen wijkt Willem V in 1795 uit naar Engeland waardoor het Huis van Oranje geen stadhouders meer levert aan de Republiek. Vanaf 1795 hebben zich hierdoor in korte tijd veel staatsvormende ontwikkelingen voorgedaan. Dit heeft vanzelfsprekend ook invloed gehad op het leger en in het verlengde het maken van oorlogsbuit.

4.1 De Bataafs-Franse tijd

Door de Franse Revolutie en de daarop volgende Bataafse Revolutie in 1795 bevond de Bataafse Republiek zich aan de kant van het revolutionaire Frankrijk en werden oude bondgenoten opeens vijanden.¹⁰⁸ Het Staatse Leger en de Staatse Vloot werden beëindigd waardoor veel Nederlandse soldaten uit het Staatse Leger dienden naast de Fransen in de periode 1795-1814. Lang behielden de Hollandse militairen hun soevereiniteit, maar doordat in 1810 Nederland bij het keizerrijk van Napoleon wordt ingelijfd verdwijnt het Nederlandse leger als een zelfstandig opererend orgaan.¹⁰⁹

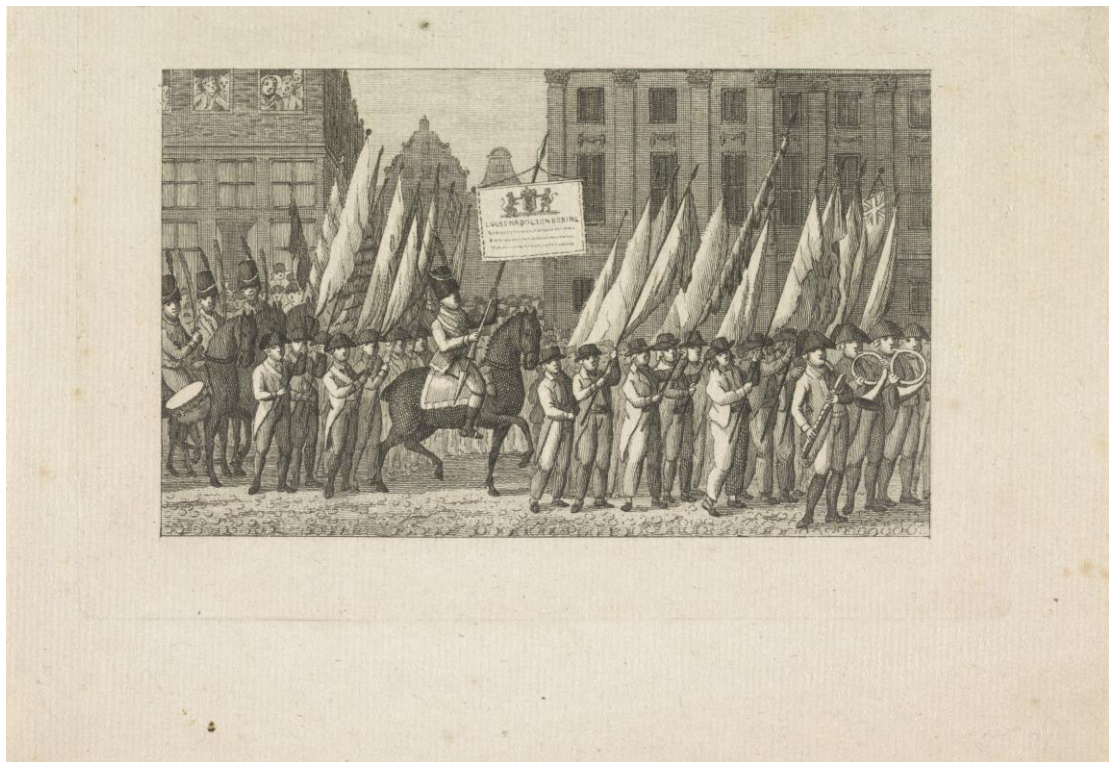
Figuur 7: Vaandel ter gelegenheid van het overbrengen van trofeeën van Den Haag naar Amsterdam in 1806. Bron: Rijksmuseum Amsterdam.

¹⁰⁷ Marc Van Alphen, et al. *Krijgsmacht en handelsgeest: om het machtsevenwicht in Europa, 1648-1813* (Amsterdam: Boom, 2019), 142-144.

¹⁰⁸ Van Alphen, et al. *Krijgsmacht en handelsgeest*, 157.

¹⁰⁹ Van Alphen, et al. *Krijgsmacht en handelsgeest*, 197-198.

Op 23 juni 1806 werd Lodewijk Napoleon Bonaparte – de broer van de Franse keizer Napoleon – koning van het koninkrijk Nederland. Het Staatse Leger had een grote hoeveelheid vaandels en standaarden buitgemaakt op het Franse Koninkrijk van Lodewijk XIV. Dat deze nu in het bezit kwamen van de Bonapartes zal een zekere symbolische lading hebben gehad van een afrekening met het Franse absolutisme van voor 1789. Napoleon distantieerde zich graag van deze koningen kroonde zichzelf om die reden ook tot keizer. Op 31 juli 1806 liet Lodewijk Napoleon alle belangrijke trofeeën uit de Ridderzaal van het Haagse Binnenhof naar de nieuwe hoofdstad Amsterdam vervoeren. Voorop de stoet werd een vaandel meegedragen met de volgende tekst (zie figuur 7): ‘Louis Napoleon koning van Holland schenkt aan zyne hoofdstad Amsterdam deze zegetekenen door dappere Nederlanderen op derzelver vyanden veroverd.’¹¹⁰

*Figuur 8: Het overbrengen van de zegetekenen op het stadhuis van Amsterdam in 1806.
Bron: Rijksmuseum Amsterdam.*

¹¹⁰ Anoniem, *Vaandel ter gelegenheid van het overbrengen van trofeeën van Den Haag naar Amsterdam in 1806*, 1 augustus 1806, geschilderd op wol 63,0 cm x 138,0 cm, objectnummer NG-C-1995-217, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 19 april 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.351893>.

Dat er zelfs een vaandel gemaakt werd ter gelegenheid van deze optocht geeft wel aan hoe belangrijk de vaandels, standaarden en vlaggen in die tijd waren voor de nieuwe koning. Op een prent van Cornelis Bogerts uit 1806 (zie figuur 8) is te zien hoe de overdracht van deze objecten naar het paleis op de Dam in Amsterdam geweest moet zijn.¹¹¹ Een stoet te voet en te paard loopt door de straten met de oorlogsbuit van de voorgaande eeuwen in handen. Het moet een behoorlijk spektakel geweest zijn met veel publiek langs de straten, zo toont deze prent.

Nadat Napoleon in 1815 wordt verslagen wordt Nederland opnieuw een Koninkrijk, dit keer het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder Willem Frederik als koning Willem I. In 1830 komen de Belgen in opstand tegen deze koning en kiezen in 1831 hun eigen koning: Leopold I van België. Pas in 1839 erkent Willem I de Belgische onafhankelijkheid en treedt in 1840 af waarop zijn zoon Willem III hem opvolgt. Na de onafhankelijkheid van België in 1831 wordt de naam Koninkrijk der Nederlanden gangbaar.

Al deze staatsvormende ontwikkelingen hebben ook het maken van Nederlandse oorlogsbuit beïnvloed. Als er oorlogsbuit werd veroverd, zal die zeer waarschijnlijk bij de Franse keizer terecht zijn gekomen. Het mag worden aangenomen als algemeen bekend dat Napoleon een groot liefhebber was van elke vorm van buit die hij tijdens oorlogen kon veroveren, waaronder grote hoeveelheden kunstschaten. Pas na 1815 zou er weer gekeken kunnen worden naar Nederlandse oorlogsbuit in de vorm van vaandels, standaarden en vlaggen. Het gebruik van deze objecten veranderde echter door de modernisering van oorlogstechnieken.

4.2 Het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit na 1815

Na 1813 werden vaandels en standaarden in het Nederlandse leger nog wel gebruikt als veldteken, maar ze werden vooral een symbool van de onderlinge verbondenheid van de eenheid en de band met het Koninklijk Huis.¹¹² Waar ze oorspronkelijk gebruikt werden als oriëntatiepunt voor bewegende legereenheden op het slagveld, werd dit doel door de

¹¹¹ Cornelis Bogerts, *Overbrengen van de zegetekenen op het stadhuis van Amsterdam*, 1806-1816, ets op papier, 112 mm x 171 mm, objectnummer RP-P-OB-77.681, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 19 april 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.433477>.

¹¹² Plink, *'S Konings Vaandel*, 9.

modernisering van oorlog steeds meer overbodig.¹¹³ In plaats van vaandels en standaarden maakten legereenheden op het slagveld gebruik van richtvlaggen.¹¹⁴ Deze richtvlaggen werden gebruikt om signalen mee door te geven op het slagveld. Vaandels en standaarden kregen vanaf de Napoleontische oorlogen wel een nieuwe symbolische lading door vaandelopschriften.¹¹⁵ Hierbij werden herinneringen aan overwinningen uit het verleden op vaandels en standaarden geborduurd. Vanaf 1820 werden er weer vaandels en standaarden toegekend door koning Willem I. Dit type is nog altijd in gebruik, in de oranje kleur met daarop de wapenfeiten van de eenheid en de voorgangers daarvan. De vaandels en standaarden verloren echter wel hun tactische waarde.¹¹⁶ De Nederlandse vaandels hadden geen militaire functie meer, maar enkel een ceremoniële functie.¹¹⁷ Met het verdwijnen van vaandels en standaarden op het slagveld zou ook deze vorm van oorlogsbuit moeten verminderen, maar dat blijkt niet het geval te zijn.

Sinds het verdwijnen van het vaandel als ultiem symbool van de overwinning op het slagveld, is er een verschuiving te zien naar het belang van nationale vlaggen. De opkomst van nationalisme en propaganda in de twintigste eeuw spelen hierbij een belangrijke rol. Ook de invloed van de *modernisatie* krijgt aan het begin van de twintigste eeuw steeds meer grip op Europa. Er ontstond massacommunicatie door nieuwe massamedia zoals radio en film die voor de gehele bevolking toegankelijk werden. Ook fotografie werd steeds belangrijker in media en voor meer mensen toegankelijk rond het einde van de negentiende eeuw. De eerste foto werd al in 1826 gemaakt en al snel maakte de fotografie een enorme ontwikkeling door. Hoewel de eerste portretten vaak stijf en frontaal waren, werd zelfexpressie later steeds belangrijker in foto's.¹¹⁸ Foto's werden visuele symbolen waarin persoonlijke prestaties en succes werden getoond. Dit was eerder ook mogelijk bij portretschilderijen, maar die waren slechts toegankelijk voor de elite door de hoge kosten. Fotografie werd echter voor een steeds grotere groep

¹¹³ Sloos, "Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet," 31-34.

¹¹⁴ "Betekenis van vaandels en standaarden," Vaandels en Standaarden, Defensie, geraadpleegd op 20 april 2024, <https://www.defensie.nl/onderwerpen/vaandels-en-standaarden/betekenis-van-vaandels-en-standaarden>.

¹¹⁵ Sloos, "Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet," 31-34.

¹¹⁶ Defensie, "Betekenis van vaandels en standaarden."

¹¹⁷ "Wat is een vaandel?" Nationaal Militair Museum, geraadpleegd op 20 april 2024,

[https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20\(of%20'staandaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix.](https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20(of%20'staandaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix.)

¹¹⁸ Mary Warner Marien, *Photography: A Cultural History*, 2nd ed, (London: Laurence King, 2006), 61.

mensen beschikbaar. Aan het einde van de negentiende eeuw was fotografie zelfs de standaard geworden in elk huishouden door de mogelijkheid om tegen een lage prijs fotoafdrukken te maken.¹¹⁹

Dit was ook terug te zien in het leger, waar sinds de eeuwwisseling fotografie door militairen steeds meer werd beoefend.¹²⁰ Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd voor het eerst op grote schaal gefotografeerd door soldaten, zodat ze hun persoonlijke beleving van deze oorlog konden vastleggen en konden delen met het thuisfront. Deze ontwikkeling is terug te zien aan de vele foto's waarop militairen zich lieten vastleggen met oorlogsbuit.

Figuur 9: Commando's poseren met een veroverde Reichskriegsflagge. Van links naar rechts: onbekend persoon, W.G. van Gelderen, C.A. van de Gender, J.C. van Woerden, D. van der Wal, C. de Ruiter en H.W. van der Steen. Beeld: NIMH.

De oorlogsbuit in de vorm van de vlag van de vijand neemt in deze foto's een belangrijke rol in. Waar eerder de vlag mee werd genomen naar huis – of zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven, werd opgehangen in openbare gebouwen – was dat nu niet meer nodig. Het was door fotografie mogelijk geworden om ter plekke het moment vast te leggen, zoals te zien is op een foto van Nederlandse commando's met een

¹¹⁹ Warner Marien, *Photography: A Cultural History*, 81.

¹²⁰ Jane Carmichael, *First world war photographers* (Londen: Routledge, 2018), 1-2.

buitgemaakte zogeheten *Reichskriegsflagge* van het Derde Rijk (zie figuur 9).¹²¹ De foto kon opgestuurd worden naar het thuisfront en werd zo eigenlijk zelf een trofee. De vlag werd vaak door één van de soldaten mee naar huis genomen en belandde dan tientallen jaren later in een museum. Zo ook de Reichskriegsflagge op deze foto, die tegenwoordig te zien is in de vaste tentoonstelling van het Nationaal Militair Museum.¹²²

De commando's op de foto in figuur 9 zijn afkomstig uit de Nederlandse Koninklijke Brigade Prinses Irene. Na hun opleiding kwamen deze commando's – waaronder J.C. Van Woerden – terecht in 'Nr. 2. Dutch Troop.'¹²³ Dit was de Nederlandse afdeling van het 'Nr. 10 Interallied Command.' In 1944 vocht deze eenheid bij Arnhem, Nijmegen, Eindhoven, Walcheren en het front bij Geertruidenberg-Moerdijk en werd vervolgens opgeheven in oktober 1945. In 1944 heeft de eenheid een Reichskriegsflagge veroverd in Vlissingen op de legers van het Derde Rijk tijdens 'Operation Infatuate I.' Daar moet de vlag vervolgens gebruikt zijn om deze foto mee te maken. Het Korps Commando Troepen heeft veel objecten verzameld tijdens missies, maar hier nooit eerder een museum mee ingericht.¹²⁴ Daar kwam verandering in toen op 5 juni 1987 het Commando museum werd geopend door luitenant-kolonel b.d. J.C. van Woerden. In het museum bevond zich ook de buitgemaakte vlag die onder andere door dezelfde J.C. van Woerden was veroverd tijdens de Tweede Wereldoorlog, zo blijkt uit navraag bij het Nationaal Militair Museum. Het vastleggen van vlaggen als oorlogsbuit was echter niet iets wat zich alleen voordeed tijdens de Tweede Wereldoorlog. De oudste foto die in dit onderzoek naar voren kwam betreft een foto uit 1905 ten tijde van de Boni Expeditie (zie figuur 11).¹²⁵ Op deze foto poseren KNIL-soldaten met buitgemaakte vlaggen. De jongste foto in dit onderzoek betreft een foto uit 1954, op deze foto zijn militairen in Nieuw-

¹²¹ *Commando's poseren met een Duitse hakenkruisvlag*, november 1944, foto, Nederlands Instituut voor Militaire Historie, objectnummer 2155_004414, <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/496a0ecc-eb18-11df-a391-13966e870614/media/4cb4eb72-745c-bdca-4d21-0c0b04a2f9de>.

¹²² Anoniem, *Buitgemaakte hakenkruisvlag operatie 'Infatuate'*, 1944, textiel, objectnummer 133696, Nationaal Militair Museum Soesterberg, geraadpleegd op 26 april 2024, <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/576408/>.

¹²³ "Commandotroepen na 25 jaar veranderd in super-verkenners," *De tijd: dagblad voor Nederland*, 16 maart 1967, 3, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011237678:mpeg21:a0089>.

¹²⁴ "Over de Historische Collectie Korps Commandotroepen (HC KCT)," Historische Collectie, Korps Commando Troepen, geraadpleegd op 21 april 2024, <https://www.korpscommandotroepen.nl/stichting/traditie/historische-collectie/over-de-historische-collectie/>.

¹²⁵ *Boni-expeditie: een verzameling foto's betreffende de Boni-expeditie in 1905*, 1905, foto, Nationaal Militair Museum Soesterberg, inventarisnummer 00150610.

Guinea te zien met een buitgemaakte Republikeinse vlag op geïnfiltreerde Indonesische militairen.¹²⁶ En ook de vlaggen op foto's van KNIL-soldaten zouden uiteindelijk in Nederlandse musea terecht komen. Figuur 10 toont een foto van KNIL-soldaten met een buitgemaakte Japanse vlag op het eiland Tarakan op Oost-Borneo na de invasie van geallieerde troepen op 30 april 1945.¹²⁷ Eenzelfde vlag bevindt zich sinds 1973 in de collectie van museum Bronbeek waar het in de vaste tentoonstelling te zien is.¹²⁸

Figuur 10: KNIL-militairen met een veroverde Japanse vlag op het eiland Tarakan op Oost-Borneo na de invasie van geallieerde troepen op 30 april 1945. Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

4.3 De oorlogen en expedities in voormalig Nederlands-Indië

Na de Napoleontische Oorlogen vonden er weinig conflicten meer plaats op Nederlands grondgebied. Op de Belgische Revolutie na zou het tot de Tweede Wereldoorlog duren voor er weer een oorlog in Nederland plaatsvond. Alle door Nederland gevoerde

¹²⁶ Kantoor voor Voorlichting en Radio Omroep Nieuw-Guinea, *Acties tegen infiltrerende Indonesische militairen*, november 1954, foto, Nationaal Archief Den Haag, inventarisnummer 144-0566, <http://hdl.handle.net/10648/ae3db83a-d0b4-102d-bcf8-003048976d84>.

¹²⁷ *Optreden KNIL op het eiland Tarakan op Oost-Borneo na de invasie van geallieerde troepen op 30 april 1945*, mei 1945-juni 1945, foto, Nederlands Instituut voor Militaire Historie, inventarisnummer 2155_019794, <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/f4d84e54-655f-ddab-2109-39561db40d83/media/126fff76-a211-e183-946b-06ae9cc4b8ca>.

¹²⁸ Anoniem, *Commandovlag van de 'Kempei-Tai' afdeling Amboina*, 1942-1945, schildering op textiel, 73 x 103 cm, inventarisnummer 1999/00-599, Museum Bronbeek Arnhem, geraadpleegd op 26 april 2024, <http://museumbronbeek.nl/#cdf34f77-59e0-41ef-91df-26052d92a05e>.

oorlogen en expedities – en dat waren er aardig wat – vonden plaats in voormalig Nederlands-Indië. Hier vocht het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) tegen rebellen en plaatselijke vorsten. Zoals de Bonische expedities (1824-1825, 1859-1861 en 1905-1906), de Java-Oorlog (1825-1830), de vier expedities naar Bali (1846-1858) en de Atjehoorlog (1873-1914).

Figuur 11: Het KNIL met buitgemaakte vlaggen van de Boni expeditie van 1905. Bron: Nationaal Militair Museum.

Het was voor Nederland nog de gehele negentiende eeuw gebruikelijk om vlaggen te veroveren van de vijand tijdens oorlogen en expedities, vooral ook in de Nederlandse koloniën. Alleen al in de digitale database van Museum Bronbeek te Arnhem zijn 46 vlaggen te vinden welke zijn veroverd tijdens oorlogen in voormalig Nederlands-Indië tussen 1822 en 1944.¹²⁹ Maar ook tijdens de politionele acties werden nog vlaggen buitgemaakt, zo bewijst een Indische Republikeinse vlag uit de collectie van het Nationaal Militair Museum.¹³⁰ Het buitmaken van vlaggen werd dus ook nog ver in de twintigste eeuw gedaan.

¹²⁹ "Collectiesite," Museum Bronbeek, geraadpleegd op 26 april 2023, <http://museumbronbeek.nl/>.

¹³⁰ Anoniem, *Indonesische Republikeinse vlag buitgemaakt tijdens 2e politionele actie omgeving Maguwo (Djocja) December 1948*, circa 1948, textiel, inventarisnummer 24892, Nationaal Militair Museum Soesterberg, geraadpleegd op 26 april 2024, <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/471930/>.

In kranten werden veelal vermeldingen van veroverde oorlogsbuit gemaakt. In de *Volksvriend* van 19-07-1873 wordt geschreven over de collectie van het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen. Zo wordt volgens de krant de aandacht voor het tehuis getrokken door een ‘roode Atchinesche vlag, met witte klewang en dito zilveren maan daarop, en voorzien van tal Arabische inscripties.’¹³¹ In 1840 had luitenant Bischoff deze vlag buitgemaakt van de Atjeeërs onder leiding van kolonel A.V. Michiels (zie figuur 12).¹³² Bischoff moest het veroveren van deze voor de Atjeeërs heilige vlag met religieuze opschriften bekopen met elf steekwonden door klewangs, wat hem uiteindelijk het leven kostte. De vlag was bebloed en met kogels doorzeefd en werd als buit aan generaal Michiels gegeven.¹³³ Deze schonk hem vervolgens aan zijn schoonzoon, kolonel Alexander van der Hart. Van der Harts weduwe schonk de vlag uiteindelijk aan John Loudon, broer van James Loudon.¹³⁴ Deze schonk de vlag vervolgens in 1873 aan Bronbeek, toen al een militair invalidentehuis. James Loudon, wie in 1872 gouverneur-generaal in Nederlands-Indië werd, zocht namelijk steun voor de Atjeh-oorlog (1873-1904). De vlag werd in Bronbeek ingezet als symbool van moed en moest andere militairen aansporen om de daden van luitenant

Figuur 12: Banier van Al-Iskander.
Bron: Rijksmuseum Amsterdam.

¹³¹ “Nederland,” *De Volksvriend*, 19 juli 1873, 2, https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=91&miadt=103&miaet=14&micode=VOV_1873&mi nr=1994835&miview=ldt.

¹³² Anoniem, ‘Banier van Al-Iskander’ of ‘Barosvlag’, voor 1840, schildering op wol, 128,5 cm x 266 cm, objectnummer NG-1977-279-2-A, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 18 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.351994>.

¹³³ Caroline Alida Drieënhuizen, “Koloniale collecties, Nederlands aanzien: de Europese elite van Nederlands-Indië belicht door haar verzamelingen, 1811-1957,” (PhD diss., University of Amsterdam, 2012), 134.

¹³⁴ Caroline Alida Drieënhuizen, “Koloniale collecties,” 135-136.

Bischoff na te streven.¹³⁵ Door voorwerpen van de vijand buit te maken werd getracht om de overwinningen van het leger te benadrukken, in de hoop dat de verliezen minder aandacht zouden krijgen. De vlag in Bronbeek moest tevens de Nederlandse Atjehoorlog rechtvaardigen en de noodzaak aantonen om de oorlog te winnen, zodat de heldendaad van Bischoff niet zinloos was geweest.¹³⁶ Inmiddels is de vlag in bruikleen bij het Rijksmuseum te Amsterdam.

Dat deze vlag destijds veel aandacht kreeg blijkt ook uit een artikel van *De Wijksche Courant* van 4 juni 1874. De krant schrijft over het feit dat koning Willem III per trein het Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen zou passeren.¹³⁷ Daarop maakte het tehuis een triomfwagen voor de koning, met daarop het opschrift ‘Hulde aan onze koninklijken weldoener, Willem III.’ Deze boodschap werd omkranst door bloemen en groen en een bewoner van het tehuis hief de beroemde ‘Atchineezen vlag.’ De wagen was ook verder versierd met in Indië veroverde vlaggen. De krant meldde dat hiermee een goede vertoning werd gemaakt door het tehuis. Het feit dat de koning hiermee geëerd werd en dat dit goed ontvangen werd, geeft de belangrijke status van deze oorlogsbuit weer.

Kranten schreven vaker over wat in die tijd werd gezien als heldendaden in voormalig Nederlands-Indië. *De Zaanlander* van 11-06-1921 schrijft over wachtmeester Jonker wie op 27 maart 1906 de compagnie van kapitein Drijber redde van de Atjeeërs.¹³⁸ Daarbij werd volgens de krant op heldhaftige wijze de vlag van Toekoe Oemar meegenomen. Volgens de krant bevond deze vlag zich nog altijd in het gebouw Bronbeek bij Arnhem, met daarbij de naam van Jonker wie deze heeft overmeesterd. Al in 1863 werd het Koloniaal Militair Invalidenhuis Bronbeek en tevens het Museum Bronbeek geopend waar zich een trofeeëngalerij bevond die nog altijd de basis vormt van de collectie van het huidige Museum Bronbeek.¹³⁹ Bronbeek was door zijn locatie als tehuis voor veteranen van de Nederlandse krijgsmacht en (voornamelijk) veteranen uit het voormalige Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) de locatie waar veel

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ “Binnenland,” *Wijksche Courant*, 4 juni 1874, 89, <https://proxy.archieven.nl/0/6CE37142777047D5B1FA8C5B778C8BC3>.

¹³⁸ “Een jubileum,” *De Zaanlander*, 11 juni 1921, 3, <https://proxy.archieven.nl/0/85314E1CDB6341A581A35C30C774A8EE>.

¹³⁹ “Museum Bronbeek,” Ministerie van Defensie, geraadpleegd op 3 mei 2024, <https://www.bronbeek.nl/museum>.

buitgemaakte Indische vlaggen werden verzameld. Al na de Atjeh-Oorlog (1873-1904) – kort na de opening van het tehuis – werden in Bronbeek de eerste veroverde vlaggen opgehangen in de galerij zo blijkt een prent van het Koloniaal Militair Invalidenhuis Bronbeek in de collectie van het Nationaal Militair Museum.¹⁴⁰ Deze prent komt uit een serie van 25 prenten uit het Gedenkboek van het Koloniaal Militair Invalidenhuis Bronbeek. Hierop zijn trofeeën uit de Atjehoorlog te zien in de galerij van Bronbeek met vele bezoekers die zich vergapen aan alle objecten. Uit voorgaande bronnen blijkt wel dat tot het begin van de twintigste eeuw de vlaggen voornamelijk werden vereerd en de nadruk minder lag op het museale karakter van de objecten.

Figuur 13: Buitgemaakte vlaggen in het Atjehsch Leger Museum te Koeta Radja. Bron: Museum Bronbeek Blog.

¹⁴⁰ P. Van Looy, *PL. XVI.: mortier met het woord Atjeh, gerafelde vaandels en kledij aan de muur*, 1881, lithografie op papier, objectnummer 00104117, Nationaal Militair Museum Soesterberg, geraadpleegd op 18 mei 2024, <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/337502/>.

In het begin van de twintigste eeuw ontstonden meer oorlogsmusea en militaire musea en belandde er ook oorlogsbuit in deze collecties. In Nederlands-Indië werd het Atjeh Museum in Koeta Radja geopend in 1915.¹⁴¹ In 1928 werd het Nederlandsch Legermuseum (het huidige Nationaal Militair Museum) geopend door het Ministerie van Oorlog.¹⁴² Het Atjehsch Leger Museum viel onder het Atjeh Museum in Koeta Radja en beheerde een verzameling objecten van militairen van het Korps Marechaussee. Deze werd ook wel de ‘Helden Galerij van het Korps Marechaussee’ genoemd.¹⁴³ Hier werd de strijd om Atjeh weergegeven in foto’s, objecten en een bibliotheek. Het feit dat deze verzameling nog altijd een Helden Galerij werd genoemd, geeft ook aan dat de nadruk ook hier voornamelijk lag op het vereren van de objecten en de personen die ze hadden buitgemaakt, en niet op het culturele en museale karakter van de objecten. Op figuur 13 is een scène uit het museum te zien, met daarin een Atjehse vlag en vaandel welke veroverd zijn in 1897 en 1926.¹⁴⁴ De datering van de foto is onbekend, maar de foto moet tussen 1928 en 1941 gemaakt zijn. Door de start van de Tweede Wereldoorlog en de capitulatie van de KNIL-eenheden in 1942, is het museum vervolgens geplunderd waardoor veel objecten verdwenen zijn.

Deze foto laat echter wel zien hoe de veroverde vlaggen werden gebruikt in een museale opstelling voor de Tweede Wereldoorlog. Het museum lijkt aan de hand van deze foto vrij provisorisch. De vlaggen zijn in slechte staat en lijken met spijkers aan de muur gemonteerd. Er is ook geen begeleidende tekst te zien, wat doet vermoeden dat de vlaggen er inderdaad niet hangen als onderdeel van een geschiedenisverhaal maar echt als een trofee. Deze vlaggen in dit museum werden bezocht om te bewonderen als een reliek van een krijgsdaad, zo blijkt uit de manier van presenteren van de oorlogsbuit door het museum. De tentoonstelling van dit object is daarmee niet veel anders dan de tentoonstelling van de vlaggen in de Ridderzaal in de tijd van het Staatse Leger.

Ook de eerder besproken oorlogsbuit uit de Ridderzaal heeft een lange reis gemaakt alvorens in een museum te belanden. Deze vaandels, standaarden en vlaggen

¹⁴¹ Museum Bronbeek Blog, “Het korte bestaan van het Atjehsch Leger Museum te Koeta Radja,” geraadpleegd op 8 juni 2024, <https://www.museumbronbeekblog.nl/?p=574>.

¹⁴² “Voorgeschiedenis NMM,” Nationaal Militair Museum, geraadpleegd op 8 juni 2024, <https://www.nmm.nl/nl/voorgeschiedenis-nmm/>.

¹⁴³ Museum Bronbeek Blog, “Het korte bestaan van het Atjehsch Leger Museum te Koeta Radja.”

¹⁴⁴ Ibidem.

hebben zich nog lange tijd in de Burgerzaal bevonden van het Koninklijk Paleis Amsterdam. Al vanaf 1929 heeft Kolonel Hoefer geprobeerd om de collectie oorlogsbuit over te brengen naar het Legermuseum, omdat de staat van deze vlaggen hard achteruit was gegaan in de afgelopen eeuwen.¹⁴⁵ Koningin Wilhelmina vond echter dat de objecten in het Koninklijk Paleis Amsterdam moesten blijven ter versiering van het paleis. Toch moet ook hebben meegewogen in dit besluit dat het paleis nog altijd een ontvangstpaleis was waar staatshoofden werden ontvangen en waar andere belangrijke koninklijke gebeurtenissen plaatsvonden zoals troonswisselingen en koninklijke huwelijken. De oorlogsbuit moet hier een gevoel van Nederlands prestige hebben gegeven, waarmee een signaal van een glorieuze geschiedenis kon worden overgedragen aan andere staatshoofden. Gezien het nationalisme van die tijd, is dat geen ondenkbare reden om de oorlogsbuit in de Burgerzaal van het Koninklijk Paleis Amsterdam te houden. Op figuur 14 is te zien hoe de Burgerzaal rond 1900 is gedecoreerd met oorlogsbuit.¹⁴⁶

Uiteindelijk werden de vlaggen in 1939 toch uit de Burgerzaal verwijderd voor een restauratie en om te onderzoeken of er een betere locatie zou zijn voor deze fragiele objecten.¹⁴⁷ Onder andere door de Tweede Wereldoorlog zou het uiteindelijk nog tot 1960 duren voor de volledige collectie oorlogsbuit werd overgedragen aan het Legermuseum in Leiden (huidig Nationaal Militair Museum te Soesterberg).¹⁴⁸ De 128 vlaggen, vaandels en standaarden, vier paukenschorten, twee grote citadel-vlaggen, een kistje met fragmenten en een collectie restanten uit de Ridderzaal werden overgedragen aan het Legermuseum.¹⁴⁹ De objecten waren in zeer slechte staat en het zou nog jaren duren voor deze uiteindelijk in het museum te zien zouden zijn. De slechte staat van de objecten en de ongeschiktheid van het paleis voor de tentoonstelling van de objecten zal ongetwijfeld hebben meegewogen in de beslissing om de oorlogsbuit over te brengen naar het Legermuseum. Toch moet ook de tijdsgeest hebben meegewogen in deze

¹⁴⁵ J. G. Kerkhoven, "Nederlandse Trofeeën uit drie oorlogen," *Armamentaria: Jaarboek Legermuseum 2* (1969): 35-36.

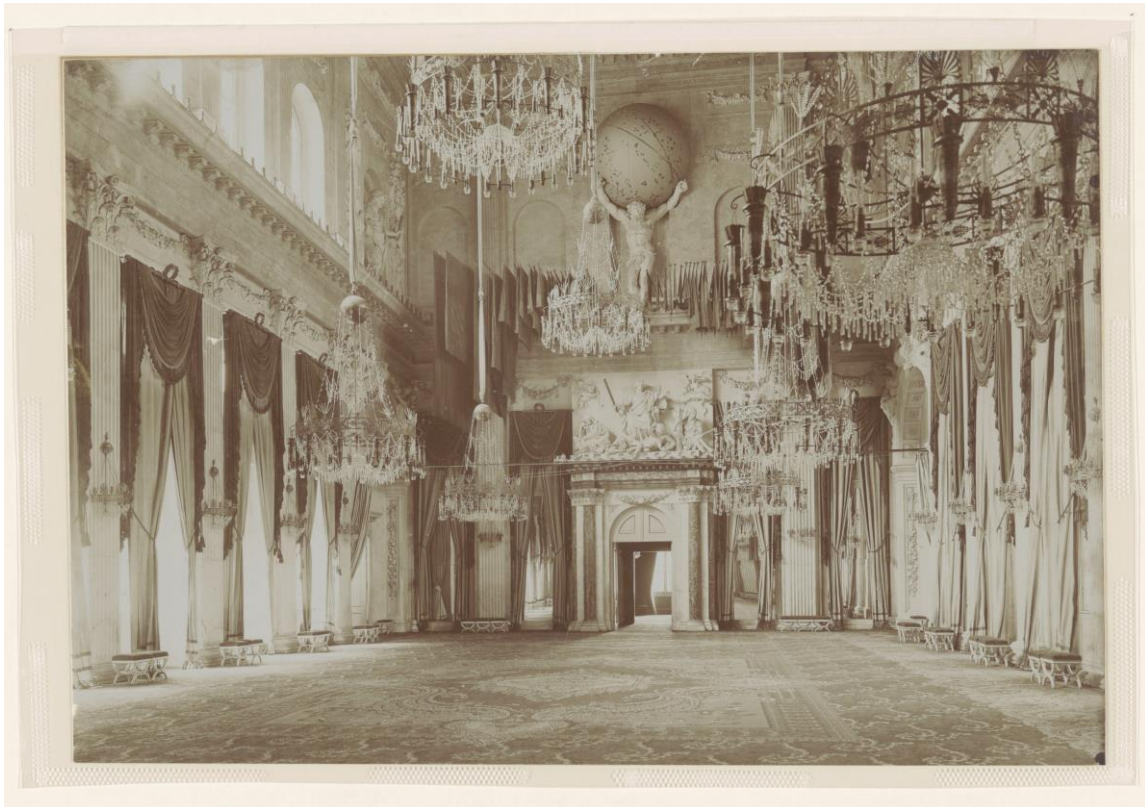
¹⁴⁶ *Interieur van de Burgerzaal van het Koninklijk Paleis Dam 14*, ca. 1900, foto, Stadsarchief Amsterdam, inventarisnummer ANWX00356000001, <https://archieff.amsterdam/beeldbank/detail/2fd2f386-065c-7bc3-1aa8-447198f64f0e>.

¹⁴⁷ Kerkhoven, "Nederlandse Trofeeën uit drie oorlogen," 36.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 39-40.

¹⁴⁹ Sloos, "Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet," 41.

beslissing. Na de Tweede Wereldoorlog was het sentiment in Europa ‘nie wieder’, oftewel ‘nooit meer oorlog.’ Om dan met oorlogsbuit te pronken in koninklijke paleizen of overheidsgebouwen, moet een ongemakkelijk gevoel hebben opgeroepen. Na de Tweede Wereldoorlog lijkt het museale en culturele karakter van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit de boventoon te gaan voeren.

Figuur 14: Vaandels en vlaggen als oorlogsbuit in het Koninklijk Paleis Amsterdam, ca. 1900. Bron: Stadsarchief Amsterdam.

4.4 Oorlogsbuit in het museum na 1945

Els Veraverbeke, conservator van het In Flanders Fields Museum te Yper, schrijft in *Volkskunde* over het verzamelen, beheren en delen van oorlogserfgoed in een oorlogsmuseum.¹⁵⁰ Zij stelt dat collecties van oorlogserfgoed worden verzameld, beheerd en gepresenteerd binnen een ruimere context. Zo dienen de objecten tot het vertellen van een grotere geschiedenis dan enkel het verhaal van een object. Hiermee worden de objecten ingezet tot het vertalen naar een narratief. Volgens Veraverbeke benadrukt een goed oorlogsmuseum het belang van vrede. Het In Flanders Fields

¹⁵⁰ Els Veraverbeke, “Oorlog als erfgoed: verzamelen, beheren en delen in een oorlogsmuseum,” *Volkskunde*, no. 1 (2024), <https://www.foliomagazines.be/artikels/oorlog-als-erfgoed-verzamelen-beheren-en-delen-eeen-oorlogsmuseum>.

Museum heeft als thema de Eerste Wereldoorlog. Maar hoe vertel je een verhaal over een oorlog waar geen ooggetuigen meer van zijn? Of zelfs geen generaties meer die de verhalen kennen van ooggetuigen? Dan nemen de objecten deze rol van verteller over en geven zij het verhaal door aan de volgende generatie.¹⁵¹

Pierre Nora ontwikkelde het concept van ‘Lieux de mémoire’ als een fysieke plaats of object wat dient als een bewaarplaats van een bepaalde herinnering. Deze herinnering heeft vervolgens een rol in het collectieve geheugen. Dit collectieve geheugen omvat een gedeelde verzameling van herinneringen, kennis en informatie die een verband heeft met de identiteit van een sociale groep. Daniel J. Sherman betoogt dat musea naar dit concept van lieux de mémoire een kunstmatig verleden laten zien om een verschil met het heden te illustreren.¹⁵² De geordende objecten geven namelijk een representatie van de wereld waarmee de bezoeker geen directe relatie meer heeft, omdat het gaat om een periode uit het verleden van een andere generatie mensen. Deze objecten die samen worden geplaatst in een categorie hebben niet altijd een directe relatie, maar vertellen wel samen een verhaal. Dit komt vooral tot uiting in oorlogsmusea stelt Sherman. Het oorlogsmuseum onderscheidt zich namelijk van het traditionele museum doordat het geen objecten laat zien die gezien kunnen worden als waardevolle ‘schatten’, maar juist alledaagse objecten die door het narratief van het museum een waarde krijgen.¹⁵³ Object en herinnering krijgen op deze manier een relatie met elkaar. Het museum hoopt een collectieve herinnering aan een oorlog te creëren door middel van objecten, omdat de meeste bezoekers zelf geen directe herinneringen hebben aan de grote oorlogen uit het verleden zoals de Eerste Wereldoorlog en de Tweede Wereldoorlog.

Jennifer Wellington beschrijft waarom juist oorlogsbuit een belangrijke rol speelt in oorlogsmusea.¹⁵⁴ Oorlogsfoto's nemen volgens Wellington de bezoeker mee als getuige in de realiteit van oorlog en worden daarom gezien als documentair. Bij oorlogskunst biedt de kunstenaar een alternatieve blik op oorlog door de ogen van de

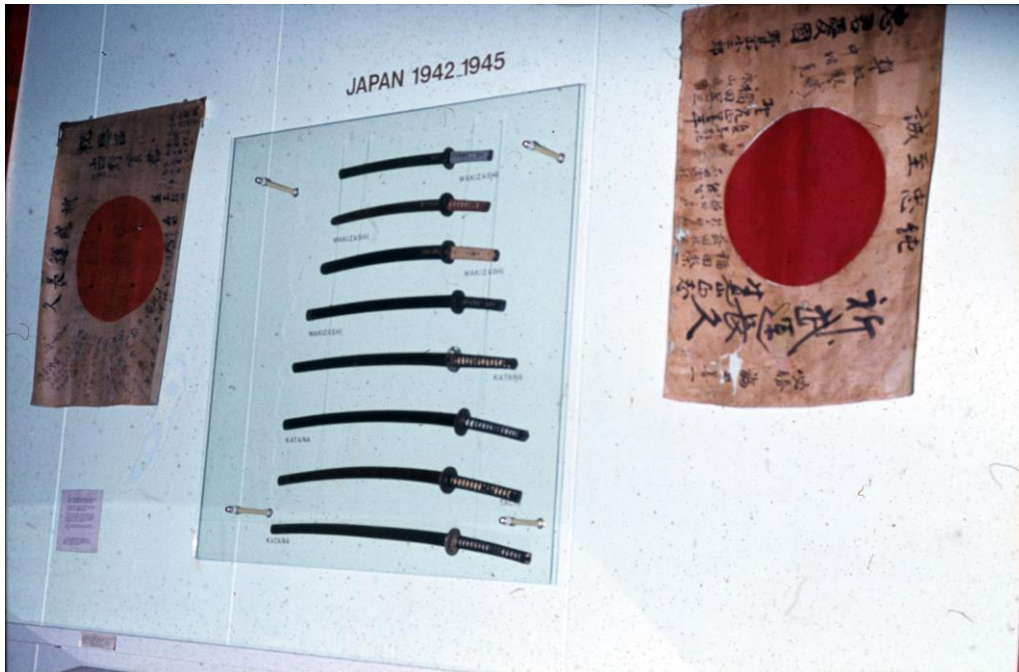
¹⁵¹ Veraverbeke, “Oorlog als erfgoed: verzamelen, beheren en delen in een oorlogsmuseum.”

¹⁵² Daniel J. Sherman, “Objects of Memory: History and Narrative in French War Museums,” *French Historical Studies* 19, no. 1 (1995): 50, <https://doi.org/10.2307/286899>.

¹⁵³ Sherman, “Objects of Memory: History and Narrative in French War Museums,” 53.

¹⁵⁴ Jennifer Wellington, *Exhibiting War: The Great War, Museums, and Memory in Britain, Canada, and Australia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 146.

kunstenaar, maar dit wordt voornamelijk gezien als een artistieke uiting en interpretatie van de kunstenaar. Oorlogsbuit geeft de bezoeker een onvervalste verbinding met de realiteit van de oorlog. Het zijn fysieke sporen van de oorlogen uit het verleden en worden daardoor ook gezien als een materiële vertoning van die oorlog. Daarnaast worden ze vaak ook op die manier tentoongesteld door het museum.

Figuur 15: Foto genomen in het tehuis voor oud KNIL-militairen, Museum Bronbeek, in 1990. Bron: Gelders Archief.

Bijvoorbeeld de buitgemaakte Japanse vlaggen in Museum Bronbeek, te zien in de vaste tentoonstelling van 1990 (figuur 15).¹⁵⁵ Samen met de Japanse zwaarden vertellen de objecten hier gezamenlijk het verhaal over de Japanse bezetting van voormalig Nederlands-Indië. De objecten zijn hier een materiële vertoning van oorlog, omdat ze ook als een oorlogsobject worden gepresenteerd. Er wordt geen andere context gegeven aan de objecten door ze bijvoorbeeld te presenteren als een vorm van kunst. De zwaarden hebben geen aparte vitrine maar hangen aan de muur en ook de vlaggen hebben geen sierlijke omlijsting gekregen. De objecten worden sec gepresenteerd als wapentuig, er is geen andere achtergrond of versiering van het decor. Naast een korte toelichting geven deze objecten de bezoeker een directe verbinding met de oorlog, doordat ze zoals Wellington aangeeft zonder verdere bewerking juist een

¹⁵⁵ Fotograaf Gemeentearchief Arnhem (CC0 1.0 licentie), *Foto genomen in het Tehuis / Museum Bronbeek*, ca. 1990, foto, Gelders Archief Arnhem, inventarisnummer: 1524 – 1166, <https://proxy.archieven.nl/0/72085735A56242FEA65B58D3D1EA1F8E>.

onvervalste verbinding geven met de wezenlijkheid van oorlog.

Het verzamelen van oorlogsbuit en het vervolgens tentoonstellen op een openbare plaats zoals een museum, is volgens Wellington een voortzetting van het oude gebruik om de vijand met trofeeën te kleineren.¹⁵⁶ Het tentoonstellen van oorlogsbuit na de oorlog heeft ook als doel heeft om militaire overheersing te bewijzen, maar ook om de waarde van overwinning te benadrukken en de prijs die vrede heeft.¹⁵⁷ Oorlogsbuit in een museum streeft dus geen nabootsing na van oorlog, maar laat enkel een onderdeel van de oorlog zien om de eigen overwinning te benadrukken. In nationale oorlogsmusea is het om die reden vanaf halverwege de twintigste eeuw gebruikelijk om oorlogsbuit te gebruiken als middel om nationale narratieven te creëren. Oorlogsbuit wordt daarbij een museumstuk wat het nationale verhaal van moed vertelt.

Dit kan ook toegepast worden op de Reichskriegsflagge in het Nationaal Militair Museum te Soesterberg. Het museum beschrijft hun missie als volgt: 'Wij vergroten het historisch en actueel besef over de impact van oorlogen op onze maatschappij. Dat onze krijgsmacht al eeuwen sterk verbonden is met Nederland. Het leert ons publiek dat onze vrijheid en vrede niet vanzelfsprekend zijn en dat we met elkaar moeten (blijven) beschermen wat ons dierbaar is. Onze missie op die manier bij te dragen aan een vrijheidsbewuste en weerbare samenleving.'¹⁵⁸ Het museum wil dus benadrukken dat de Nederlandse krijgsmacht een belangrijke rol heeft in het bewaren van de vrede. Ook oorlogsbuit speelt een rol in het vertellen van het nationale verhaal. In de vaste tentoonstelling van het Nationaal Militair Museum wordt D-Day en de daaropvolgende bevrijding van Nederland behandeld bij de vitrine met de door onder andere J.C. van Woerden buitgemaakte Reichskriegsflagge (figuur 16 en 17).

Er wordt in de tekst van de vitrine vermeld dat er Nederlanders hebben meegevochten met de geallieerden. Op de glazen vitrine is een tekst te lezen met als titel 'Meevechten tegen Duitsland.' Hierin wordt verteld dat Nederlandse commando's hebben meegevochten met de geallieerden en deze vlag hebben veroverd. Op de beschrijving van het object valt te lezen: '*Buitgemaakte hakenkruisvlag. November 1944 / inv. 133696. Operatie Infatuate was een geailleerde landing op het eiland Walcheren*

¹⁵⁶ Wellington, *Exhibiting War*, 203-204.

¹⁵⁷ Wellington, *Exhibiting War*, 147.

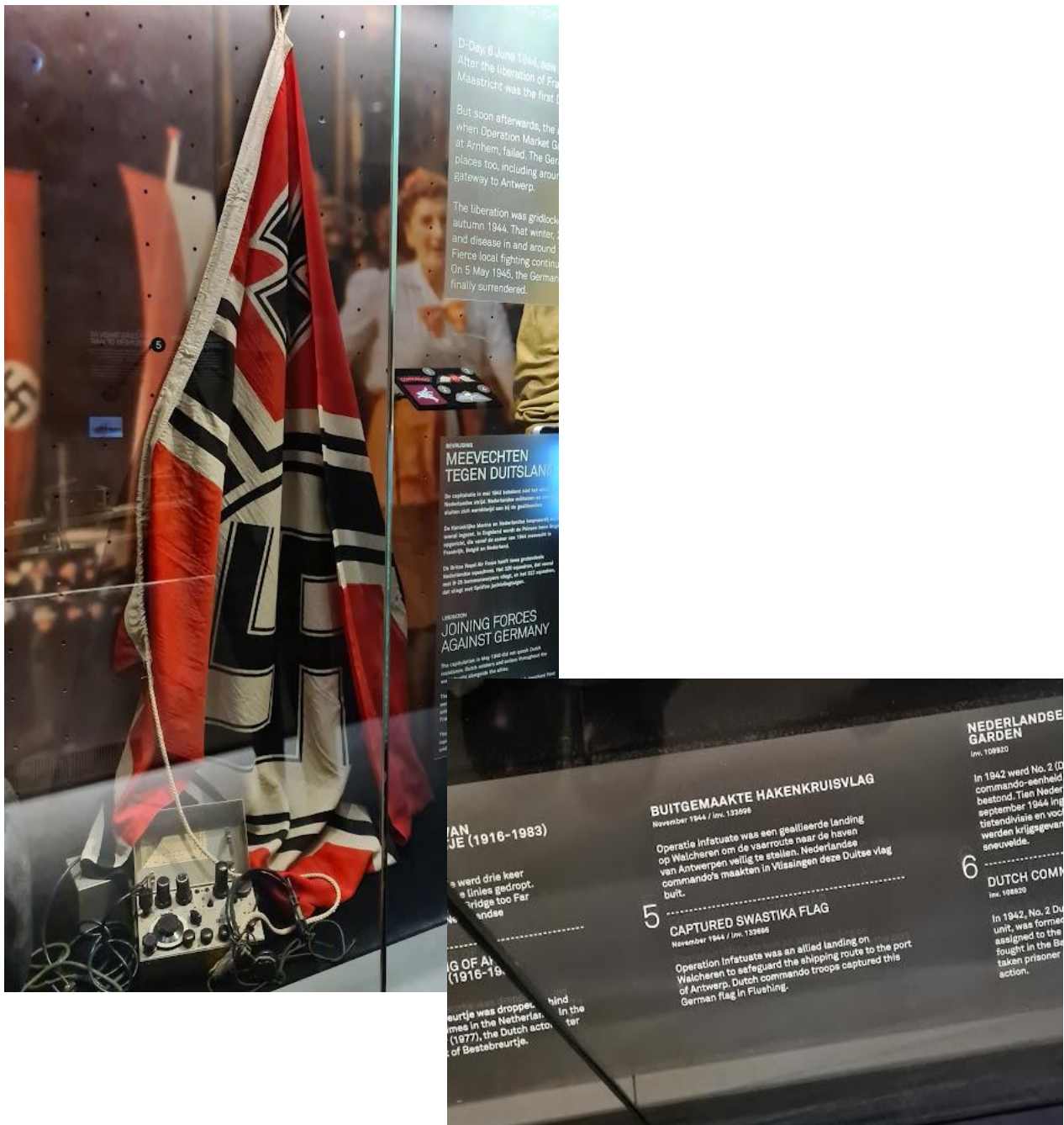
¹⁵⁸ "Over ons," Nationaal Militair Museum, geraadpleegd op 9 juni 2024, <https://www.nmm.nl/nl/over-ons/>.

om de vaarroute naar de haven van Antwerpen veilig te stellen. Nederlandse commando's maakten in Vlissingen deze Duitse vlag buit.'

De Reichskriegsflagge vertelt in dit voorbeeld dus niet het verhaal van de Tweede Wereldoorlog en het Derde Rijk. In de context van de tentoonstelling vertelt deze vlag het verhaal van de overwinning van de geallieerden, maar ook voornamelijk de rol die het Nederlandse leger hierbij heeft gespeeld. Het is een tastbaar bewijs dat de kleine groep mannen die deze vlag veroverd heeft ertoe deed. Door de toevoeging van dit object in de tentoonstelling neemt de rol van Nederlandse commando's bij de bevrijding van Nederland een prominente rol in. De buitgemaakte Reichskriegsflagge draagt hierdoor bij aan een narratief van de Tweede Wereldoorlog wat het museum wil overbrengen aan de bezoekers. Het museum kiest er hier ook bewust voor om te vermelden dat het gaat om een buitgemaakt object. De tentoonstelling van deze vlag als oorlogsbuit benadrukt het belang van een Nederlandse krijgsmacht voor de vrijheid van Nederland, en dat dient de missie van het museum.

Deze wijze van tentoonstelling kan ook weer herleid worden aan het werk van Susan Pearce en de betekenisvorming van collecties losse objecten.¹⁵⁹ Door de plaatsing van deze vlag in de context van het verhaal van de Nederlandse commando's, krijgt het object een andere betekenis dan wanneer de vlag getoond werd als onderdeel van het verhaal van het Derde Rijk. Hier vertelt de vlag een verhaal van bevrijding, terwijl het in een context met een verhaallijn van het Derde Rijk en bijbehorende objecten een verhaal van bezetting had verteld. Dit is bijvoorbeeld toegepast op de buitgemaakte Japanse vlaggen in Museum Bronbeek, waar deze vlaggen het verhaal van de Japanse bezetting vertellen door de plaatsing van de vlaggen bij de Japanse zwaarden. In een museum in Japan of Indonesië hadden deze objecten mogelijk een ander narratief gediend. De objecten krijgen dus hun museale en cultuurhistorische waarde door de wijze waarop ze in de tentoonstelling van een museum worden opgenomen. Als onderdeel van de gekozen narratieven van deze musea vormen deze losse objecten een eenheid door de koppeling aan het gekozen narratief.

¹⁵⁹ Susan M. Pearce, *Interpreting Objects and Collections* (London: Routledge, 1994), 1.

Figuur 16 en 17: Tentoonstelling van de Reichskriegsflagge in het Nationaal Militair Museum. Bron: Iris Krol.

4.5 Conclusie

Er kan geconcludeerd worden dat het verzamelen van vlaggen als oorlogsbuit ook in de moderne tijd een gebruikelijke praktijk is. De Reichskriegsflagge wijkt hier vanaf door de vorm, het is namelijk geen vlag van een vorst of van een militaire eenheid, maar een nationale vlag. Daarnaast kan de Reichskriegsflagge gekoppeld worden aan een politieke stroming, het nationaalsocialisme of nazisme. De Nederlandse commando's

die op de foto poseren met de Rijksoorlogsvlag brengt dan ook een diverse symboliek met zich mee. Zo kan het gezien worden als een viering van de overwinning op de krijgsmacht van het Derde Rijk, als een overwinning op het nazisme of als een viering van de overwinning op nazi-Duitsland. Ongeacht welke overwinning gevierd wordt, dient het nemen van de vlag als oorlogsbuit hier een hoger doel. Niet het verzamelen van buit om er financieel van te profiteren, want de vlag had op dat moment geen hoge waarde in geld. De waarde van deze vlag zat in de symboliek, want er kon een overwinning mee gevierd worden op de vijand. En dit moment kon door de opkomst van amateurfotografie worden vastgelegd op een foto gemaakt door deze soldaten. De vlag vertegenwoordigt hier de vijand of het kwaad in de materiële vorm van een object. De vlag kon meegenomen worden naar huis als oorlogsbuit, maar ook de foto waarop de commando's de vlag vasthouden is een trofee. Met deze foto konden de commando's aantonen dat zij bij dit bijzondere moment aanwezig waren geweest. Zij hadden letterlijk bewijs in handen dat de vijand verslagen was. Een foto die gekoesterd kon worden of opgestuurd aan familieleden.

Door de musealisering van oorlogsbuit in de tweede helft van de twintigste eeuw belandden steeds meer veroverde vaandels, standaarden en vlaggen in musea. Hier worden ze ingezet als onderdeel van een kunstmatig gevormde collectie, waarbij objecten die soms geen aantoonbare directe relatie hebben samen een museumcollectie vormen over een onderwerp of periode. Daar wordt oorlogsbuit ingezet om een door het museum gekozen narratief over te brengen aan de bezoeker. Hierdoor krijgen de objecten naast de hiervoor besproken symbolische waarde ook een cultuurhistorische waarde als museaal object.

5.0 Conclusie

In deze conclusie wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag: welke ontwikkeling heeft het Nederlandse gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit doorgemaakt sinds 1588? Kenmerkend voor dit onderzoek is dat er gebruik wordt gemaakt van een materiële cultuuranalyse. Hier is voor gekozen omdat het bestuderen van *het gebruik* van objecten een diepere analyse vraagt dan in de eerste plaats blijkt uit historische bronnen. Materiële cultuur geldt daarbij als een aanvulling op de geschreven bronnen, om zo de relaties tussen het object en de culturele betekenis te begrijpen.¹⁶⁰ Deze onderzoeksmethode heeft tot een andere doorgronding van het fenomeen oorlogsbuit geleid.

Het maatschappelijk en academisch debat rondom het toe-eigenen van objecten tijdens oorlogen en conflicten focust zich voornamelijk op roofkunst. Dergelijke objecten krijgen door hun oorspronkelijke gebruik als kunst een hoge culturele waarde toegekend. Oorlogsbuit krijgt via oorlogswetgeving geen culturele waarde toegekend, omdat het militaire objecten omvat welke zijn ontworpen voor militair gebruik. Vaandels, standaarden en vlaggen zijn ook ontworpen als militaire objecten en vallen hiermee dus onder oorlogsbuit. Deze eerste conclusie laat dus vermoeden dat oorlogsbuit objecten zonder culturele waarde betreft, maar dat betekent niet dat ze deze waarde niet later alsnog kunnen verkrijgen.

De ontwikkeling van het gebruik van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit laat door middel van de materiële cultuuranalyse een aantal dieperliggende structuren zien. Hoewel er al eeuwen getracht werd om regels te maken voor oorlogen, is het toe-eigen van objecten tijdens oorlogen en conflicten daar niet door gestopt. Uit de bestudeerde bronnen blijkt dat al sinds de tijd van de Republiek (1588-1795) vaandels, standaarden en vlaggen naast een tactische waarde ook een hoge symbolische waarde hadden op het slagveld. Verovering van deze objecten op de tegenstander kon het verloop van een oorlog bepalen door chaotische situaties op het slagveld te creëren. Het verlies van het vaandel zorgde echter ook voor een dalend moreel bij de vijand. Soldaten werden daarom flink betaald voor deze buitmaking, zo blijkt uit diverse bronnen. Door met de vaandels en standaarden van de tegenstander te

¹⁶⁰ Gerritsen and Riello, *Writing Material Culture History*, 2-4.

pronken werd de tegenstander vernederd. De objecten werden vervolgens in openbare gebouwen tentoongesteld om macht te tonen en propaganda te voeren voor nieuwe militaire ambities. Ze waren hierom een graag gezien onderwerp in nieuwsprenten en schilderijen.

Zelfs tijdens de Tweede Wereldoorlog werden er nog op grote schaal objecten toegeëigend. Het buitmaken van vlaggen bleek in oorlogen een constant gebruik tot en met de twintigste eeuw. Hoewel vaandels en standaarden hun tactische functie op het slagveld verloren aan het einde van de achttiende eeuw, bleven vlaggen in de moderne tijd objecten met een hoge symbolische waarde. Dit zorgt er nog altijd voor dat dergelijke objecten gewilde trofeeën zijn en daarom worden buitgemaakt. Door de opkomst van fotografie werd de buit door soldaten gebruikt om vast te leggen op foto's. Zo waren niet enkel de objecten meer in gebruik als oorlogsbuit, maar ook de foto's waarop de buit was vastgelegd samen met de soldaten werden trofeeën en symbolen van overwinning en macht. Het buitmaken van objecten tijdens oorlogen en conflicten is een gebruik dat zich sinds de Oudheid al voordoet, en het vermoeden bestaat dat dit fenomeen zich voor zal blijven doen.

Vaandels, standaarden en vlaggen werden al in de Republiek tentoongesteld als trofeeën in de Ridderzaal. De tentoonstelling van de objecten zet zich voort tot in het heden, al is de locatie van de tentoonstelling van deze objecten wel veranderd. Aan het begin van de twintigste eeuw werden de objecten tentoongesteld in de eerste militaire musea. Ook hier bleef het doel van het tentoonstellen van veroverde vlaggen, vaandels en standaarden het ondersteunen van het narratief van de overwinning. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit narratief naar het vertellen van het verhaal van vrijheid in Nederland en de rol die de Nederlandse krijgsmacht daarbij speelt. Zo blijven de vaandels, standaarden en vlaggen getoond worden aan publiek, al is de context in het heden veranderd.

In musea in de tweede helft van de twintigste eeuw gebeurde er hierdoor iets opmerkelijks: oorlogsbuit werd cultureel erfgoed van grote cultuurhistorische betekenis. Objecten werden niet langer geëtaled als trofeeën, maar als onderdeel van een historisch narratief over vrijheid. Door vaandels, standaarden en vlaggen samen te brengen met andere objecten wordt een museale context gecreëerd waarbij het militaire gebruik van het object ondergeschikt wordt aan het narratief waartoe de tentoonstelling

dient. Zo laat het voorbeeld van het tentoonstellen van de Reichskriegsflagge zien hoe het object wordt ingezet om het verhaal te vertellen van de Nederlandse krijgsmacht die een belangrijke rol speelt tijdens de Tweede Wereldoorlog. En de Japanse vlaggen in museum Bronbeek dienen in het narratief van het KNIL tijdens de Japanse bezetting. De objecten worden losgemaakt van hun oorspronkelijke militaire gebruik; in het museum verkondigen ze de boodschap van bevrijding. En dat vrijheid niet vanzelfsprekend is, is een belangrijke boodschap in de Nederlandse militaire- en oorlogsmusea.

De belangrijkste ontwikkeling in Nederlandse oorlogsbuit vanaf 1588 tot het heden zit dus voornamelijk in het feit dat deze objecten een transformatie hebben doorgemaakt van militair object naar museaal object. In deze context zijn het culturele goederen geworden die van belang zijn voor de Nederlandse cultuurhistorie. De vaandels, standaarden en vlaggen welke als oorlogsbuit zijn veroverd in het verleden, zijn in het heden geschiedkundige objecten geworden die onderdeel uitmaken van een verzameling cultuurgoederen. Cultuurhistorisch gezien zijn deze objecten een separate categorie in het museum geworden, waar ze het verhaal van de vrijheid en de rol van de Nederlandse krijgsmacht daarbij vertellen. Het feit dat vaandels, standaarden en vlaggen ontworpen zijn als militaire objecten zonder kunsthistorisch aspect, wil dus niet zeggen dat deze objecten eeuwen later geen culturele waarde kunnen krijgen.

De nadruk van het academisch en maatschappelijk debat ligt op roofkunst in de erfgoedsector, omdat aan roofkunst een hoge culturele waarde aan wordt toegekend. In deze conclusie wil ik benadrukken dat niet enkel roofkunst een culturele waarde gegeven moet worden. Ook oorlogsbuit zou gezien moeten worden als objecten met sociale en symbolische betekenissen. Ook het fenomeen van oorlogsbuit zou een rol moeten spelen in het debat over het toe-eigenen van objecten tijdens oorlogen en conflicten in het verleden en heden. Hoewel oorlogsbuit in de internationale wetgeving nog altijd is toegestaan binnen daarvoor vastgelegde juridische kaders, geldt deze wetgeving echter alleen tijdens oorlogen en conflicten en is dus geen garantie voor de waarde van objecten na deze oorlogen en conflicten. De analyses in dit onderzoek laten zien wat het *gebruik* van vaandels, standaarden en vlaggen als oorlogsbuit ons kan vertellen over de ontwikkeling van de cultuurhistorische waarde van deze objecten. Het onderzoek focust zich op de functionaliteit van het object om daarmee het fenomeen oorlogsbuit te kunnen duiden. Deze benadering levert een belangrijke bijdrage aan het

perspectief op oorlogsbuit in de historiografie. Waar militaire objecten ten opzichte van kunstobjecten wellicht niet direct worden gezien als objecten met een hoge cultuurhistorische waarde, heeft dit onderzoek het tegendeel aangetoond.

Cultuurhistorici zijn wellicht minder geneigd om militaire objecten te bestuderen, omdat ze het domein van de militair historicus lijken te omvatten. Door middel van deze materiële cultuuranalyse van militaire objecten als oorlogsbuit is aangetoond dat dergelijke objecten een hoge cultuurhistorische waarde kunnen bevatten en ook de cultuurhistoricus een waardevolle studie kunnen bieden.

Het is echter een illusie dat het fenomeen oorlogsbuit door slechts één masterscriptie doorgrond zal worden. De lange periode van 1588 tot heden biedt veel meer bronmateriaal dan voor dit onderzoek bestudeerd kon worden. Voor het onderzoek in de archieven van de Staten-Generaal is alleen onderzoek uitgevoerd in de resolutieboeken rond belangrijke veldslagen. Mogelijk bieden ook andere resolutieboeken nieuwe aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Een tweede beperking is dat voor dit onderzoek voornamelijk gedigitaliseerd materiaal bekeken is om zoveel mogelijk bronnen te kunnen doorzoeken in een korte periode. In bronnen die niet gedigitaliseerd zijn is zeer waarschijnlijk ook waardevolle informatie te vinden. Zo is veel recent fotomateriaal vaak niet gedigitaliseerd vanwege de nog geldende auteursrechten.

De hoop is dan ook dat dit onderzoek nieuwe vragen zal opwekken die leiden tot meer historische duiding van oorlogsbuit. Voornamelijk vaandels, standaarden en vlaggen zijn intrigerende objecten die meer aandacht verdienen in wetenschappelijk onderzoek. In vervolgonderzoek zou meer onderzoek naar de herkomst van deze objecten gedaan kunnen worden, want die is vaak nog niet geheel duidelijk. Een hoger doel is een complete (digitale) catalogus van vlaggen- en vaandelcollecties in Nederlandse musea, zodat deze collecties ook in zijn geheel bestudeerd kunnen worden door de historicus. Ten slotte heeft dit onderzoek voornamelijk gekeken naar de wijze van presenteren van oorlogsbuit in musea. Echter is niet onderzocht hoe bezoekers van musea naar oorlogsbuit in tentoonstellingen kijken. Een andere aanbeveling voor vervolgonderzoek is daarom om te bestuderen hoe de bezoeker van musea oorlogsbuit in tentoonstellingen interpreteert.

Alles overziend heeft het bestuderen van het gebruik van vaandels, standaarden

en vlaggen als oorlogsbuit nieuwe inzichten gegeven. Deze objecten worden niet gedefinieerd door hun oorsprong maar door de sociale en symbolische betekenissen die ze hebben opgebouwd gedurende hun bestaan.¹⁶¹ Betekenissen uit het verleden zijn daarmee geen garantie voor de waarde in het heden gebleken. Met deze masterscriptie is daarom een vernieuwende bijdrage geleverd aan het debat rondom het toe-eigenen van objecten tijdens oorlogen en conflicten, door het ter discussie stellen van de culturele waarde van oorlogsbuit.

¹⁶¹ Appadurai, "Introduction: Commodities and the Politics of Value," 56-58.

6.0 Bibliografie

6.1 Literatuur

Appadurai, Arjun, ed. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Appadurai, Arjun. "Introduction: Commodities and the Politics of Value." In *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, edited by Arjun Appadurai, 3–63. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Auslander, Leora. "Beyond words." *The American Historical Review* 110, no. 4 (oktober 2005): 1015-1045.

Beurden, Jos van. *Ongemakkelijk Erfgoed: Koloniale Collecties En Teruggave in de Lage Landen*. Zutphen: Walburg Pers, 2021.

Brocades Zaalberg, Thijs, Anita van Dissel, Petra Groen, Rémy Limpach en Mark Loderichs. *Krijgsgeweld en kolonie: opkomst en ondergang van Nederland als koloniale mogendheid, 1816-2010*. Amsterdam: Boom, 2021.

Burke, Peter. *Wat Is Cultuurgeschiedenis?* Utrecht: Erven J. Bijleveld, 2018.

Campfens, Evelien. "Oorlog, roofkunst en restitutie." *Friesch Dagblad*, 26 maart 2016.

Carmichael, Jane. *First world war photographers*. Londen: Routledge, 2018.

Drieënhuizen, Caroline Alida. "Koloniale collecties, Nederlands aanzien: de Europese elite van Nederlands-Indië belicht door haar verzamelingen, 1811-1957." PhD diss., University of Amsterdam, 2012.

Fleck, Dieter, ed. *The Handbook of International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press, 2021.

Gerritsen, Anne, and Giorgio Riello. *Writing Material Culture History*. London: Bloomsbury Academic, 2015.

Green, Harvey. "Cultural history and the material (s) turn." *Cultural History* 1.1 (2012): 61-82.

- Groen, Petra. *De Tachtigjarige Oorlog: van Opstand naar geregelde oorlog, 1568-1648*. Amsterdam: Boom, 2013.
- Gunn, Simon. *History and Cultural Theory*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2014.
- Gunn, Simon, and Lucy Faire, eds. *Research Methods for History*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016.
- Hagström Molin, Emma. *Spoils of Knowledge: Seventeenth-Century Plunder in Swedish Archives and Libraries*. Leiden: Brill, 2023.
- Joll, Christopher. *Spoils of War: The Treasures, Trophies, & Trivia of the British Empire*. Londen: Nine Elms Books, 2020.
- Kerkhoven, J. G. "Nederlandse Trofeeën uit drie oorlogen." *Armamentaria: Jaarboek Legermuseum 2* (1969): 8-53.
- Koopmans, J. W. (2007). Oorlogen in het vroegmoderne nieuws. Nederlandse nieuwsbronnen over militaire confrontaties. *Leidschrift: Ten Oorlog! Europese Oorlogen 1789-1919*, 22(September), 103-121. Geraadpleegd van <https://hdl.handle.net/1887/72998>.
- Kopytoff, Igor. "The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process." In *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, edited by Arjun Appadurai, 64–92. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Marien, Mary Warner. *Photography: A cultural history*. Londen: Laurence King Publishing, 2006.
- Miles, Margaret Melanie. *Art as Plunder: The Ancient Origins of Debate About Cultural Property*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Miles, Margaret Melanie. "War and Passion: who keeps the art." *Case Western Reserve Journal of International Law* 49, no. 1/2 (Spring 2017): 5-21.
- Morgenstern, Sallie. "Henri Dunant and the Red Cross." *Bulletin of the New York Academy of Medicine* 57, no. 4 (mei 1981): 311-326.

Museum Bronbeek Blog. "Het korte bestaan van het Atjehsch Leger Museum te Koeta Radja." Geraadpleegd op 8 juni 2024. <https://www.museumbronbeekblog.nl/?p=574>.

Nimwegen, O. van. "Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd." *BMGN-Low Countries Historical Review* 118, no. 4 (2003): 494-518.

O'Keefe, Roger. *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Pearce, Susan M. *Interpreting Objects and Collections*. London: Routledge, 1994.

Plink, W.L. *'S Konings Vaandel: De Vaandels En Standaarden van de Krijgsmacht van Het Koninkrijk Der Nederlanden*. Uitgegeven in eigen beheer onder auspiciën van de Commissie van Advies Vaandels en Standaarden, 2017.

Pool, Mariska. "Vergeten vlaggen: de trofeeën van het eskader Van Braam in de Indische Archipel, 1784," *Armamentaria: Jaarboek Legermuseum* 36 (2001): 50-72.

Riello, Giorgio. "Things that shape history: material culture and historical narratives." In *History and material culture: A Student's Guide to Approaching Alternative Sources*, edited by Karen Harvey, 27-50. Londen: Routledge, 2017.

Sherman, Daniel J. "Objects of Memory: History and Narrative in French War Museums." *French Historical Studies* 19, no. 1 (1995): 49-74.
<https://doi.org/10.2307/286899>.

Sloos, Louis Ph. "Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet Legervlaggen, -Vaandels En -Standaarden in Relatie Tot Het Huis van Oranje-Nassau." *Jaarboek Oranje-Nassau* (2017): 29-57.

Wellington, Jennifer. *Exhibiting War: The Great War, Museums, and Memory in Britain, Canada, and Australia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

Van Alphen, Marc, Jan Hoffenaar, Alan Lemmers en Christiaan van der Spek. *Krijgsmacht en handelsgeest: om het machtsevenwicht in Europa, 1648-1813*. Amsterdam: Boom, 2019.

Van Heerikhuizen, Annemarie. "Van Den Haag naar Straatsburg: achtergronden van de Nederlandse belangstelling voor Europa." In *De veelzijdige burger: opstellen voor prof. mr. P.J.G. Kapteynburger*, bewerkt door Anne van Wageningen, 51-56. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005.

Veraverbeke, Els. "Oorlog als erfgoed: verzamelen, beheren en delen in een oorlogsmuseum." *Volkskunde*, no. 1 (2024),
<https://www.foliomagazines.be/artikels/oorlog-als-erfgoed-verzamelen-beheren-en-delen-een-oorlogsmuseum>.

6.2 Bronnen

6.2.1 Archiefmateriaal

Brabants Historisch Informatie Centrum

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 259, folio 142-143.

<https://proxy.archieven.nl/0/108B199EFC9844EA894C6522C8CE2231>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 260, folio 1413v.

<https://proxy.archieven.nl/0/50FB88308B634771B6B5A7B84707A69E>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 260, folio 1573.

<https://proxy.archieven.nl/235/148D8145E01D4566AE9227BBB676ECF6>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 261, folio 162-163.

<https://proxy.archieven.nl/0/7CB637E9F0814771AE30D100DABB8416>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 261, folio 1158v-1160.

<https://proxy.archieven.nl/235/40A308DA07974AF9AC3E40F2D4BF1AFD>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 262, folio 1651-1652.

<https://proxy.archieven.nl/0/91D807792BF74C18A93A83F62BA858BF>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 262, folio 1698.

<https://proxy.archieven.nl/0/9BC40D31AFDF488CB65A1880068548AE>

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 263, folio 35-36.

<https://proxy.archieven.nl/235/348AC1105242422186F583D3C73DF364>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 263, folio 1114.

<https://proxy.archieven.nl/0/33160281D5FA436FBBFC4F8B98D9969E>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 273, folio 194.

<https://proxy.archieven.nl/0/F71D8E12ADE044EABB75BD7D68B55202>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 273, folio 408v-410.

<https://proxy.archieven.nl/0/DBE786E4C5BF4F01B3D8EEA12C886831>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 273, folio 493.

<https://proxy.archieven.nl/0/9D8E3109FBE14E0ABB338B8751E7407F>.

Toegangsnummer 178 Collectie Rijksarchief (1574-1817). Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 274, folio 31v.

<https://proxy.archieven.nl/0/A8072663FC624F0CB9C9946F7B750A19>.

Gelders Archief

Fotograaf Gemeentearchief Arnhem (CC0 1.0 licentie). *Foto genomen in het Tehuis / Museum Bronbeek*. Ca. 1990. Foto. Gelders Archief Arnhem. Inventarisnummer: 1524 – 1166. <https://proxy.archieven.nl/0/72085735A56242FEA65B58D3D1EA1F8E>.

Nationaal Archief

Anoniem. *Vier Indonesische jonge mannen staan met de armen omhoog, ze worden omringd door Nederlandse militairen, twee daarvan (links) houden een buitgemaakte vlag of vaandel omhoog.* 15 april 1946. Foto. Nationaal Archief Den Haag.

Inventarisnummer: 15740. <http://hdl.handle.net/10648/aad0c582-4387-e017-76ef-d912fe0a12a9>.

Kantoor voor Voorlichting en Radio Omroep Nieuw-Guinea. *Acties tegen infiltrerende Indonesische militairen.* November 1954. Foto. Nationaal Archief Den Haag.

Inventarisnummer 144-0566. <http://hdl.handle.net/10648/ae3db83a-d0b4-102d-bcf8-003048976d84>.

1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796). Nationaal Archief, Den Haag, inventarisnummer 23.1597, folio 42.

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/23/file/NL-HaNA_1.01.02_23_0044

1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796). Nationaal Archief, Den Haag, inventarisnummer 23.1597, folio 55v.

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/23/file/NL-HaNA_1.01.02_23_0057.

1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796). Nationaal Archief, Den Haag, inventarisnummer 26.1600, folio 226.

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/26/file/NL-HaNA_1.01.02_26_0246.

1.01.02 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796). Nationaal Archief, Den Haag, inventarisnummer 9223, folio 234.

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/9223/file/NL-HaNA_1.01.02_9223_0124.

1.01.02 *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*. Nationaal Archief, Den Haag, inventarisnummer 9223, folio 322-325.

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/9223/file/NL-HaNA_1.01.02_9223_0169.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Anoniem. *Gewapende militairen van de 4e Compagnie met enkele buitgemaakte republikeinse vlaggen*. 1946-1947. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Inventarisnummer: 2002-362-10. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/8a5e622a-eb18-11df-a391-13966e870614/media/a8ddb22a-a077-9639-8842-b4e57842e50c>.

Anoniem. *Militairen van het 1e Bataljon tonen een buitgemaakte Japanse vlag*. 20 oktober 1946. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Inventarisnummer: 2002-154-7. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/9070e1b0-eb18-11df-a391-13966e870614/media/4f919e16-aa28-e2f2-bdce-5bd41818de6d>.

Anoniem. *Uit Zuid-Sumatra teruggekeerde KNIL-militairen staan met een buitgemaakte Japanse vlag op een open vrachtauto op het Stationsplein te Batavia*. 1 maart 1942. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Inventarisnummer: 2155_022856. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/992709a4-e841-b5dd-cf91-ac80c9033583/media/417a7838-e4be-149c-4eb3-70f85e2f6278>

Commando's poseren met een Duitse hakenkruisvlag. November 1944. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Objectnummer 2155_004414. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/496a0ecc-eb18-11df-a391-13966e870614/media/4cb4eb72-745c-bdca-4d21-0c0b04a2f9de>.

Optreden KNIL op het eiland Tarakan op Oost-Borneo na de invasie van geallieerde troepen op 30 april 1945. Mei 1945-juni 1945. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Inventarisnummer 2155_019794. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/f4d84e54-655f-ddab-2109-39561db40d83/media/126fff76-a211-e183-946b-06ae9cc4b8ca>.

NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies

Anoniem. *Een Hollandse en een Amboneesche soldaat bij aankomst te Batavia, met een op de Japanners buitgemaakte vlag.* 1 maart 1942. Foto. NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies. Inventarisnummer: 48724.

<https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/detail/f67e2616-0259-11e7-904b-d89d6717b464/media/8d8af1c0-e74b-af01-2167-52a430ff2a2a>.

Anoniem. *Troepen van het 10e bataljon infanterie van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger tonen bij hun terugkeer uit Zuid-Sumatra op het station Koningsplein triomfantelijk een tussen Palembang en Oosthaven buitgemaakte Japanse oorlogsvlag.* 1 maart 1942. Foto. NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies.

Inventarisnummer: 48727. <https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/detail/f67f9f6e-0259-11e7-904b-d89d6717b464/media/1b145b82-f445-4d1c-056e-711643d240c8>.

Stadsarchief Amsterdam

Interieur van de Burgerzaal van het Koninklijk Paleis Dam 14. Ca. 1900. Foto.

Stadsarchief Amsterdam. Inventarisnummer ANWX00356000001.

<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/2fd2f386-065c-7bc3-1aa8-447198f64f0e>.

6.2.2 Museumcollecties

Mauritshuis

Bol, Ferdinand. *Portret van Michiel de Ruyter*, olieverf op doek, 1667, 157 x 135 cm, inventarisnummer 585, Mauritshuis Den Haag. Geraadpleegd op 20 april 2025.

<https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/585-portret-van-michiel-de-ruyter-1607-1676/>.

Van Bassen, Bartholomeus. *Interieur van de Grote Zaal op het Binnenhof te Den Haag tijdens de Grote Vergadering van de Staten-Generaal in 1651*, 1651, olieverf op paneel, 52 x 66 cm, inventarisnummer 26, Mauritshuis Den Haag. Geraadpleegd op 16 maart 2024. <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/26-interieur-van-de-grote-zaal-op-het-binnenhof-te-den-haag-tijdens-de-grote-vergadering-van-de-staten-generaal-in-1651/>.

Pothoven, Hendrik. *De grote zaal op het Binnenhof te Den Haag, met het kantoor van de Staatsloterij*, 1779, olieverf op doek, 57 x 65,7 cm, inventarisnummer 764, Mauritshuis Den Haag. Geraadpleegd op 12 mei 2024. <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/764-de-grote-zaal-op-het-binnenhof-te-den-haag-met-het-kantoor-van-de-staatsloterij/>.

Museum Bronbeek

Anoniem. *Commandovlag van de 'Kempei-Ta' afdeling Amboina*, 1942-1945, schildering op textiel, 73 x 103 cm, inventarisnummer 1999/00-599, Museum Bronbeek Arnhem. Geraadpleegd op 26 april 2024. <http://museumbronbeek.nl/#cdf34f77-59e0-41ef-91df-26052d92a05e>.

Nationaal Militair Museum

Anoniem. *Buitgemaakte hakenkruisvlag operatie 'Infatuate'*, 1944, textiel, objectnummer 133696, Nationaal Militair Museum Soesterberg. Geraadpleegd op 26 april 2024. <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/576408/>.

Anoniem. *Indonesische Republikeinse vlag buitgemaakt tijdens 2e politionele actie omgeving Maguwo (Djocja) December 1948*, circa 1948, textiel, inventarisnummer 24892, Nationaal Militair Museum Soesterberg. Geraadpleegd op 26 april 2024. <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/471930/>.

Boni-expeditie: een verzameling foto's betreffende de Boni-expeditie in 1905. 1905. Foto. Nationaal Militair Museum Soesterberg. Inventarisnummer 00150610.

Netherland Government Information Bureau. *Verkenningsafdeling van Prinses Irene Brigade met een buitgemaakte Duitse vlag in Frankrijk*. Augustus 1944. Foto. Nationaal Militair Museum Soesterberg. Inventarisnummer: 00119860. <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/1976296/>.

Van Looy, P. *PL. XVI.: mortier met het woord Atjeh, gerafelde vaandels en kledij aan de muur*, 1881, lithografie op papier, objectnummer 00104117, Nationaal Militair Museum Soesterberg. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <https://collectie.nmm.nl/nl/collectie/detail/337502/>.

Rijksmuseum

Anoniem. *Allegorisch portret van prins Maurits*, 1600, ets/gravure op papier, 453 mm x 363 mm, objectnummer RP-P-1935-1467, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.402772>.

Anoniem. *'Banier van Al-Iskander' of 'Barosvlag'*, voor 1840, schildering op wol, 128,5 cm x 266 cm, objectnummer NG-1977-279-2-A, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.351994>.

Anoniem. *De slag bij Nieuwpoort*, ca. 1613-1615, ets op papier, 134 mm x 157 mm, objectnummer RP-P-OB-80.545, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 25 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452650>.

Anoniem. *De slag bij Nieuwpoort*, ca. 1613-1615, ets op papier, 169 mm x 231 mm, objectnummer RP-P-OB-80.546, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 25 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452651>.

Anoniem, *Portret van Maurits*, 1600-1602, gravure/ets op papier, 452 mm x 360 mm, objectnummer RP-P-OB-104.163, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.523369>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Ath*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-47, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475485>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep vaandels veroverd bij Dendermonde*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-74, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024.

<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475513>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep van vaandels en standaarden veroverd in de slag bij Ekeren*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-28, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024.

<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475462>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Huy*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-41, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475476>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep vaandels veroverd in de slag bij Malplaquet*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-108, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475560>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Oostende*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-34, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475468>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep vaandels veroverd in de slag bij Oudenaarde*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-79, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475522>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep vaandels en standaarden veroverd bij de slag bij Ramillies*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-53, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475492>.

Anoniem. *Serietitel voor de groep van vaandels en standaarden veroverd in de slag bij Spierbach*, 1713 – 1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-2, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 11 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475436>

Anoniem. *Vaandel ter gelegenheid van het overbrengen van trofeeën van Den Haag naar Amsterdam in 1806*, 1 augustus 1806, schildering op wol, 63,0 cm x 138,0 cm, objectnummer NG-C-1995-217, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 april 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.351893>.

Bast, Pieter. *Slag bij Nieuwpoort*, 1600, ets/gravure op papier, 348 mm x 492 mm, objectnummer RP-P-OB-77.518, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.425239>.

Bast, Pieter. *Slag bij Nieuwpoort*, 1600, ets/gravure op papier, 364 mm x 483 mm, objectnummer RP-P-OB-80.541, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452626>.

Bogerts, Cornelis. *Overbrengen van de zegetekenen op het stadhuis van Amsterdam*, 1806-1816, ets op papier, 112 mm x 171 mm, objectnummer RP-P-OB-77.681, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 april 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.433477>.

Boissens, Cornelis Dircksz. *Allegorisch portret van Maurits na de overwinning bij de slag bij Nieuwpoort*, 1600-1605, gravure op papier, 730 mm x 453 mm, objectnummer RP-P-OB-80.650, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 25 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.454636>.

Dolendo, Bartholomeus Willemsz. *Slag bij Nieuwpoort*, ca. 1600-1610, gravure op papier, 221 mm x 306 mm, objectnummer RP-P-OB-80.542, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 25 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452632>.

Dolendo, Bartholomeus Willemsz. *Slag bij Turnhout*, 1600-1601, gravure op papier, 348 mm x 476 mm, objectnummer RP-P-OB-80.321, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.450914>.

Saenredam, Jan. *Allegorie op de overwinning op Spanje tijdens de slag bij Nieuwpoort*, 1600, gravure op papier, 415 mm x 554 mm, objectnummer RP-P-OB-70.090, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.337729>.

Spofforth, Robert. *Overzicht van de tijdens de slag bij Höchstädt op de Fransen en Beiersen veroverde vaandels*, 1704-1708, gravure op papier, 670 mm x 478 mm, objectnummer RP-P-OB-83.399, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 20 april 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.476012>.

Van Berckenrode, Floris Balthasarsz. *Slag bij Nieuwpoort*, ca. 1600-1616, ets/gravure op papier, 595 mm x 888 mm, objectnummer RP-P-OB-80.452, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 25 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.454604>.

Vinkeles, Reinier. *Portret van Jacob Pieter van Braam*, 1783 – 1795, ets/gravure op papier, 166 mm x 113 mm, objectnummer RP-P-OB-62.464, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 12 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.188936>.

Woudenberg. *De Sleutelreeks des Vreedes te same gevoegd van het zeer groot Getal van de Vaandels, Standaarden en Ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangen; in de Legers getekend*, 1713, prent op papier, 54 cm x 60,3 cm, objectnummer NG-NM-11417, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 10 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.246902>.

6.2.3 Overig bronmateriaal

“Binnenland.” *Wijksche Courant*, 4 juni 1874. <https://proxy.archieven.nl/0/6CE37142777047D5B1FA8C5B778C8BC3>.

“Commandotroepen na 25 jaar veranderd in super-verkenners.” *De tijd: dagblad voor Nederland*, 16 maart, 1967. <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011237678:mpeg21:a0089>.

Defensie. “Betekenis van vaandels en standaarden.” Vaandels en Standaarden. Geraadpleegd op 20 april 2024. <https://www.defensie.nl/onderwerpen/vaandels-en-standaarden/betekenis-van-vaandels-en-standaarden>.

De Lange, J. *De Nederlandsche schutterij*. Deventer: 1831. https://www.dbnl.org/tekst/_ned025nede01_01/index.php.

Een Atjehse vlag en vaandel. Ca. 1928-1942. Foto. Museum Bronbeek Blog. Geraadpleegd op 8 juni 2024. <https://www.museumbronbeekblog.nl/?p=574>.

“Een jubileum.” *De Zaanlander*, 11 juni 1921. <https://proxy.archieven.nl/0/85314E1CDB6341A581A35C30C774A8EE>.

Funnekotter, Bart. “Uit de schaduwen van Paleis Het Loo komt de sabel van Diponegoro tevoorschijn.” *NRC*, 28 november 2023. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/11/28/uit-de-schaduwen-van-het-loo-komt-het-sabel-van-diponegoro-tevoorschijn-a4182648?t=1704459755>.

ICRC. “Practice relating to Rule 49. War Booty.” International Humanitarian Law Databases. Geraadpleegd op 5 februari 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule49>.

ICRC. “Rule 49. War Booty.” International Humanitarian Law Databases. Geraadpleegd op 5 februari 2024. <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule49>.

Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. “UNESCO-verdrag 1954.” Wet- en regelgeving. Geraadpleegd op 21 februari 2024. <https://www.inspectie-oe.nl/toezichtvelden/cultuurgoederen/wet--en-regelgeving/unesco-verdrag-1954>.

Koninklijke Militaire Academie. *Handboek voor den soldaat*. Breda: Koninklijke Militaire Academie, 1937.

Korps Commando Troepen. “Over de Historische Collectie Korps Commandotroepen (HC KCT).” Historische Collectie. Geraadpleegd op 21 april 2024. <https://www.korpscommandotroepen.nl/stichting/traditie/historische-collectie/over-de-historische-collectie/>.

Mauritshuis. “Roofkunst - 10 verhalen.” Geraadpleegd op 1 december 2023. <https://www.mauritshuis.nl/nu-te-doen/tentoonstellingen/roofkunst/>.

Ministerie van Defensie. “Betekenis van vaandels en standaarden.” Geraadpleegd op 5 maart 2024. <https://www.defensie.nl/onderwerpen/vaandels-en-standaarden/betekenis-van-vaandels-en-standaarden>.

Ministerie van Defensie. “Museum Bronbeek.” Geraadpleegd op 3 mei 2024. <https://www.bronbeek.nl/museum>.

Museum Bronbeek. “Collectiesite.” Geraadpleegd op 26 april 2023. <http://museumbronbeek.nl/>.

“Nederland.” *De Volksvriend*, 19 juli 1873.

https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=91&miadt=103&miaet=14&micod e=VOV_1873&minr=1994835&miview=ldt.

Nationaal Militair Museum. “Over ons.” Geraadpleegd op 9 juni 2024.

<https://www.nmm.nl/nl/over-ons/>.

Nationaal Militair Museum. “Voorgeschiedenis NMM.” Geraadpleegd op 8 juni 2024.

<https://www.nmm.nl/nl/voorgeschiedenis-nmm/>.

Nationaal Militair Museum. “Wat is een vaandel.” Geraadpleegd op 6 maart 2024,

[https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-](https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20(of%20'standaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix)

[vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20\(of%20'standaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix](https://www.nmm.nl/nl/stories/wat-is-een-vaandel/#:~:text=Een%20vaandel%20(of%20'standaard',of%20de%20B%20van%20Beatrix).

NOS. “Hitlers wandkleed terug naar Beieren.” Geraadpleegd op 26 februari 2024.

<https://nos.nl/artikel/2148448-hitlers-wandkleed-terug-naar-beieren>.

NOS. “Hitlers telefoon levert kwart miljoen dollar op.” Geraadpleegd op 26 februari 2024.

<https://nos.nl/artikel/2159134-hitlers-telefoon-levert-kwart-miljoen-dollar-op>.

NOS. “Derde paard van nazi-beeldhouwer gevonden.” Geraadpleegd op 26 februari

2024. <https://nos.nl/artikel/2050941-derde-paard-van-nazi-beeldhouwer-gevonden>.

Overheid.nl. “Verdrag nopens de wetten en gebruiken van de oorlog te land, 's-Gravenhage, 18-10-1907.” Geraadpleegd op 10 februari 2024.

https://wetten.overheid.nl/BWBV0006273/1910-01-26#Verdrag_2.

Overheid.nl. “Verdrag inzake de bescherming van culturele goederen in geval van een gewapend conflict, 's-Gravenhage, 14-05-1954.” Geraadpleegd op 23 februari 2024.

https://wetten.overheid.nl/BWBV0005596/1959-01-14#Verdrag_2.

Overheid.nl. “Wet van 24 april 1947, houdende voorzieningen onder den vijand aangetroffen goederen.” Geraadpleegd op 20 februari 2024.

<https://wetten.overheid.nl/BWBR0002030/1947-06-01/0>.

Unesco Nederlandse Commissie. “Unesco internationaal.” Geraadpleegd op 20 februari 2024. <https://www.unesco.nl/nl/dossier/unesco-internationaal>.

Unesco Nederlandse Commissie. “Werelderfgoed.” Geraadpleegd op 21 februari 2024.
<https://www.unesco.nl/nl/dossier/werelderfgoed>.

Rijksmuseum. “Zes objecten uit Rijksmuseum gaan terug naar Sri Lanka.” Geraadpleegd op 1 december 2023. <https://www.rijksmuseum.nl/nl/pers/persberichten/zes-objecten-uit-rijksmuseum-gaan-terug-naar-sri-lanka>.

Van Dale. “Oorlogsbuit.” Dikke Van Dale. Geraadpleegd op 25 februari 2024.
<https://zoeken.vandale.nl/?dictionaryId=gwn&article=%7B%22search%22%3A%22oorlogsbuit%22,%22index%22%3A0,%22type%22%3A%22EXACT%22,%22dictionaryId%22%3A%22gwn%22%7D&query=oorlogsbuit>.

Van Dale. “Oorlogsbuit.” Nederlands. Geraadpleegd op 25 februari 2024.
<https://zoeken.vandale.nl/?dictionaryId=gnn&article=%7B%22search%22%3A%22oorlogsbuit%22,%22index%22%3A0,%22type%22%3A%22EXACT%22,%22dictionaryId%22%3A%22gnn%22%7D&query=oorlogsbuit>.

Van Dale. “Roofkunst.” Dikke Van Dale. Geraadpleegd op 25 februari 2024.
<https://zoeken.vandale.nl/?dictionaryId=gwn&article=%7B%22search%22%3A%22roofkunst%22,%22index%22%3A0,%22type%22%3A%22EXACT%22,%22dictionaryId%22%3A%22gwn%22%7D&query=roofkunst>.

Van Dale. “Roofkunst.” Nederlands. Geraadpleegd op 25 februari 2024.
<https://zoeken.vandale.nl/?dictionaryId=gnn&article=%7B%22search%22%3A%22roofkunst%22,%22index%22%3A0,%22type%22%3A%22EXACT%22,%22dictionaryId%22%3A%22gnn%22%7D&query=roofkunst>.

6.3 Figurenlijst

Figuur 1:

Nationaal Archief, Den Haag, Staten-Generaal, nummer toegang 1.01.02, inventarisnummer 26.1600, folio 226,

https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/26/file/NL-HaNA_1.01.02_26_0246.

Figuur 2:

Anoniem, *Portret van Maurits*, 1600-1602, gravure/ets op papier, 452 mm x 360 mm, objectnummer RP-P-OB-104.163, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.523369>.

Figuur 3:

Bast, Pieter. *Slag bij Nieuwpoort*, 1600, ets op papier, 348 mm x 492 mm, objectnummer RP-P-OB-77.518, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 10 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.425239>.

Figuur 4:

Woudenberg. *De Sleutelreeks des Vreedes te same gevoegd van het zeer groot Getal van de Vaandels, Standaarden en Ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangen; in de Legers getekend*, 1713, prent op papier, 54 cm x 60,3 cm, objectnummer NG-NM-11417, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 10 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.246902>.

Figuur 5:

Bol, Ferdinand. *Portret van Michiel de Ruyter*, 1667, olieverf op doek, 157 x 135 cm, inventarisnummer 585, Mauritshuis Den Haag. Geraadpleegd op 20 april 2025. <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/585-portret-van-michiel-de-ruyter-1607-1676/>.

Figuur 6:

Van Bassen, Bartholomeus. *Interieur van de Grote Zaal op het Binnenhof te Den Haag tijdens de Grote Vergadering van de Staten-Generaal in 1651*, 1651, olieverf op paneel, 52 x 66 cm, inventarisnummer 26, Mauritshuis Den Haag. Geraadpleegd op 16 maart 2024. <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/26-interieur-van-de-grote-zaal-op-het-binnenhof-te-den-haag-tijdens-de-grote-vergadering-van-de-staten-generaal-in-1651/>.

Figuur 7:

Anoniem. *Vaandel ter gelegenheid van het overbrengen van trofeeën van Den Haag naar Amsterdam in 1806*, 1 augustus 1806, schildering op wol, 63,0 cm x 138,0 cm, objectnummer NG-C-1995-217, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 april 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.351893>.

Figuur 8:

Bogerts, Cornelis. *Overbrengen van de zegetekenen op het stadhuis van Amsterdam*, 1806-1816, ets op papier, 112 mm x 171 mm, objectnummer RP-P-OB-77.681, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 19 april 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.433477>.

Figuur 9:

Commando's poseren met een Duitse hakenkruisvlag. November 1944. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Objectnummer 2155_004414. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/496a0ecc-eb18-11df-a391-13966e870614/media/4cb4eb72-745c-bdca-4d21-0c0b04a2f9de>.

Figuur 10:

Optreden KNIL op het eiland Tarakan op Oost-Borneo na de invasie van geallieerde troepen op 30 april 1945. Mei 1945-juni 1945. Foto. Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Inventarisnummer 2155_019794. <https://beeldbank.nimh.nl/foto-s/detail/f4d84e54-655f-ddab-2109-39561db40d83/media/126fff76-a211-e183-946b-06ae9cc4b8ca>.

Figuur 11:

Boni-expeditie: een verzameling foto's betreffende de Boni-expeditie in 1905. 1905. Foto. Nationaal Militair Museum Soesterberg. Inventarisnummer 00150610.

Figuur 12:

Anoniem. *'Banier van Al-Iskander' of 'Barosvlag'*, voor 1840, schildering op wol, 128,5 cm x 266 cm, objectnummer NG-1977-279-2-A, Rijksmuseum Amsterdam. Geraadpleegd op 18 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.351994>.

Figuur 13:

Een Atjehse vlag en vaandel. Ca. 1928-1942. Foto. Museum Bronbeek Blog.
Geraadpleegd op 8 juni 2024. <https://www.museumbronbeekblog.nl/?p=574>.

Figuur 14:

Interieur van de Burgerzaal van het Koninklijk Paleis Dam 14. Ca. 1900. Foto.
Stadsarchief Amsterdam. Inventarisnummer ANWX00356000001.
<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/2fd2f386-065c-7bc3-1aa8-447198f64f0e>.

Figuur 15:

Fotograaf Gemeentearchief Arnhem (CC0 1.0 licentie). *Foto genomen in het Tehuis /
Museum Bronbeek. Ca. 1990.* Foto. Gelders Archief Arnhem. Inventarisnummer: 1524 –
1166. <https://proxy.archieven.nl/0/72085735A56242FEA65B58D3D1EA1F8E>.

Figuur 16:

Krol, Iris. *Reichskriegsflagge in het Nationaal Militair Museum.* Foto. 12 januari 2024.

Figuur 17:

Krol, Iris. *Vitrine in het Nationaal Militair Museum.* Foto. 12 januari 2024.

7.0 Bijlagen

7.1 Bijlage I

Tabel 1.1: Vermeldingen van Nederlandse oorlogsbuit in resoluties van de Raad van State en Staten-Generaal in de periode 1588-1795.

Volgnr.	Toegang	Inv. Nr.	Folio	Datering	Archief	Vermelding oorlogsbuit in deze bron
1	1.01.02	23.1597	55v	1597	NA	Op 4 februari 1597 wordt geaccordeerd dat voor elk vendel dat gebracht wordt, de Staten Generaal 30 gulden betaald en dat deze wordt vereerd. In totaal zijn er 38 vendels gebracht en wordt er 1140 gulden uitbetaald. ¹⁶² Dit betreft de Slag bij Turnhout.
2	1.01.02	23.1597	42	1597	NA	Op 29 januari 1597 heeft ook een inschrijving plaatsgevonden voor veroverde vendels. Deze inschrijving meldt dat er vendels en kornetten zijn veroverd bij de Slag bij Turnhout. ¹⁶³
3	1.01.02	26.1600	226	1600	NA	In de kantlijn wordt beschreven op 3 juli 1600: "Vereeringe voor de vendelen des viants." Voor elk vendel van de vijand werd volgens de beschrijving 30 gulden uitgelooft en voor kornetten 50 gulden. ¹⁶⁴ Dit betreft de Slag bij Nieuwpoort.

¹⁶² Registers van ordinariis minuut-resoluties, 1597, toegang 1.01.02, inventarisnummer 23.1597, folio 55v, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*, Nationaal Archief, Den Haag. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/23/file/NL-HaNA_1.01.02_23_0057.

¹⁶³ Registers van ordinariis minuut-resoluties, 1597, toegang 1.01.02, inventarisnummer 23.1597, folio 42, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*, Nationaal Archief, Den Haag. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/23/file/NL-HaNA_1.01.02_23_0044.

¹⁶⁴ Registers van ordinariis minuut-resoluties, 1600, toegang 1.01.02, inventarisnummer 26.1600, folio 226, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*, Nationaal Archief, Den Haag. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/26/file/NL-HaNA_1.01.02_26_0246.

4	178	263	35-36	1707	BHIC	De oorlogsbuit in deze bron is veroverd tijdens de Slag bij Ramillies, op 23 mei 1706. In deze resolutie van 1707 (januari-juni) staat welke personen en regimenten uitbetaald dienen te worden voor het aantal vaandels, standaarden en herpauken wat zij veroverd hebben. Het gaat in totaal om 1500 gulden. ¹⁶⁵
5	178	260	1573	1705	BHIC	Uit deze bron kan opgemaakt worden dat Kolonel Godlieb van Schmettau, kolonel van een regiment dragonders, een verzoek doet om 2750 gulden te voldoen voor toen op de vijand veroverde vaandels en een standaard. ¹⁶⁶ Deze waren op 13 augustus 1705 veroverd op de vijand bij Hoogstad.
6	178	261	1158v- 1160	1706	BHIC	Op folio 1158v wordt beschreven dat er een brief is ontvangen van de afgevaardigden te velde over het verdelen van de buit. ¹⁶⁷ Er volgt een procedure over hoe die vlaggen geëtaleerd gaan worden in de grote zaal van het Hof (de Ridderzaal). Kapitein Verhoef, adjudant van de generaal Van Dedem, heeft de vaandels overgebracht en krijgt hiervoor een medaille ter waarde van 800 gulden. Hierop volgt een verzoekschrift van Carel Rudolph van Wirtenbergh, luitenant generaal van de overgenomen Deense troepen. Hij vermeld hierin het

¹⁶⁵ Resoluties Raad van State met index, januari 1707-juni 1707, toegang 178, inventarisnummer 263, folio 35-36, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/235/348AC1105242422186F583D3C73DF364>.

¹⁶⁶ Resoluties Raad van State met index, juli 1705-december 1705, toegang 178, inventarisnummer 260, folio 1573, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/235/148D8145E01D4566AE9227BBB676ECF6>.

¹⁶⁷ Resoluties Raad van State met index, januari 1706-juni 1706, toegang 178, inventarisnummer 261, folio 1158v-1160, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/235/40A308DA07974AF9AC3E40F2D4BF1AFD>.

						buitmaken van elf vaandels, zes standaarden en een paar timbale door zijn korps op 23 mei 1706. De premie betreft honderd rijksdaalders voor ieder veroverd vaandel, standaard of timbaal.
7	178	259	142- 143	1705	BHIC	Kolonel Godlieb van Schmettau heeft met zijn regiment tien vaandels en een standaard veroverd in de Slag bij Höchstädt. ¹⁶⁸ Hij heeft deze overgeleverd aan de erfprins van Hessen Cassel (Willem VIII van Hessen-Kassel). Van Schmettau krijgt honderd rijksdaalder voor ieder veroverd vaandel standaard of trimbaal. Ook krijgt hij 2750 gulden om te verdelen naar krijgsgebruik.
8	178	260	1413v	1705	BHIC	Folio 1413v betreft een brief van generaal Graaf Van Noyelle waarin hij beschrijft dat zijn leger te Meldert twee standaarden en twee vaandels heeft veroverd. ¹⁶⁹ Hij heeft ze geleverd volgens de resolutie van de gedeputeerden te velde. Zijn verzoek is om de veroveraars de gewoonlijke premie uit te betalen.
9	178	262	1651- 1652	1706	BHIC	Bij de Slag bij Ramillies op 23 mei 1706 zijn door de legers van Kolonel Godlieb van Schmettau tien vaandels en een standaard veroverd. ¹⁷⁰ Voor ieder veroverd vaandel of standaard wordt een beloning gegeven van 250 gulden.

¹⁶⁸ Resoluties Raad van State met index, januari 1705-juni 1705, toegang 178, inventarisnummer 259, folio 142-143, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/108B199EFC9844EA894C6522C8CE2231>.

¹⁶⁹ Resoluties Raad van State met index, juli 1705-december 1705, toegang 178, inventarisnummer 260, folio 1413v,, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/50FB88308B634771B6B5A7B84707A69E>.

¹⁷⁰ Resoluties Raad van State met index, juli 1706-december 1706, toegang 178, inventarisnummer 262, folio 1651-1652, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/91D807792BF74C18A93A83F62BA858BE>.

10	178	262	1698	1706	BHIC	Verzoek van Hendrik Bauditz, kolonel van een regiment dragonders, in dienst van Engeland en de Republiek. Bij de Slag bij Ramillies heeft zijn regiment vijftien vaandels veroverd, een standaard een paar pauken. Deze zijn overgeleverd aan Ouwerkerk en uit de veldkas wordt betaald voor de veroverde vaandels. ¹⁷¹
11	178	261	162- 163	1706	BHIC	Verzoek van Hans George Leibs (ruiter onder de compagnie van de graaf van Oostvriesland), Johan Diderik Bensinde (corporaal onder de compagnie van majoor Leers), Rutger Hendrix (ruiter in de compagnie van ritmeester Piper) en Jacob Hendrik Federkiel (adjutant van het regiment van genoemde). ¹⁷² Er zijn twee standaarden en een vaandel veroverd. Ze hebben zich gemeld voor de premie, maar die wordt niet meteen uitbetaald. Uiteindelijk wordt alsnog overgegaan tot een uitbetaling van duizend gulden.
12	178	263	1114	1707	BHIC	Verzoek van de Hanoversche regimenten van Frichapelle den Pentz. ¹⁷³ Er wordt verzocht om de premie voor de veroverde vaandels, standaarden en keteltrommels bij de Slag Ramillies, voor zover nog niet voldaan, te voldoen. Er wordt 200 gulden nog toegekend.

¹⁷¹ Resoluties Raad van State met index, juli 1706-december 1706, toegang 178, inventarisnummer 262, folio 1698, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/9BC40D31AFDF488CB65A1880068548AE>.

¹⁷² Resoluties Raad van State met index, januari 1706-juni 1706, toegang 178, inventarisnummer 261, folio 162-163, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/7CB637E9F0814771AE30D100DABB8416>.

¹⁷³ Resoluties Raad van State met index, januari 1707-juni 1707, toegang 178, inventarisnummer 263, folio 1114, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/33160281D5FA436FBBFC4F8B98D9969E>.

13	178	273	194	1711	BHIC	In kantlijn wordt vermeld: veroverd vaandel en veroverd standaard. ¹⁷⁴ Voor het vaandel is honderdvijftig gulden betaald. Matthijs van Wassenburg heeft veel gevaar gelopen tijdens het veroveren van het standaard en krijgt 250 gulden. Hij is een militair uit het voorste regiment en vocht bij de Slag bij Malplaquet.
14	178	273	493	1711	BHIC	Tijdens de Slag bij Malplaquet heeft Johan Gijsdolph, adjudant van generaal majoor van Gravestein, meegevochten en een vaandel veroverd. Hij verzoekt hiervoor honderd rijksdaalders te ontvangen. Dit is goedgekeurd en wordt betaald uit de legerlasten van het jaar 1709. ¹⁷⁵
15	178	273	408v-410	1711	BHIC	Op folio 408v verzoekt een regiment Zwitsers een betaling voor de buit van de Slag bij Farnières. ¹⁷⁶ Hier zijn door hen zeven vaandels veroverd. Ze krijgen hiervoor 700 rijksdaalders uitbetaald en een ordonnantie verleend van 1750 gulden uit de legerlasten.
16	178	274	31v	1711	BHIC	Verzoekschrift van de hoofdofficieren en kapiteins van het regiment karabiniers van de Graaf van Albemarle en Brigadier Sturler. ¹⁷⁷ Zij verzoeken

¹⁷⁴ Resoluties Raad van State met index, januari 1711-april 1711, toegang 178, inventarisnummer 273, folio 194, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/F71D8E12ADE044EABB75BD7D68B55202>.

¹⁷⁵ Resoluties Raad van State met index, januari 1711-april 1711, toegang 178, inventarisnummer 273, folio 493, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/9D8E3109FBE14E0ABB338B8751E7407E>.

¹⁷⁶ Resoluties Raad van State met index, januari 1711-april 1711, toegang 178, inventarisnummer 273, folio 408v-410, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/DBE786E4C5BF4F01B3D8EEA12C886831>.

¹⁷⁷ Resoluties Raad van State met index, mei 1711-augustus 1711, toegang 178, inventarisnummer 274, folio 31v, *Collectie Rijksarchief (1574-1817)*, Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch. <https://proxy.archieven.nl/0/A8072663FC624F0CB9C9946F7B750A19>.

						een vergoeding van 250, 1750 en 750 gulden voor veroverde timbalen en vaandels. Deze worden betaald uit de legerlasten.
17	1.01.02	9223	234	1784	NA	Jacob Pieter van Braam heeft een gesprek gehad met de gouverneur van Malakka over het uitloven van premies voor gedistingeerde diensten welke gedaan zouden worden gedurende de expeditie. ¹⁷⁸ Onder deze gedistingeerde diensten vallen het veroveren van vaandels op de tegenstander en het planten van de eigen vaandel op vijandelijk gebied. Daar worden al premies voor betaald. Van Braam wil echter ook een premie voor het gevangen nemen van de vorst Radja Hadji in Malakka en vraagt de gouverneur om hier een goede premie tegenover te stellen. Van Braam denkt dat een premie van vijfduizend Rijksdaalder genoeg is en dat de bevolking Radja Hadji dan zelf zal overleveren. Beiden zijn het erover eens dat dit een goed plan is, maar daar zijn eerst orders van de regering voor nodig.
18	1.01.02	9223	322-325	1784	NA	Van Braam maakt afspraken met een plaatselijke vorst over het maken van oorlogsbuit. ¹⁷⁹ Ze spreken af dat de plaatselijke vorst met zijn legers niet mag plunderen zolang de Europeanen er nog zijn. De oorlogsbuit zal gezamenlijk

¹⁷⁸ Rapport en verbaal van kapitein-ter-zee Jacob Pieter van Braam betreffende zijn expeditie in de Oost-Indische Archipel en zijn optreden tegen Malakka, 14 december 1782 – 17 mei 1787, toegang 1.01.02, inventarisnummer 9223, folio 234, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*, Nationaal Archief, Den Haag. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/9223/file/NL-HaNA_1.01.02_9223_0124.

¹⁷⁹ Rapport en verbaal van kapitein-ter-zee Jacob Pieter van Braam betreffende zijn expeditie in de Oost-Indische Archipel en zijn optreden tegen Malakka, 14 december 1782 – 17 mei 1787, toegang 1.01.02, inventarisnummer 9223, folio 322-325, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal (1431, 1576-1796)*, Nationaal Archief, Den Haag. https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/1.01.02/invnr/9223/file/NL-HaNA_1.01.02_9223_0169.

						veroverd worden en wordt ook naar rato verdeeld. Wel werd verwacht dat de vorst en zijn legers zich dan net zoveel zouden inzetten voor de overwinning als de legers van Van Braam. Van Braam benadrukt hierbij dat alle vaandels en vlaggen moeten worden overdragen aan hem als commandant van zowel de legers ter zee als ter land.
--	--	--	--	--	--	--

7.2 Bijlage II

Tabel 1.2: Vaandels en vlaggen als Nederlandse oorlogsbuit in visuele bronnen uit de periode 1588-1795 in de collecties van het Rijksmuseum te Amsterdam en het Mauritshuis te Den Haag.

Volgnr.	Titel	Objectnummer / inventarisnummer	Objecttype	Datering	Beschrijving
1	Slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-77.518	Prent / nieuwsprent	1600	Deze nieuwsprent is een voorstelling van de Slag bij Nieuwpoort, 2 juli 1600. Links onderin de prent is een cartouche te zien welke is versierd met de buitgemaakte Spaanse vaandels. ¹⁸⁰
2	Slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-80.541	Prent / nieuwsprent	1600	Deze nieuwsprent is een voorstelling van de Slag bij Nieuwpoort, 2 juli 1600. Links onderin de prent is een cartouche te zien welke is versierd met de buitgemaakte Spaanse vaandels. ¹⁸¹
3	Allegorisch portret van prins Maurits	RP-P-1935-1467	Prent / propagandaprent	1600	Nieuwprent met een portret van prins Maurits. Rond hem zijn de veroveringen te zien in Geertruidenberg (1593), Groningen (1594), Turnhout (1597), Sint-Andries (1600) en Nieuwpoort (1600). De prins

¹⁸⁰ Pieter Bast, *Slag bij Nieuwpoort*, 1600, ets/gravure op papier, 348 mm x 492 mm, objectnummer RP-P-OB-77.518, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 18 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.425239>.

¹⁸¹ Pieter Bast, *Slag bij Nieuwpoort*, 1600, ets/gravure op papier, 364 mm x 483 mm, objectnummer RP-P-OB-80.541, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 19 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452626>.

					wordt omringd met een keten gevormd door de wapens van de veroverde plaatsen en de buitgemaakte Spaanse vaandels. ¹⁸²
4	Allegorie op de overwinning op Spanje tijdens de slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-70.090	Prent / propagandaprent	1600	Propagandaprent van de slag bij Nieuwpoort en de overwinning op Spanje. Op de prent is een triomfwagen te zien met de Nederlandse leeuw. Vooraan de wagen loopt een groep gevangenen aan de ketting waaronder Francisco de Mendoza en de buitgemaakte vaandels. ¹⁸³ Achter de wagen loopt onder andere de Staten-Generaal.
5	Slag bij Turnhout	RP-P-OB-80.321	Prent / nieuwsprent	1600-1601	Nieuwsprent met daarop een voorstelling van de Slag bij Turnhout op 24 januari 1597. De prent verbeeld het oprukkende leger onder prins Maurits, Robert Sidney en Francis Vere tegenover de vluchtende Spaanse troepen. Rondom de prent zijn

¹⁸² Anoniem, *Allegorisch portret van prins Maurits*, 1600, ets/gravure op papier, 453 mm x 363 mm, objectnummer RP-P-1935-1467, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 18 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.402772>.

¹⁸³ Jan Saenredam. *Allegorie op de overwinning op Spanje tijdens de slag bij Nieuwpoort*, 1600, gravure op papier, 415 mm x 554 mm, objectnummer RP-P-OB-70.090, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 18 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.337729>.

					de buitgemaakte vaandels en wapens uit deze slag te zien. ¹⁸⁴
6	Portret van Maurits, prins van Oranje	RP-P-OB-104.163	Prent / nieuwsprent	1600-1602	Nieuwprent met een portret van prins Maurits. Rond hem zijn de veroveringen te zien in Geertruidenberg (1593), Groningen (1594), Turnhout (1597), Sint-Andries (1600) en Nieuwpoort (1600). ¹⁸⁵ Het portret is rijk gedecoreerd met vele buitgemaakte Spaanse vaandels.
7	Allegorisch portret van Maurits na de overwinning bij de slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-80.650	Prent / propagandaprent	1600-1605	Deze prent betreft een rijkelijk versierd portret van prins Maurits na de overwinning bij de slag bij Nieuwpoort op 2 juli 1600. ¹⁸⁶ Om het portret van Maurits zijn allerlei figuren en objecten te zien die de overwinning verbeelden, waaronder enkele (zeer waarschijnlijk) buitgemaakte vaandels.
8	Slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-80.542	Prent / nieuwsprent	1600 - 1601 en/of 1610	Nieuwsprent van de slag bij Nieuwpoort op 2 juli 1600. Verbeelding van de gevechten op het strand

¹⁸⁴ Bartholomeus Willemsz. Dolendo, *Slag bij Turnhout*, 1600-1601, gravure op papier, 348 mm x 476 mm, objectnummer RP-P-OB-80.321, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 18 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.450914>.

¹⁸⁵ Anoniem, *Portret van Maurits*, 1600-1602, gravure/ets op papier, 452 mm x 360 mm, objectnummer RP-P-OB-104.163, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 19 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.523369>.

¹⁸⁶ Cornelis Dircksz. Boissens, *Allegorisch portret van Maurits na de overwinning bij de slag bij Nieuwpoort*, 1600-1605, gravure op papier, 730 mm x 453 mm, objectnummer RP-P-OB-80.650, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 25 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.454636>.

					en in de duinen tussen het Staatse leger onder Maurits en de Spaanse troepen onder Albrecht. Rechts onderin de prent is een cartouche te zien met een opschrift in het Latijn, versierd met de buitgemaakte Spaanse vaandels. ¹⁸⁷
9	Slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-80.452	Prent / nieuwsprent	1601-1616	Deze nieuwsprent is een voorstelling van de Slag bij Nieuwpoort, 2 juli 1600. Het is een getekende weergave van de gevechten op het strand en de duinen. Prins Maurits vecht hier met het Staatse Leger tegen de Spaanse troepen onder Albrecht. Bovenaan de prent zijn de wapens van de Staten-Generaal en Maurits te zien. Onderaan de prent is een cartouche te zien met daaromheen gedecoreerd de buitgemaakte Spaanse vaandels. ¹⁸⁸ Zie ook: Louis Ph. Sloos, “Een Testimonium van Bijna 500 Jaar Nederlandse Militaire Inzet,” 37.

¹⁸⁷ Bartholomeus Willemsz. Dolendo, *Slag bij Nieuwpoort*, ca. 1600-1610, gravure op papier, 221 mm x 306 mm, objectnummer RP-P-OB-80.542, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 25 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452632>.

¹⁸⁸ Floris Balthasarsz. van Berckenrode, *Slag bij Nieuwpoort*, ca. 1600-1616, ets/gravure op papier, 595 mm x 888 mm, objectnummer RP-P-OB-80.452, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 25 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.454604>.

10	De slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-80.545	Prent / nieuwsprent	1613-1615	Nieuwsprent van de slag bij Nieuwpoort op 2 juli 1600. Verbeelding van de gevechten op het strand en in de duinen tussen het Staatse leger onder Maurits en de Spaanse troepen onder Albrecht. ¹⁸⁹ Rechts onderin de prent is een leeg cartouche te zien versierd met de buitgemaakte Spaanse vaandels.
11	De slag bij Nieuwpoort	RP-P-OB-80.546	Prent / nieuwsprent	1613 - 1615	Nieuwsprent van de slag bij Nieuwpoort op 2 juli 1600. Verbeelding van de gevechten op het strand en in de duinen tussen het Staatse leger onder Maurits en de Spaanse troepen onder Albrecht. Rechts onderin de prent is een cartouche te zien met een opschrift in het Latijn, versierd met de buitgemaakte Spaanse vaandels. ¹⁹⁰
12	Interieur van de Grote Zaal op het Binnenhof te Den	26	Schilderij	1651	Dit schilderij is toch wel één van de bekendste bronnen van de tentoongestelde vlaggen en

¹⁸⁹ Anoniem, *De slag bij Nieuwpoort*, ca. 1613-1615, ets op papier, 134 mm x 157 mm, objectnummer RP-P-OB-80.545, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 25 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452650>.

¹⁹⁰ Anoniem, *De slag bij Nieuwpoort*, ca. 1613-1615, ets op papier, 169 mm x 231 mm, objectnummer RP-P-OB-80.546, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 25 mei 2024. <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.452651>.

	Haag, tijdens de Grote Vergadering van de Staten-Generaal in 1651				vaandels in de Ridderzaal. ¹⁹¹ Het is in het bezit van het Mauritshuis en wordt toegeschreven aan Bartholomeus van Bassen. Het laat een rijkelijk versierde Ridderzaal zien met tientallen buitgemaakte vaandels en standaarden. Het schilderij heeft een inklapbaar deel waarmee de vergadering van de Staten-Generaal getoond of verborgen kan worden.
13	Portret van Michiel de Ruyter	585	Schilderij	1667	Michiel de Ruyter (1607-1676), Admiraal ter Zee, versloeg met zijn vloot de Engelsen tijdens de Vierdaagse Zeeslag in 1666. Ter herinnering liet hij zich portretteren door de Amsterdamse portretschilder Bol. ¹⁹² Het bijzondere aan dit portret is dat het nog in zijn originele zeventiende-eeuwse lijst zit. Het is een vergulde trofeeënlijst met daarop een verzameling van allerlei oorlogsbuit, waaronder ook veroverde vaandels.

¹⁹¹ Bartholomeus van Bassen, *Interieur van de Grote Zaal op het Binnenhof te Den Haag*, tijdens de Grote Vergadering van de Staten-Generaal in 1651, olieverf op paneel, 52 x 66 cm, inventarisnummer 26, Mauritshuis Den Haag, geraadpleegd op 16 maart 2024, <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/26-interieur-van-de-grote-zaal-op-het-binnenhof-te-den-haag-tijdens-de-grote-vergadering-van-de-staten-generaal-in-1651/>.

¹⁹² Ferdinand Bol, *Portret van Michiel de Ruyter*, olieverf op doek, 157 x 135 cm, inventarisnummer 585, Mauritshuis Den Haag, geraadpleegd op 20 april 2025, <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/585-portret-van-michiel-de-ruyter-1607-1676/>.

14	Overzicht van de tijdens de slag bij Höchstädt op de Fransen en Beiersen veroverde vaandels	RP-P-OB-83.399	Prent	1704	Op deze prent is een overzicht te zien van de op de Fransen en Beiersen veroverde vaandels en standaarden. De Geallieerden maakten deze buit bij slag bij Höchstädt op 13 augustus 1704. De vlaggen werden volgens de informatie van het Rijksmuseum in Londen door de straten gedragen en in Westminster tentoongesteld. Bovenaan de prent is een portret te zien van koningin Anna, links en rechts twee grote zuilen versierd met wapens van de prins van Savoye en van de hertog van Marlborough. ¹⁹³ De veroverde vaandels en standaarden zijn allemaal realistisch weergegeven. Ze zijn ingekleurd, genummerd en beschreven.
15	Vaandels, standaarden en pauken veroverd door de	NG-NM-11417	Prent	1713	Deze prent betreft een ingekleurde vlaggenkaart met daarop een gedetailleerde weergave van 175 vaandels, standaarden en pauken. ¹⁹⁴ De titel op het object vermeld: "De Sleutel-reeks des Vreedes te

¹⁹³ Robert Spofforth, *Overzicht van de tijdens de slag bij Höchstädt op de Fransen en Beiersen veroverde vaandels*, gravure op papier, 670 mm x 478 mm, objectnummer RP-P-OB-83.399, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 20 april 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.476012>.

¹⁹⁴ Woudenberg, *De Sleutelreeks des Vreedes te same gevoegd van het zeer groot Getal van de Vaandels, Standaarden en Ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangen; in de Legers getekend*, 1713, prent op papier, 54 cm x 60,3 cm, objectnummer NG-NM-11417, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 10 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.246902>.

	Nederlanders tijdens de oorlog				same gevoegd van het zeer groot Getal van de Vaandels, Standaarden en Ketel-trommen, in de laatste Oorlog door de Hollanders veroverd, en in 't Hof van Holland, ten praal, opgehangen; in de Legers getekend." Elk object is vergezeld van een beschrijving en onderaan de prent bevindt zich een legenda met verklaringen van zinspreuken op de vaandels en standaarden.
16	Serietitel voor de groep van vaandels en standaarden veroverd in de slag bij Spierbach	BI-B-FM-071-2. Catalogusreferentie: FMH 3496-1.	Boek met prenten (serie van 9 boeken).	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels bij de slag bij Spierbach in 1703. ¹⁹⁵ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.

¹⁹⁵ Anoniem, *Serietitel voor de groep van vaandels en standaarden veroverd in de slag bij Spierbach*, 1713 – 1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-2, Rijkmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475436>.

17	Serietitel voor de groep van vaandels en standaarden veroverd in de slag bij Ekeren	BI-B-FM-071-28. Catalogusreferentie: FMH 3496-2.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels in de slag bij Ekeren in 1703. ¹⁹⁶ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.
18	Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Oostende	BI-B-FM-071-34. Catalogusreferentie: FMH 3496-3.	Boek met prenten	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels bij Oostende in 1706. ¹⁹⁷ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.

¹⁹⁶ Anoniem, *Serietitel voor de groep van vaandels en standaarden veroverd in de slag bij Ekeren*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-28, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475462>.

¹⁹⁷ Anoniem, *Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Oostende*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-34, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475468>.

19	Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Huy	BI-B-FM-071-41. Catalogusreferentie: FMH 3496-4.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels Huy, in 1703 of in 1705. ¹⁹⁸ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.
20	Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Ath	BI-B-FM-071-47. Catalogusreferentie: FMH 3496-5.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels bij Ath in 1706. ¹⁹⁹ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.

¹⁹⁸ Anoniem, *Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Huy*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-41, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475476>.

¹⁹⁹ Anoniem, *Serietitel voor de groep van vaandels veroverd bij Ath*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-47, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475485>.

21	Serietitel voor de groep vaandels en standaarden veroverd bij de slag bij Ramillies	BI-B-FM-071-53. Catalogusreferentie: FMH 3496-6.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels slag bij Ramillies in 1706. ²⁰⁰ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.
22	Serietitel voor de groep vaandels veroverd bij Dendermonde	BI-B-FM-071-74. Catalogusreferentie: FMH 3496-7.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels bij Dendermonde in 1706. ²⁰¹ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.

²⁰⁰ Anoniem, *Serietitel voor de groep vaandels en standaarden veroverd bij de slag bij Ramillies*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-53, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475492>.

²⁰¹ Anoniem, *Serietitel voor de groep vaandels veroverd bij Dendermonde*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-74, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475513>.

23	Serietitel voor de groep vaandels veroverd in de slag bij Oudenaarde	BI-B-FM-071-79. Catalogusreferentie: FMH 3496-8.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels bij Oudenaarde in 1708. ²⁰² In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.
24	Serietitel voor de groep vaandels veroverd in de slag bij Malplaquet	BI-B-FM-071-108. Catalogusreferentie: FMH 3496-9.	Boek met prenten.	1713-1720	Deze bron laat een cartouche zien met de serietitel voor een groep van veroverde vaandels bij Malplaquet in 1709. ²⁰³ In het boek zijn tekeningen te zien van alle vaandels, standaarden en pauken die zijn veroverd tijdens de Spaanse Successieoorlog van 1701 t/m 1713. Dit boek moet vlak daarna zijn gemaakt. Het is onduidelijk door wie en voor wie het boek gemaakt is.

²⁰² Anoniem, *Serietitel voor de groep vaandels veroverd in de slag bij Oudenaarde*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-79, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475522>.

²⁰³ Anoniem, *Serietitel voor de groep vaandels veroverd in de slag bij Malplaquet*, 1713-1720, tekening in boek, 172 mm x 230 mm, objectnummer BI-B-FM-071-108, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 11 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.475560>.

25	Portret van Jacob Pieter van Braam	RP-P-OB-62.464	Prent	1783 - 1795	Portret van de admiraal Jacob Pieter van Braam, leidde in 1784 de strafexpeditie van de VOC naar de Oost. Onder het portret zijn een veroverd vaandel, een anker en een kanon met kogels afgebeeld. ²⁰⁴
26	De grote zaal op het Binnenhof te Den Haag, met het kantoor van de Staatsloterij	764	Schilderij	1779	Schilderij van de Ridderzaal op het Binnenhof te Den Haag. De Ridderzaal is hier in gebruik als boeken-, pamfletten- en schilderijenmarkt. Het is een openbare markthal geworden met allerlei kramen. In de nok hangen nog altijd de vandenls die door de Republiek zijn buitgemaakt. ²⁰⁵ Hier is tevens te zien dat de meesten niet meer in goede staat zijn, zo'n tweehonderd jaar later. Zie ook: W.L. Plink, 'S <i>Konings Vaandel</i> , 392.

²⁰⁴ Reinier Vinkeles, *Portret van Jacob Pieter van Braam*, 1783 – 1795, ets/gravure op papier, 166 mm x 113 mm, objectnummer RP-P-OB-62.464, Rijksmuseum Amsterdam, geraadpleegd op 12 mei 2024, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.188936>.

²⁰⁵ Hendrik Pothoven, *De grote zaal op het Binnenhof te Den Haag, met het kantoor van de Staatsloterij*, 1779, olieverf op doek, 57 x 65,7 cm, inventarisnummer 764, Mauritshuis Den Haag, geraadpleegd op 12 mei 2024, <https://www.mauritshuis.nl/ontdek-collectie/kunstwerken/764-de-grote-zaal-op-het-binnenhof-te-den-haag-met-het-kantoor-van-de-staatsloterij/>.